

ЕЗИК И ПУБЛИЧНОСТ

КН. 4, БРОЙ 3/2015

ЕЗИКЪТ НА ПОНЯТИЯТА

Главен редактор:

Гл. ас. Христо Гьошев

Редколегия:

Гл. ас. д-р. Сергей Стефанов, доц. д-р. Ясен Захариев, Леа Вайсова

Редакционен съвет:

Проф. д.ф.н. Георги Фотев, проф. д-р. Христо Тодоров, доц. д-р. Димитър Вацов, доц. д-р. Мартин Канушев

© Департамент Философия и социология, НБУ

Адрес:

Ул. Монтевидео, № 21, офис 110

1618 София, България

Тел. 02/8110130

Email: sophi.nbu.department@gmail.com

<http://sophi.nbu.bg>

ISSN: 2367-5756

ЕЗИК И ПУБЛИЧНОСТ

СПИСАНИЕ НА ДЕПАРТАМЕНТ ФИЛОСОФИЯ И СОЦИОЛОГИЯ
НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Брой 3/2015

ТЕМА НА БРОЯ:
ЕЗИКЪТ НА ПОНЯТИЯТА

Христо Тодоров	История на понятията	3
Невена Панова	Цялото ни държавно устройство е изградено като подражание на най-красивия и най-достоеен живот: наблюдения върху Платоновата концепция за мимесиса	20
Петрана Петрова	Тяло–писменост. Виртуалната у-топия	45
Томислав Евтимов	Медийният образ на ДПС	88
Лина Георгиева	Думите като средство за манипулация в медиите	101

Уважаеми читатели,

в четвъртата книжка на списание *Език и публичност* публикуваме нови изследователски материали, създадени в рамките на проекта „Какво значат думите в България? В търсене на философски и социологически подход към езика“, осъществен с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“. В броя ще намерите различни перспективи към езика на понятията. Тук спадат както теоретични, така и медийни концептуални схеми, рефлексията върху които обединява текстовете в този брой с цел изясняването на онези аспекти от нашите употреби на понятията, които, макар и често да не си даваме сметка за това, определят представите и очакванията ни относно публичния живот и неговите институции.

Текстът на Христо Тодоров е посветен на принципните условия, на които се основават реконструкциите на философските и социално историческите ни понятия, изразяващи се преди всичко в динамичната природа на тези понятия и на неизменно контекстуалния характер на тяхната употребата. Невена Панова посочва как значението на централното Платоново понятие *мимесис* можем да търсим не само в исторически изследователски контекст, но и в начина, по който изграждаме своя общностен живот днес. Текстът на Петрана Петрова, който ни води обратно към дигиталната реалност, аргументира необходимостта от промяна в понятията ни за частно и публично в контекста на съвременната виртуална среда на комуникация: днес те трябва да уловят както критичния потенциал, така и опасностите от размиване на сферите на частното и публичното, реалното и виртуалното.

В последните два текста се проследяват различни аспекти с манипулативен характер при публичното изграждане на картината за действителността чрез медиите. В анализа на понятието за публична идентичност, което Томислав Евтимов разглежда на базата на публичния образ на Ахмед Доган, излиза наяве принципната фиктивност на това понятие поради невъзможността на което и да било публично говорене да обхване всички възможни аспекти на една публична личност. Чрез сравнителния анализ на начините на представяне на водещите новини в родните и в чужди медии Лина Георгиева проследява различните проблемни пунктове, по които българските медии – и то начело с интернет базираните – остават далеч от наличните стандарти за обективност на публичното информирание. Представените в отделните текстовете тези утвърждават сродната идея, че рефлексията върху значимите понятия на публичния живот днес е неизменна част от самото му изграждане.

Христо Гьошев

Христо Тодоров

ИСТОРИЯ НА ПОНЯТИЯТА

Историята на понятията е особено поле на изследване, развило се главно в Германия след 60-те години на XX в. В наши дни съществуват две форми на историята на понятията – едната философска, а другата социално-историческа. Развитието на всяка от тези две форми е тясно свързана с реализацията на дългосрочен лексикографски проект. *Философската история на понятията* се свързва най-вече със създаването на тринадесеттомния *Исторически речник на философията*, излязъл в периода 1971-2007 г. с издатели Йоахим Ритер, Карлфрид Грюндер и Готфрид Габриел, излязъл в периода 1971-2007 г. *Социално-историческата история на понятията* намира своята най-представителна реализация в друг голям речник – *Основни исторически понятия. Исторически речник на политико-социалния език в Германия* в девет тома, издаден от Вернер Конце, Ото Брунер и Райнхарт Козелек в периода 1972-1997 г. Тези две форми на историята на понятията са възникнали и са се развили независимо една от друга в рамките на философията и съответно на историческата наука. Всяка от тях има свои собствени теоретични и методологически постулати, които могат да бъдат сравнявани помежду си само на най-общо теоретично равнище. Ето защо тук те ще бъдат разгледани поотделно. При това и в двата случая вниманието ще бъде съсредоточено не върху конкретните правила, по които се практикува история на понятията, а върху главно върху теоретичния статус на историята на понятията, върху нейните познавателни функции и специфични познавателни постижения

Историята на понятията във философията

През 1970 г. основоположникът на съвременната философска херменевтика Ханс-Георг Гадамер публикува статия, озаглавена *История на понятията като философия*. В нея и в една друга своя статия, писана приблизително по същото време – *Историята на понятията и езикът на философията* – той развива тезата, че историята на понятията не е само

помощна философска дисциплина, а онова, което интегрира самото философско мислене като цяло и поради това е неразделна част от философията. Гадамер разграничава историята на понятията от една доста влиятелна в недалечното минало интерпретация на отношението между философия и история –развитата в неокантианството “история на проблемите”. Гадамер смята, че т. нар. “история на проблемите” почива върху неубедителната предпоставка, че проблемите на философията са постоянни. Философските проблеми според неокантианците се повтарят неизменно, докато исторически се променя само формата на тяхното формулиране в отделните философски учения. Това обаче е погрешно, защото проблемите на философията представляват действителни въпроси, които подобно на всички въпроси са винаги специфично мотивирани. Тъкмо мотивациите на въпросите обаче са исторически уникални, а не повторяеми. Ето защо самото формулиране на действителни философски питання е въпрос на *изнамяване* на адекватни понятия. Адекватността на понятията се отчита от гледна точка на мотивираността на въпросите, следователно от гледна точка на конкретния контекст на епохата. Според схващането на Гадамер самата философия представлява непрестанна работа върху собствените ѝ понятия, която има за цел преодоляването на присъщия на всяко философско мислене “недостиг на език. И тъй като историята на понятията още по самата си същност има за задача, под формата на философски понятия да поддържа будни и активни изразните възможности на езика, нейното значение за философията е наистина централно.

Много автори обаче не споделят това разбиране. Историците на философията най-често проявяват склонност да разбират под история на понятията всъщност история на терминологията и да приписват на така схванатата история на понятията помощна функция. Подобна непретенциозна позиция е била формулирана още през втората половина на XIX в. от Рудолф Ойкен. Ойкен развива и обосновава идеята за “история на философската терминология”. Той е бил убеден, че по отношение на систематичната философия терминологията е само нещо външно. Ето защо историята на терминологията не може да играе самостоятелна роля и следователно трябва да се ограничи само до това да подпомага систематичната философия. По същият начин изглежда позицията на Ерих Ротхакер, основателят на много влиятелното германско списание *Архив по история на понятията*. Той също смята, че трябва да се прави история на терминологията, а не история на понятията. Именно това положение се оспорва от Ритер. Не само термините, тоест *езиковите* изрази, но и термините *заедно* с има-

ните предвид *значения*, тоест заедно със свързаните с тях понятия, имат история. Точно тази история трябва да бъде реконструирана и представена от историка на понятията. Ако историята на понятията има връзка не само с езикови изрази, но и с нещата, които те обозначават, то тогава тя е по същество философия, доколкото именно схванатите в понятия неща представляват предмет на философията. Тезата на Гадамер и Ритер за историята на понятията като философия издига много по-сериозни претенции от непретенциозното схващане на Ойкен и Ротхакер, свеждащо историята на понятията до история на терминологията. Спорът в крайна сметка се върти около това, дали понятията изобщо могат да имат история.

Съвременните поддръжници на концепцията формулират един нов аргумент срещу възможността на историята на понятията. Ако всяко понятие представлява обозначение на точно определено множество от признаци, то тогава ако две множества от признаци се различават помежду си дори и по един единствен признак, то тогава те образуват две различни понятия. Модификацията на едно понятие представлява всъщност образуване на ново понятие. След като понятията обозначават точно дефинируеми множества от принципи, то тогава вече не съществува никаква възможност да се смятат за променливи понятията, а не само термините. Между различните понятийни значения не съществуват преходи и няма никаква приемственост – следователно понятията не могат да имат история. Това възражение изхожда от нормативната представа, според която понятийният инвентар на философията по начало би трябвало да се състои от еднозначно дефинирани и ясно разграничени едно от друго понятия. Към това се добавя и убеждението, че постигането на един идеален език на философията, който се състои само от такива понятия, е колкото възможно, толкова и желателно.

На това възражение може да се даде следният отговор: философските понятия имат значение само в контекст или само когато са взаимосвързани с други понятия. Границите на контекстите обаче не са непроницаеми и не са дадени веднъж завинаги. Философското мислене се осъществява, първо, в един езиково артикулиран свят на опита и второ, в един вече съществуващ и оформен понятиен свят. Не е възможно днес да философстваме така сякаш други не са философствали преди нас. В мисленето няма абсолютно начало. Дори когато в определени философски теории се прокламира някакво абсолютно ново начало, все пак авторите най-малкото негативно се позовават на мисленото по-рано казвайки, че мисленото всъщност би трябвало да се смята за немислено. Контекстите се променят исторически, но това става само при определени предпоставки, които, все едно дали искаме това или не, винаги

оказват своето влияние. Така че промяната на контекстите се осъществява само на фона на други контексти и по отношение на други контексти. Те не се променят абсолютно, а винаги само относително. В този смисъл всяка настъпваща промяна на контекста, все едно дали тя се схваща като продължение на определена интелектуална традиция или като радикално скъсване с нея, не става отведнъж, тя не е рязка, а винаги само плавна и постепенна. Така се променят и контекстуално определените значения на понятията, макар че с тази промяна те биват ревизирани с оглед на постоянно появяващи се нови, а това значи и по нов начин мотивирани, въпроси. По начало, мислейки, ние винаги изпитваме известна несигурност, що се отнася до значенията на понятията, които използваме. Тези значения винаги са малко или много неустановени и затова трябва да бъдат рефлексирани и дефинирани наново. Никак не е случайно, че една от най-старите специфични задачи на философията се състои в задължението да рефлектира и дефинира своите понятия. Именно защото философските понятия са по начало многозначни, оспорвани и в определен смисъл неопределени, възниква потребността те да бъдат определени.

Историята на понятията е призвана да изпълни една важна функция в съвременната философия. В диахронен план тя трябва да способства за преодоляването на нарастващото отчуждаване на философията от нейното собствено минало. В синхронен план тя трябва да допринесе за превъзможването на нарастващите затруднения във взаимното разбиране между отделните философски школи и направления, дошли от плурализирането на философията и нейния понятиен език. Историята на понятията се опитва, доколкото това е възможно, да компенсира именно този недостиг на разбирателство. От една страна, философската история на понятията актуализира понятийния апарат на философията и по този начин създава една, макар и не абсолютна, но все пак относително стабилна инстанция, към която може да се прибегне в спорни случаи, от друга страна обаче, тя разкрива обвързаността на различните философски теории с различни перспективи, и така поставя граници на всякакви прекомерни претенции за валидност. Историята на понятията е чужда на мисълта, че тя самата не е исторически обусловена и не настоява на това, че има една единствено възможна история на понятията. Нейните познавателни постижения са винаги интерпретативни постижения и като такива те винаги подлежат на преразглеждане.

История на социално-историческите понятия

Представителното произведение на историята на социално-историческите понятия е многотомният речник *Основни исторически понятия. Исторически речник на политико-социалния език в Германия* под редакцията на Ото Брунер, Вернер Конце и Райнхарт Козелек. Концептуалната рамка на проекта за този речник е разработена и обоснована от Райнхарт Козелек (1923-2006) в редица негови публикации от 60-те и 70-те години на ХХ в. Приносът на Козелек е решаващ за разработването и реализирането на проекта за история на социално-политическите понятия. Може да се каже също, че речникът *Основни исторически понятия* представлява и най-главното постижение в богатото творчество на този автор. Съществува една съществена разлика между речника на Козелек и историята на философските понятия, реализирана в речника на Ритер, Грюндер и Габриел. Последната разбира себе си като неотменна част от философията и подлага на историческа рефлексия нейния понятиен апарат, без да препраща към друго освен към философски понятия и теории. За разлика от това историята на социално-политическите понятия на Козелек разглежда себе си като средство за познание не толкова на интелектуални съдържания колкото на дългосрочни социални процеси.

Мащабът и оригиналността на проекта за създаване на речник на основните исторически понятия изпъкват най-добре на фона на общото състояние на историческата наука около началото на 60-те години на ХХ в., когато тази идея започва да придобива форма. До това време в историческата наука, или поне в историческата наука доминираща роля играе т. нар. „историзъм“. Като водеща научна парадигма в историографията историзмът се налага около средата на ХІХ в. Неговото утвърждаване сериозно допринася съществено за издигането авторитета на историческата наука. Най-значимите фигури в историческата наука от онова време, Ранке и Дройзен, Карлайл и Макколи, Гизо и Мишле, се радват на широка известност и имат голямо влияние върху светогледа на своите съвременници. Като методологическа програма историзмът се ангажира с четири основни нормативни твърдения: *Първо*, всяко историческо явление трябва да се разглежда като събитие, включено в един единен непрекъснат процес на постоянна промяна, по самата си същност то е исторично. *Второ*, историческото минало трябва да се приема за неутрално по отношение на настоящето. Всяка минала епоха трябва да бъде представяна и оценявана според нейната собствена мяра. Тя следва да се разглежда като индивидуална и неповторима. Това обаче може да стане само ако познанието за дадена епоха се извлича единствено от исторически извори. Ето защо се налага

постоянно да се развива и усъвършенства техниката за проверка и оценка на достоверността на изворите, известна като критика на изворите. *Трето*, индивидуалното и неповторимото в историческите събития може да се постигне само ако се разберат възможно най-добре субективните цели и намерения на действащите в миналото хора. Главната цел на историка е да вникне в мотивите, които са движили историческите актьори, а неговото главно интелектуално средство е специфичният метод на *разбирането*. *Четвърто*, историческото познание има решаващо ориентиращо и прогностично значение за съвременността. Доколкото историческото познание е познание за това, как човекът сам е създал себе си, историческата наука е ключ към разбирането на човешката реалност изобщо. Тя е най-съвършената форма на самопознание на човешкия род. Ето защо само историческото познание може и е длъжно да задава ориентирите за действие на хората в съвременността.

По силата на редица разнородни и сложно преплетени причини през втората половина на XIX в. стойността на историята като наука започва все по-често да се поставя под съмнение. Историята осезаемо започва да губи своя авторитет. Представа за проявите на това зараждащо се недоверие към историята дава прочутото “второ несвоевременно размишление” на Фридрих Ницше *За ползата и вредата от историята за живота* (1874). В него намираме една безпрецедентна критика към историята, която атакува не само нейните познавателни възможности, но оспорва и по-общото убеждение, че само по себе си историческото познание е културно благо. В края на XIX в. в кръга на самите професионални историци се засилва усещането за криза на тяхната наука. Германия е страната, в която тази криза се преживява особено болезнено и където кризата се превръща в специална тема на дискусия. След Първата световна война все по-настойчиво се говори за “криза на историзма”. Тезата за кризата на историзма се подсилва допълнително и от това, че през втората половина на XIX в. и през първите две десетилетия на XX в. се предприемат някои опити за методологическо обновяване на историческата наука чрез търсене на алтернативи на историзма. В самия край на XIX в. Карл Лампрехт (1856-1915 г.) развива своята концепция за “история на културата”, която поставя под въпрос някои от най-важните положения на историзма. За Лампрехт историческите актьори не са отделни, съзнателно и целенасочено действащи индивиди, а анонимни колективни сили. Главната задача на историята не е да разкаже какво се е случило в миналото и да го обясни с мотивите, целите и действията на “велики” исторически личности, а да покаже как историческите промени са причинени от действието на наиндивидуални факто-

ри. Развитата от Лампрехт нова методология бива отхвърлена от германската историческа гилдия. В замяна на това обаче в началото на XX в. във Франция започва истинска методологическа революция в историята. Получавайки силни импулси от социологията на Дюркем и от успешното развитие на икономическата история, най-напред Франсоа Симиан, а малко покъсно Марк Блок и Люсиен Февр поставят началото на една наистина “нова история”. Със създаването на прочутото списание *Анали* през 1929 г. “новата история” се сдобива с влиятелна научна трибуна и през периода между двете световни войни успява да се утвърди като доминираща научна парадигма във френската историография.

Новаторството на “новата история” се откроява ясно на фона на методологията на историзма. *Първо*, “новата история” съсредоточава своя интерес не върху еднократни и неповторими събития, а върху *структури*, върху многократно повтарящи се или бавно променящи се сложни взаимодействия и форми на организация на социалния свят. Тя развива и използва една много по-различна представа за време. На бързо променящия се “краткосрочен период” на събитието “новата история” противопоставя едно бавно протичащо време, чиято базова единица е “дългосрочният период”. *Второ*, за разлика от историзма, който приема за исторически извори почти само свидетелства за хода на събитията и за мотивите и действията на историческите актьори, “новата история” приема за своя главна изворова база архивите на различни институции. От тях тя извлича хомогенни, сравними и поддаващи се на количествена обработка “серийни” статистически данни. *Трето*, докато методологията на историзма фокусира своя интерес върху “велики” личности, които “правят” историята главно под формата на политическа история, “новата история” е история на “населението”, на анонимните обезправени маси, тя е история не на индивидите, а на колективите, на обществата – тя е “*социална история*”. Преобладаващата форма на изложение на изследователските резултати на една такава история не е традиционният исторически разказ. “Новата история” не разказва, а описва и обяснява. По форма на изложение тя прилича на природонаучните и социалнонаучните изследвания. *Четвърто*, доколкото изучава сложни и взаимопреплетени обществени явления, “новата история” не ограничава своя методологически арсенал до един единствен метод. Тя си служи с комплекс от методи, заимствани от социологията, икономиката, антропологията, лингвистиката и др.

С разгръщането на научно-методологическата програма на “новата история” във Франция още в началото на XX в. пред историята се очертава нова благоприятна перспекти-

ва за развитие. В Германия обаче, въпреки постоянното усещане за криза, историзмът си остава методологическата програма, която определя облика на историческата наука чак до 60-те години. Съхранилата духа на историзма германска историография от периода непосредствено след Втората световна война има три съществени отличителни особености: първо, тя фетишизира държавата и я представя като цел сама по себе си, второ, отказва да дава морални оценки на осъществени в миналото действия и, трето, не проявява никакъв интерес към структурните характеристики на различните общества.

Още с първите си публикации от 50-те години Райнхарт Козелек скъсва с тези общи нагласи и става част от онези историци, които подготвят слизането на историзма от сцената. Неговата *история на понятията* става през 60-те години съществена част от голямата методологическа преориентация на историческата наука. Първият значим труд на Козелек е книгата *Критика и криза* (1959). Тема на изследването е възникването на философията на историята през XVIII в. като форма на утопично съзнание на буржоазията и политическите последици от това. Главната теза е, че осъществената от Просвещението утопична философско-историческа критика на абсолютизма се е превърнала в една от важните причини за неговата криза. Философията на историята става фактор на кризата защото нейното насочено към бъдещето мислене остава от начало до край сляпо за политическия смисъл на кризата в настоящето. Слепотата на дейците на Просвещението за политическите последици от философията на историята получава недвусмислено отрицателна морална оценка. Промените в съдържанията на понятията „критика” и „криза” са използвани като индикатори за структурни промени в общественно-политическия живот. С тази своя книга Козелек се приближава до методологията на зараждащата се по онова време в Германия социална история. В *Критика и криза* се появяват очертанията на собствената методологическа програма на Козелек. Доколкото се интересува от идеи и учения, тази програма донякъде прилича на по-старите жанрове на интелектуалната история и историята на идеите. Тези разновидности на историческото изследване имат свое присъствие в Германия и като цяло се съгласуват с общата парадигма на историзма. Най-добрите образци на интелектуалната история са създадени през XIX в. от Вилхелм Дилтай, а по-късно и от някои негови ученици. Фигурата, която пък олицетворява историята на идеите през първата половина на XX в., е Фридрих Майнеке. Онова, което обединява интелектуалната история и историята на идеите, е стремежът, възникването и историческото разгръщане на идеите да бъдат обяснявани с появата и действието на други идеи, без

идеите да се поставят във връзка с конкретни социални отношения. За разлика от това анализите на Козелек на интелектуални съдържания се съчетават със социологически анализи, като крайната цел е да се посочат и опишат онези исторически ситуации, в които са възникнали значими идеи и върху които тези идеи са упражнявали обратно въздействие. Само така ще бъде възможно да се схване политическият смисъл на идеите. В едно важно отношение обаче Козелек все пак остава верен на методологията на историзма. Той е убеден, че следва да се изучават отделни събития и да се анализират отделни текстове. Целта на изследване обаче вече не е простото описание и обяснение на еднократни събития, а реконструирането на дългосрочния процес на Просвещението в неговото отношение към абсолютистката държава. Главният интерес на изследването е насочен в друга посока – не към индивидуалното и неповторимото, а към *типичното*.

Още от своето зараждане концепцията за историята на социално-политическите понятия се основава на разбирането, че между устойчивостта и промените в значенията на понятията, от една страна, и дългосрочните структурни трансформации в обществото, от друга, съществува взаимозависимост. Това позволява като се проследят промените в значенията на понятията да се правят заключения за съдържанието, характера и темпа на значими социални изменения. Понятията, следователно, служат за *индикатори* на социалните промени и така според Козелек историята на понятията се става част от социалната история. За да изпълняват тази диагностична функция понятията трябва да бъдат разглеждани като исторични величини. Под внимание следва да се вземат само онези значения, които те са имали в езиковия опит на историческите актьори и които са отговаряли на самосъзнанието на тези актьори.

Признаването на самосъзнанието на историческите дейци за един от важните критерии при анализа на понятията е типично за начина на работа на историзма. То, както и основаването на историческото изследване върху изучаването на отделни различни събития, а не върху поредици от повтарящи се промени от един и същи вид, и върху отделни текстове, а не върху серии от еднотипни архивни документи, дава основание да се заключи, че отношението на Козелек към историзма в никакъв случай не е еднозначно отрицателно. Независимо от това, че историята на понятията е програма, която не само не може да се изведе от общите методологически постулати на историзма, но и в някакъв смисъл е негова алтернатива, Козелек си запазва убеждението, че кризата на историзма е неотделима част от самия историзъм.

Спазването на методологическото изискване, значенията на понятията да се вземат само в специфичните контексти на действие на изследваната епоха се налага поради обстоятелството, че понятията не са само схеми, чрез които историческите актьори разбират и си обясняват социалната реалност, но същевременно са и отправни точки за действията, с които те участват в нейното създаване и промяна. Така социално-политическите понятия не са само индикатори, но и *фактори* на историческите промени. Щом обаче значенията и употребите на понятията не могат да се изведат без остатък от социалните факти, които се обхващат от тях, изследването на понятията има автономна стойност и това узаконява самостоятелността на историята на понятията по отношение на социалната история. Между социалната история и историята на понятията няма съвпадение, а по-скоро съществува известно напрежение.

Обяснението на това напрежение не е само методологическо. То не се дължи само на обстоятелството, че социалната история се интересува от понятията единствено с цел да извлече от тях сведения за факти и развития, докато историята на понятията си поставя по-специфичната задача да проследява промените в значенията на самите понятия. Има и по-дълбока причина и тя се крие в една обща особеност на социално-политическия език на Новото време. През така нареченото „*преломно време*”, периодът приблизително между 1750 и 1850 г., този език претърпява коренна трансформация. Понятията служат вече не само за схващането на социални дадености, но и за предвиждането на бъдещи развития и утвърждаването на определени *очаквания*. В тези очаквания са вложени нормативни претенции за осъществяването на определено бъдеще. Общата констатация на Козелек е, че понятията се динамизират и темпорализират, като „*пространството на опита*” все повече се откъсва и отдалечава от „*хоризонта на очакванията*”. Така в края на краищата напрежението между социална история и история на понятията е само следствие от далеч по-важното напрежение между възприемането на настоящето и антиципирането на желаното бъдеще.

За разлика от интелектуалната история, която разглежда понятията като чисти значещи единици и от историята на проблемите, за която понятията са инструменти, създадени, за да се реши някакъв философски проблем, една история на понятията, която желае да бъде полезна за социалната история, няма как да подмине въпроса, *чи* са погълнатите от динамизирани и темпорализирани понятия на модерния социално-политически език очаквания и желания. Отговорът на този въпрос разкрива една друга обща особеност на този език. Той вече не е само език на образования елит, но и на бързо разширяващ се кръг от хора, при-

надлежащи към различни обществени среди. *Демократизирането* на езика се дължи както на масовизирането и подобряването на общото образование, така и на усъвършенстваните средства за комуникация. Общата предпоставка за него е включването на нови големи групи хора в мащабни обществени процеси на модернизация.¹ Тяхното участие в такива процеси обаче е съпроводено с усещането за пълна подчиненост на тези процеси.

Демократизирането на понятията върви ръка за ръка с превръщането им в исторически сили, в един вид субекти, на които се приписва способността да действат сами, независимо от мотивите и намеренията на индивидите. Това са сили, които са способни да се самообулавят и самозадвижват. Понятията стават способни да бъдат такива безлични субекти на действие само с цената на решително повишаване на тяхната абстрактност. Езиков индикатор за това повишаване на абстрактността на понятията е появата на събирателни съществителни от рода на „история”, „прогрес”, „революция”, „свобода”, „справедливост” и пр. Повишаването на абстрактността на модерните социално-политически понятия и откъсването им от опитните дадености ги прави бедни откъм съдържание и създава възможност в тях да се влагат най-различни представи и очаквания за бъдещето. На фона на онази радикална неизвестност на бъдещето, която не позволява от миналото да се извличат еднозначни указания за действие и обезсилва старата максима, според която „историята е учителка на живота”, с едни и същи понятия могат да бъдат изразявани интересите и възжеланията на различни обществени групи. Изпразнени от опитно съдържание, социално-политическите понятия лесно се поддават на идеологизиране. Съществен индикатор за идеологизирането на социално-политическия речник на модерната епоха е появата на неологизми като „либерализъм”, „консерватизъм”, „социализъм” и пр. И тъй като модерните политически идеологии се намират в отношение на конкуренция и противоборство помежду си, включените в тях понятия придобиват и политическа функция. Те се превръщат в оръжия на политическата борба и се употребяват като политически лозунги. Социално-политически понятия, преминали през всички фази на абстрахиране, могат да се превърнат в политически оръжия поради огромния

---

¹ В съответствие с това включване на нови обществени групи в процесите на модернизация историкът на понятията трябва да разшири значително и изворовата база на своите анализи. Вече не е достатъчно да се изследват интелектуалните постижения на високата писмена култура каквито са философските и научните трактати, произведенията на литературата, историографията, мемоаристиката, държавническото изкуство, моралистиката и пр. В полезрението трябва да попаднат още вестниците, списанията, пътеписите, служебните доклади, политическите речи и не на последно място речниците. Една от главните особености на историята на понятията на Козелек е голямото внимание, което се отделя на речниците, справочниците и енциклопедиите.

легитимационен потенциал, който се крие в тях. В качеството на автономни и самозадействащи се субекти на действие „Времето”, „Историята”, „Прогресът” и „Еманципацията” могат да оправдават, повеляват, изискват и налагат определени решения и действия на индивидите и колективите. Предмет на идеологическо-политическата борба е това, какви точно да бъдат тези решения и действия. С оглед на *темпорализирането*, *демократизирането*, *денатурирането*, *идеологизирането* и *политизирането* като общи характеристики на социално-политическия език на модерната епоха, трябва да се реши въпросът, какъв трябва да бъде адекватният подход към този език. Според Козелек, след като понятията на този език са едновременно индикатори за сложни структурни промени в обществото и фактори, катализиращи тези промени, подходът към тях трябва да бъде комплексен. В него трябва да се съчетават синхронни и диахронни анализи. В *синхронен* план историкът на понятията трябва да изследва единичните ситуации на употреба, като се ръководи от въпросите, кой използва дадено понятие в дадения случай, към каква публика са адресирани неговите изказвания, какво иска той да постигне и какво постига с тях. И тъй като при своите единични употреби значенията на понятията са винаги ограничени, за тяхното изясняване е необходимо да се посочат и изследват както близките или тъждествени по смисъл понятия, така и техните противоположности. Последователно трябва да се подхожда както семасиологично, като се изучават различните значения на термините, така и ономасиологично, като се изследват различните термини, които носят едно и също значение. В *диахронен* план историята на понятията има за задача да изследва взаимозависимостта между различни употреби на понятията. Най-важното съдържателно допускане на една свързана с познавателните цели на социалната история история на понятията се състои в това, че съществува както трайност и повтаряемост, така и прекъснатост и промяна в значенията на социално-политическите понятия. Ако промените в значенията на понятията могат да служат за индикатори на социални промени, то това може да стане само на фона на определена приемственост и повтаряемост в техните значения. Историкът на понятията знае, че съотношението между приемствеността и промяната при различните понятия е различно и затова изисква конкретно изучаване. Козелек изтъква, че в зависимост от това съотношение съществуват три типа понятия. Първият тип са традиционни понятия като „монархия”, „демократия” и „олигархия”, значенията на които са се променили относително малко и затова те могат да бъдат разбрани в нашето съвремие без усилие. Вторият тип понятия са

онези, чиито някогашни значения са толкова много променени, че за да бъдат разбрани днес, е нужна научна реконструкция – такива са например понятията „революция”, „еманципация” и „гражданско общество”. Трети тип образуват неологизми като „социализъм”, „анархизъм” или „антисемитизъм”, които са се формирали в хода на бързи и радикални обществени трансформации. Те в еднаква степен и оформят, и тълкуват тези трансформации.

Както и да се типологизират социално-политическите понятия обаче, те си остават винаги многозначни. Многозначността е изобщо същностна характеристика на понятието. За изследвателя нещата се усложняват и от това, че множеството, формирани по различно време значения на понятията, съществуват едновременно. В хронологическата едновременност на значенията се крие тяхната историческа неедновременност. По силата на това обстоятелство за историка винаги съществува опасност безкритично да проектира съвременни значения на понятията върху социалната реалност на минали епохи и да направи погрешни заключения за тази социална реалност. На опасността от такова проектиране може да се противодейства само ако със силата на постоянно упражняваната рефлексия върху историята на понятията се разкриват и обособяват пластовете на техните значения.

В наши дни концепцията на Козелек за история на социално-политическите понятия се дискутира широко в научната литература. Предимствата и слабостите на тази история на понятията днес се открояват не толкова върху контрастното фолио на историзма, колкото при сравняване с конкурентни пост-истористки методологии. Такава е развитата и практикувана вече повече от четири десетилетия от т. нар. „Кеймбриджка школа по история на идеите” методология на изследване на политическите понятия от началото на Новото време. Обликът на тази школа се свързва най-вече с имената на Джон Покок (р. 1924), Куентин Скинър (р. 1940) и Джон Дън (р. 1940).

Кеймбриджката школа по история на идеите

Методологическият проект на Кеймбриджката школа започва да се заражда някъде в началото на 60-те години на ХХ в. като отговор на два твърдо установени в британската история на идеите „ортодоксални” подхода. Единият следва традицията на марксизма и изхожда от това, че политическите идеи са непосредствено обусловени от икономически, а в по-съвременните версии (напр. на Фернан Бродел) от географски фактори. Другият подход пък приема, че съществува нещо като канон от класически текстове в областта на морала и

политиката, в които се съдържа неподвластна на времето мъдрост под формата на „универсални идеи”, които просто трябва да бъдат разкрити от историка в отделните канонични текстове. Оформянето на нов, алтернативен на тогавашните „ортодоксии” проект, става по действието на два импулса. Първият от тях идва от самата история на идеите, а другият – от философията.

През 1960 г. Питър Ласлет подготвя ново издание на *Втори трактат за управлението* на Джон Лок, основано на нови архивни проучвания и точни хронологически реконструкции. Противно на разпространеното дотогава мнение в науката, че знаменитото произведение на Лок е написано около 1688 г. – годината на т. нар. „Славна революция” в Англия – и представлява философско оправдание на този голям политически преврат, Ласлет успява да установи, че книгата е писана 10 години по-рано и съвсем няма за цел да оправдава каквото и да било. Освен че внася съществени корекции в разбирането на този ключов за историята на политическите идеи текст, Ласлет демонстрира и един друг метод на работа. Той тълкува политическите идеи на Лок като непосредствено свързани с една специфична историческа ситуация, в която със своя текст Лок е отговарял на много конкретни интелектуални, но и политически предизвикателства, идващи от ситуацията. Няколко години по-късно, през 1969 г. този метод намира своето най-пълно приложение в книгата на Джон Дън *Политическото мислене на Джон Лок*. За формирането на новия начин на работа съществена роля изиграва и появилото се десетина години по-рано изследване на Джон Покок *Старата конституция и феодалното право*.

Философският импулс идва от намиращата се по онова време във възход *аналитична философия на езика*. Особено силно влияние оказва т. нар. „*философия на обикновения език*”, свързана най-вече с името на Гилбърт Райл (1900-1976), както и с късните изследвания на Лудвиг Витгенщайн и теорията на речевите актове на Джон Остин (1911-1960). В своята програмна статия *Значение и разбиране в историята на идеите* (1969) Куентин Скинър отнася към историята на политическите идеи във *Философски изследвания* (1953) на Витгенщайн разбиране, според което значението на едно понятие се състои в неговата употреба. Така, за да се определи това значение, не е нужно понятието да се отнася към никакви извънезикови фактори. Скинър се позовава и на теорията на речевите актове на Остин (*Как с думи се вършат неща*, 1962), според която понятията са част от изказвания, използвани в строго определени ситуации на действие като средства за решаване на определени

проблеми. От съчетанието между тези две ключови идеи Скинър извлича най-важния методологически ориентир на своето собствено творчество, но и на цялата Кеймбриджка школа: историкът на идеите трябва да открие значенията на употребените от даден автор понятия не в някакви устойчиви представи, а в тяхната употреба като отговори на идващи от определена ситуация на действие предизвикателства и като средства за решаване на проблеми, произтичащи от тази ситуация. Възможно е да бъдат регистрирани отделни употреби на понятията в определени ситуации, както и да се напише история на тези употреби като те бъдат разгледани в хронологична последователност, но не е възможно да се твърди, че самите понятия се променят във времето и значенията им „еволюират“. Скинър обосновава една силна форма на *контекстуализъм* при четенето на историята на политическите идеи. Онзи, който се интересува от значенията на понятията, използвани от историческите актьори, трябва да ги разглежда единствено в специфичния контекст на действие на тези актьори, като винаги сингуларизира и историзира този контекст. Тази своеобразна форма на методологически номинализъм изисква внимателна реконструкция на особените „езици“, на които говорят и формулират своите аргументи изучаваните в историята на идеите автори. Скинър реализира в много висока степен това изискване в своите главни произведения, двутомника *Основите на модерната политическа мисъл* (1978) и тритомното съчинение *Възгледи за политиката* (2002).

***

Разгледаните тук история на философските понятия, история на социално-историческите понятия и история на политическите идеи на Кеймбриджката школа представляват независими изследователски парадигми, подчинени на различни цели и отговарящи на различни теоретични въпроси. Те не могат да бъдат сведени една към друга, а донякъде могат да се разглеждат и като конкурентни проекти. Същевременно обаче могат да се посочат определени идейни сходства между тях. Три от тях заслужават да бъдат споменати специално. Първо, и в трите случая понятията се схващат като динамични и исторически изменчиви величини. Второ, и в трите случая несъмнено имаме работа с по-силни или по-слаби форми на контекстуализъм. Трето, и в трите случая ключови за разбирането на значенията на понятията са техните употреби.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Витгенщайн, Л. (1988). *Избрани съчинения*. София.
- Деянова, Л. (1997). (Съст.) *Духът на „Анали“*. София.
- Знеполски, И. (2003) (Съст.) *Около Райнхарт Козелек. Историческо време и темпоралност*.
София.
- Козелек, Р. (2002). *Пластовете на времето*. София.
- Райнхарт, К. (2007). *Студии по история на понятията*. София.
- Колингууд, Р. (1995). *Идеята за история*. София.
- Остин, Д. (1996). *Как с думи се вършат неща*. София.
- Скинър, К. (2004). За справедливостта, общото благо и приоритета на свободата. В: Шантал Муф (съст.) *Измерения на радикалната демокрация. Плурализъм и гражданство*.
София, с. 301-321.
- Тодоров, Х. (2011). *Работа върху понятията*. София.
- Тодорова, М. (1988). (Съст.) *Историци за историята*. София.
- Уинч, П. (2003). *Идеята за социална наука и връзката ѝ с философията*. София.
- Bevir, M. (1999). *The Logic of the History of Ideas*. Cambridge.
- Brunner, O., Conze, W., Koselleck, R. (1972-1977) (Hrsg.) *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon der politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. 9 Bde., Stuttgart.
- Dunn, J. (1968). Identity of the History of Ideas. In: *Philosophy*, vol. 43. pp. 85-104.
- Dunn, J. (1969). *The Political Thought of John Locke*. Cambridge.
- Gadamer, H.-G. (1971). *Die Begriffsgeschichte und die Sprache der Philosophen*. Opladen.
- Gadamer, H.-G. (1972). Begriffsgeschichte als Philosophie. In: *Hans-Georg Gadamer. Kleine Schriften III. Idee und Sprache: Platon, Husserl, Heidegger*. Tübingen, S. 237-250;
- Eucken, R. (1879). *Geschichte der philosophischen Terminologie im Umriss dargestellt*. Leipzig.
- Koselleck, R. (1973). *Kritik und Krise. Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*. Frankfurt a. M.
- Koselleck, R. (1979). *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt a. M.
- Koselleck, R. (2000). *Zeitschichten*. Frankfurt a. M.
- Koselleck, R. (2006). *Begriffsgeschichten*. Frankfurt a. M.

- Laslett, P. (1960). *John Locke's Two Treatises of Government: A Critical Edition with an Introduction and Apparatus Criticus*. Cambridge.
- Muslow, M., Mahler, A. (Hrsg.) *Die Cambridge School der politischen Ideengeschichte*. Frankfurt a. M.
- Palonen, K. (2003). *Quentin Skinner: History, Politics, Rhetoric*. Cambridge 2003.
- Palonen, K. (2004). *Die Entzauberung der Begriffe. Das Umschreiben der politischen Begriffe bei Quentin Skinner und Reinhart Koselleck*. Münster.
- Pocock, J. (1957). *The Ancient Constitution and the Feudal Law*. Cambridge.
- Reichardt, R. (1971-1997). *Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680-1820*. Stuttgart.
- Ritter, J., Gründer, K., Gabriel, G. (1971-2007). (Hrsg.) *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. 13 Bde. Basel.
- Rothacker, E. (1955). Geleitwort. In: *Archiv für Begriffsgeschichte*, Nr. 1.
- Scholtz, G. (2000). (Hrsg.) *Die Interdisziplinarität der Begriffsgeschichte*. Hamburg.
- Skinner, Q. (1969). Meaning and Understanding in History of Ideas. In: *History and Theory*, vol. 8, pp. 3-53.
- Skinner, Q. (1978). *The Foundations of Modern Political Thought*, 2 vols. Cambridge.
- Skinner, Q. (1998). *Liberty before Liberalism*. Cambridge.
- Skinner, Q. (2002). *Visions of Politics*, 3 vols. Cambridge.
- Tully, J. (1988). (Ed.) *Meaning and Context. Quentin Skinner and His Critics*. Cambridge.

Невена Панова

ЦЯЛОТО НИ ДЪРЖАВНО УСТРОЙСТВО Е ИЗГРАДЕНО КАТО ПОДРАЖАНИЕ НА НАЙ-КРАСИВИЯ И НАЙ-ДОСТОЕН ЖИВОТ”: НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ПЛАТОНОВАТА КОНЦЕПЦИЯ ЗА МИМЕСИСА

В настоящото изследване се тръгва от по-общ и по-обширен проект, целящ да представи ролята на различни публични фигури в класическа Гърция (V-IV в. пр. Хр.), за да се стигне до наблюдение на един частен културен феномен, който намира своята изява и в сферата на политическото – подражанието, мимесис, като същностен акт на действие и напътстване на членовете на общността*. Първоначалният замисъл бе да се проучат отделни знакови публични фигури – на философа, на образователния деец, на политика практик и на законодателя (политика теоретик) – през техните действия и през рефлексията върху тях в отделни произведения от същия период, основно Платонове. Освен това, първична изследователска цел бе и обръщането на поглед към отделни модерни модели на рецепция на съответните антични фигури, интерпретирани понякога извън точния им културен контекст. Тази методологическа дихотомия като цяло се запазва и в сегашния вид на изследването, но конкретният материал, или по-точно негов обект, е стеснен, изместена е перспективата, подходът вече не е толкова дескриптивен, а повече теоретичен, тръгва от едва хипотеза (за

---

* За постигнатото в това изследване съм задължена много на всички преподаватели и колеги от Магистърска програма „Език и публичност. Философски и социологически проблеми”, Департамент „Философия и социология” в НБУ (която имах щастието да посещавам в рамките на първия ѝ випуск 2010, с подкрепата на изследователския проект „Какво значат думите в България” към ФНИ) – за възможността по-успешно да развивам наблюденията си дори върху по-частни феномени от античната култура и литература в интердисциплинарна перспектива и съобразно основни модерни интерпретаторски парадигми във философските и социални науки; надявам се, това да е отразено в известна степен и при настоящите наблюдения. За насочването към темата за подражанието и за развитието на самото понятие за мимесис съм благодарна на проф. Б. Богданов, а за редица разговори върху особеностите на последния Платонов диалог – и на проф. Клаус Шьопсдау от Саарбрюкен, при когото имах късмет да специализирам през лятото на 2010 г. (с подкрепата на ДААД).

значимостта на мимесиса), през която биха могли да се направят изводи и за ролята на определени политически субекти. Относно избора на вече изредените субекти, или по-скоро роли, още в началото би трябвало да кажем, че те не могат да бъдат твърдо разграничени, защото често няколко роли се поемат от един и същи субект, което отговаря, поне в случая с Платон, на неговата цялостна концепция за необходимостта от философско образование за политика, от една страна, както и за образователната роля на философията, от друга. След като обаче в случая водеща и отправна точка ще бъде изследването на понятието за подражание и, съответно, присъствието на подражателен елемент в дейността на въпросните субекти, то необходимо е да се добави поне още една роля, тази на поета. Това се налага най-напред от традиционното обвързване на понятието за подражание именно със сферата на поезията (до голяма степен заради влиятелността на Аристотеловото съчинение *Поетика*), и изобщо на изкуствата. Наша основна цел, обаче, е да представим по-широката употреба на понятието за подражание и да се опитаме да докажем дори, че включването му в най-разнообразни контексти отразява не просто неговото всекидневно значение, преди да се терминологизира в полето на изкуствата, а напротив – че то има специфичен статус и в други полета, особено това на теоретизирането върху политическата общност. Тоест, в този аспект нашите наблюдения представляват в голяма степен изследване върху историята на това понятие, или поне върху неговата многоплановост и многозначност в корпуса на Платоновите диалози. Платон, според нас, е действително най-подходящият източник за едно подобно изследване, защото при него най-цялостно, и именно в най-разнообразни сфери, е развита концепцията за мимесиса, явно оформила тази своя многозначност не по-рано от V в. Тук се налага да направим доуточняващата бележка, че при това не търсим обаче строго разграничение между употребите му в политическата и поетическата, например, области, защото изхождаме от предпоставката, че Платон не развива същинска тясна терминология, а се опира на наличните и във всекидневния език пластове във значението на отделните понятия, с които гради и философски концепции. Но точно възможността за съпоставка на Платоновите употреби на лексиката на подражанието в различни контексти би позволило да се очертае съотношението, като съвпадане и разминаване, между отделните аспекти на идеята за подражание, а така и да се опише и осмисли нейната значимост за разбирането на различни феномени и човешки дейности и реакции и от страна на самите антични хора. По този начин, от своя страна, ще бъдат

направени и отделни заключения, потвърждаващи или отхвърлящи по-общи представи за Платоновата философска, политическа и естетическа мисъл.

Водещата роля именно на Платон за рефлексията върху развитието на концепцията за мимесиса се признава от всички нейни изследователи. С „мимесис“ (μίμησις) на старогръцки най-общо се изразява първо създаването на изображения по подобие, но и имитирането на нещо, с което подобие на пръв поглед не съществува, а също и възможността да се визуализира, да се даде израз на нещо невидимо². Освен това, в самото понятие е заложена както идеята за създаването на нещо по подражание, така и самият резултат от подражанието, или и двете едновременно (вж. напр. Zimbrich, 2000, S.196). Глаголът, с който по-тясно се очертава самото действие, е μιμεῖσθαι; създателят на подражания е μιμηθής, а продуктът на подражанието – μίμημα. В случая ще разглеждаме само пасажи, които съдържат някое от изброените понятия, без да анализираме детайлно онези, в които се засяга сходна проблематика, но се използва синонимна лексика за изразяване на уподобяване или изобразяване – това стесняване на проучвания материал е с цел вглеждане именно в историята и развитието на конкретно понятие.

Ако се върнем към вече посочения трети пласт в значението на мимесис, условно наречен визуализиране на нещо невидимо, трябва най-напред да направим уточнение за мястото на подражанието в Платоновото учение за идеите. В *Държавата* „подражател“ е наречен художникът, който изобразява легло след занаятчията, измайсторил някакво си легло въз основа на сътвореното от божеството единствено действително съществуващо легло по неговата идея. Така художникът се оказва „подражател на това, което е на трето място от природата“, а малко по-надолу така са определени също „авторът на трагедии“, а и „всички други подражатели“ (*Държавата*, 597e)**. Както виждаме, подражанието подражава вече едно първо подражание, то не е пряк израз на идеята, но към тази тройна структура няма да се

---

²Относно този трети аспект на значението на мимесиса трябва да се направят редица уговорки, някои от които следват в основния текст. Тук акцентираме повече върху „визуализация“, отколкото върху „невидимост“ и имаме предвид, например, представянето от един актьор посредством телесни жестове на чувства и емоции, без да става дума за пряк израз на нещо вътрешно обаче. В този случай може да се направи най-пряка връзка със съвременното понятие „мимика“, което е от същия корен, но то остава извън прекия обсег на нашето изследване, доколкото повече ни интересува цялостният процес на подражаване и неговите мотиви. Затова и не се спираме върху употребите на μιμος – дума, която също, но рядко, може да означава и „актьор“, и отново „подражание“, но най-често е термин за ранен комедиен жанр.

** Античните текстове се цитират според стандартната номерация на оригиналните пасажи, а библиографията на българските преводи, използвани за цитатите, е поместена направо в списъка на ползваната литература.

върщаме нататък, защото според целите на изследването се съсредоточаваме върху мотивирането и резултата на самата подражателна дейност, а не върху нейната онтологическа позиция в такъв контекст. В горния известен пасаж като подражатели са наречени директно художникът и поетът, но оставеното отворено включване към тях на всички останали подражатели ни дава допълнително основание да смятаме за легитимно разглеждането на подражанието в широк контекст.

И все пак, ако приемем, че в подражанието е заложен и ресурс да визуализира невидими на пръв поглед неща, то несъмнено създаването на образи (чрез подражание) се отнася първо до религиозната сфера, от която започва наблюденията си по темата и Вернан, който, макар да остава в сферата на изкуствата и сякаш да настоява за същинското влияние на тази концепция именно там, приносно прави опит за представянето ѝ в развитие, а и разграничава основните посоки в нейното значение. Вернан проследява движението на създаване на изображения от „идоли, които функционират като символични актуализации на различни модули на божествеността, до изображението в собствен смисъл” (Вернан, 1998, с.104), а образът се разбира като „имитативен артефакт”, като по този начин неизбежно се настоява върху неговата фиктивност и илюзорност, а оттам – и върху естествената му свързаност с изкуствата.

По-важно за нашето изследване обаче е определението за развитието на гръцкото изображение (и тук вече пряко се говори именно за мимесис), което Вернан дава малко по-нататък, през периода, върху който се съсредоточава и дейността на Платон: „Между V и IV в. теорията за *мимесиса* или имитацията, нахвърляна от Ксенофонт и системно разработена от Платон, бележи момента, когато в елинската култура се е осъществил обрат, водещ от представянето на невидимото към имитацията на явлението. Категорията на изобразителното представяне е вече добре изразена с основните си специфики. И в същото време тя се оказва обвързана с великото човешко дело на *мимесиса*, на имитацията, което именно ѝ служи за основа” (с.104). В този по-разгърнат цитат първо е засвидетелствана систематизиращата роля на Платон, а освен това, макар и по-директно, през него можем да кажем и следното: независимо от статуса на образа, невидим или същинско явление, както и независимо дори от степента на сходството между образец и копие, фактът, че при редица дейности се осъществява следване на някакъв модел, е безспорен, и именно това е същността на „великото човешко дело на мимесиса”.

Към края на тези общи терминологични бележки ще направим препратка и към една по-детайлна класификация на типовете мимесис. Хелиуел прави опит за систематизация на отделните предплатоновии употреби на понятието, като и предупреждава, че трябва да се внимава да не се стига до хиперизпретация и придаване на твърде голяма значимост на отделни свидетелства, защото разнообразните употреби на подражателната лексика у авторите преди Платон и Аристотел (макар и като цяло не много по-ранни от тях) отразява най-напред вече развитата широка всекидневна употреба на съответните понятия, за изразяване на най-различни отношения на съответствие (вж. Halliwell, 1986, p.111) но не и задълбочена (философска) рефлексия върху тях. При Платон обаче вече очевидно се наслаждава и такава рефлексия при оформянето на философския му език, но именно такъв двоен поглед – и към буквалното съдържание на изказването, и към философския подтекст за избора на конкретно понятие – е търсен и в настоящото изследване. И така, класификацията на Хелиуел е следната: „визуална репрезентация, имитиране на поведение, персонификация, имитиране с глас, метафизически мимесис” (p.111)³. Тук съзнателно не оглаждаме българския превод на понятията, за да не ги фиксираме, защото нататък няма да подвеждаме под тях всички изследвани пасажи, но тази класификация отново представя наистина широкото значение на мимесиса, чиито отделни полета нерядко се и преплитат, което го превръща в особено удобно за автор като Платон и неговата философско-езикова стратегия.

От друга страна, макар да бе посочено, че съзнателно се съсредоточаваме върху Платоновите свидетелства, все пак отделни пасажи у Аристотел все още боравят не тясно терминологично с понятието за мимесиса, а очертават неговата същност по начин, който е ключов и за нашето изследване. Такъв пасаж е началото на Четвърта глава на *Поетика*: „Изглежда, че две, и то естествени причини са породили изобщо поезията. Първо, склонността към подражание е вродена на хората още от детска възраст и те се отличават от другите живи същества по това, че са най-способни да подражават и че първите си знания добиват чрез подражание⁴. Второ, всички хора изпитват удоволствие от изобразеното, а доказателство за това е практиката: ние с удоволствие разглеждаме най-точното изображение на неща, които сами по себе си са неприятни за окото, например изображения на най-противни животни и на

---

³ „visual representation, behavioural imitation, impersonation; vocal imitation; metaphysical mimesis” (Halliwell 1986, p.111).

⁴ Към темата за възпитателната роля на подражанието при децата ще се върнем специално малко по-нататък, защото тя е развита и при Платон.

трупове” (*Поетика*, 1448b). Тезата на Аристотел е както отнесена конкретно към поезията, така и пределно философска, защото се търси причините, началата на нещо. Тези причини, макар и експлицитно назовани две, са всъщност една, защото и двете и нива са отнесени точно до мимесиса. Човекът е представен като най-подражателното живо същество по природа, което обосновава действително широката застъпеност на случващото се по подражание, но и с намесването на позицията на зрителя оставаме в сферата на мимесиса, защото за изображения отново се говори през подражателната лексика, и така се потвърждава казаното по-горе за включването в мимесиса както на действието, така и на резултата. Представата за мимесиса тук може да бъде определена като „класическа”, защото Аристотел очевидно цени именно точността на изображението, и именно реализирането на точно подражание носи удоволствие и е ценен затова, а и успешно включва към подражателната дейност и реципиентите на делото на подражателя. Този поглед остава обаче основно естетически, докато Платон, както ще видим нататък, е по-заинтересуван от етичката перспектива и обръща повече внимание на самия обект на подражанието, а не само на качествата на самото му изпълнение.

Вниманието на Аристотел към точността на подражанието и ограничаването, оттам, на полето на подражателните действия според него може да бъде разчетено и в един по-непопулярен пасаж от *Томика*. В него Аристотел критикува изрази от типа на „Законът е мяра или образ на справедливото по природа”, защото той е по-лош дори от метафора, тъй като в случая отсъства каквото и да е било сходство, посредством което би могло да има метафоричен пренос на значението: законът не може в собствен смисъл да е „образ или мяра”, а ако се говори не в собствен смисъл, то изразът е неясен и пак неправилен. Мимесисът е въввлечен само между другото, за да обясни защо законът не е „образ” – „защото „образ” е „онова, което възниква чрез подражание” (*Томика*, 140a). Тук Аристотел явно следва дадените от него насоки за разбиране на мимесиса и в *Поетика*, които вече бяха определени като тесни, но пък подчертаването на произхода на (всеки) образ от подражанието имплицитно отвежда до възможността (която според нас използва Платон) всяка външна, образна изява, ако се опира на някакъв модел, независимо дали го следва заради прилика, или, напротив, само го симулира и имитира, да се приема за мимесис⁵.

⁵Ако акцент на едно подобно изследване е именно въпросът за точността (на подобие) при подражателната дейност, то той би могъл да се разгледа поне дихотомично: дали става дума за изначално подобие, благодарение на което се осъществява подражанието, или пък подобие възниква, въпреки първичната липса на

Преди да преминем към представяне на конкретните пасажи от Платонов текстове, ще оформим по-обща рамкираща начална теза, в опит отново да наблегнем върху свързаността между неговата езикова практика и философска мисъл. Начинът, по който Платон използва лексиката на подражанието в *Държавата* и особено в *Закони*, двата свои основни политически текста, като цяло съответства на общите му цели в тези произведения, или поне е своеобразно тяхно отражение. Платон представя законодателната и изобщо политическата дейност като една основно образователна политика. Затова и общото между възможните полета на употреба на лексиката на подражанието е резултат от акцента, който Платон поставя, върху възпитаването (от страна на политическия деец) и постигането на добродетел (у гражданите): добро е онова подражание, независимо дали в държавнически или в танцов план, което прави изпълняващите го (и наблюдаващите го) добродетелни, и обратно – лошо е онова, което ги прави порочни. И точно защото Платон се интересува именно от това възможно развитие и промяна в характера и навиците, т.е. в етоса на онези, които подражават, друго общо между различните типове подражаване е неговият действителен характер: подражанието е действие, процес, рядко се говори за отделния продукт на подражанието като за краен и фиксиран продукт. От друга страна, все пак и сферата на изкуствата не може да остане изключена от нашите наблюдения, доколкото неизменна част от образованието са музическите занимания (като съчетаващи в гръцкия случай слово, мелодия и телодвижение), които традиционно, както вече бе посочено, се представят като същинското поле на мимесиса⁶. Затова, при Платоновата употреба на понятията от корена на „подражавам” и „подражание” има едно постоянно преплитане между техните по-широки всекидневни, естетическите и политически смисли. Именно така разграничаването, но и постигнатото от Платон свързване, на тези смисли, се очертава като основен обект на анализа ни на следващите страници.

такова, в момента на подражаването и посредством него: това разделение ще бъде отбелязвано в отделни свидетелства нататък, но проблемът за точността сам по себе си не е водещ при настоящия анализ.

⁶Поради ограничения обем на настоящото изследване, както и поради акцентирането все пак върху поноваторската при Платон употреба на идеята за подражание в сферата на политическата философия, тук ще бъдат разгледани основно свидетелствата от тази сфера, а не и от сферата на изкуствата, въпреки че и в това поле *Закони* е приносен текст, особено с доста подробно разработената теория на танца. Освен това, при едно съсредоточаване върху мимесиса в изкуствата, биха били проследими и нови аспекти в плановете на неговото значение, като отношенията между поет, изпълнител и реципиент на една музикална или танцова творба, както и критериите, по които се оценява един изобразителен или музикален мимесис. Но основните философски питання и концепти, стоящи зад тези теми, частично могат да бъдат очертани и само въз основа на „политическите” пасажи. Освен това се надяваме в близко бъдеще изследването ни да бъде продължено и доразвито.

При вглеждането в отделните примери за употреба на подражателната лексика накратко ще бъде представян техният контекст, за да се очертае реалната широта на употребата на съответните понятия; ще бъде постоянно засяган и въпросът за степента на съответствие между оригинал и подражателен образ; но като водещ елемент при съпоставката на текстовите свидетелства полагаме различната рефлексия на самия Платон върху отделните случаи на подражание в опит те да бъдат поне условно класифицирани като позитивни, негативни или неутрални. Струва ни се, че именно посредством така избраната методология на изследването ще успеем да преминем от по-частните изводи за историята на едно конкретно понятие до по-общи изводи за комплекса от ценности и политически действия, които Платон препоръчва, отхвърля или просто констатира. Въпреки ключовата роля на *Държавата* по темата за мимесиса, тук водеща ще бъде интерпретацията ни на свидетелствата от *Закони* (като основанията за този избор ще бъдат постепенно изяснявани), а по-ранният политически диалог ще бъде привлечан главно коментарно към основните свидетелства.

Закони е най-късното и най-обемното Платоново произведение. Диалогичната ситуация в него представя трима събеседници на сходно философско ниво да разговарят по политически теми, докато се разхождат на остров Крит от Кносос към пещерата на Зевс. Участниците са домакинът, критянинът Клиний, спартанецът Мегил и анонимният гост от Атина, наричан просто Атинянина. Той определено е водещата фигура, въпреки посоченото сходство във философското ниво на тримата, но то се отразява повече върху спокойния, приятелски, а не дидактичен или еристичен тон на разговора. Основните тези и най-дългите реплики, обаче, принадлежат именно на Атинянина. Провеждането на разговора далеч от Атина, както и отсъствието на ключовия Платонов персонаж Сократ, макар и да става дума за външни, ситуационни детайли, вече отреждат на *Закони* по-специално място сред Платоновите диалози. Фактът, че водещият на разговора остава анонимен, макар и диалогичното му поведение да е сократическо в общи линии, позволява да се допусне, че Платон говори повече от свое име и осъзнато обобщава важни теми от предишни произведения, а в някои отношения ги и ревизира, което може да бъде забелязано и относно интересуващата ни проблематика. По-важен за нас обаче ще бъде обобщаващият характер на този текст, затова той е и основният ни източник в настоящото изследване. Сюжетно, разговорът за типовете законодателства за-

почва в самото начало на диалога, критските и спартански закони са признати за прочути и с митологична основа, въпреки че при конкретните препратки към реални закони атинският полисен опит получава известно предимство. В първите три книги основно се обсъждат по-теоретични въпроси за основните положения в едно добро законодателство, както се прави и (в известен план митологико-исторически) преглед на различни форми на държавно устройство и на техните смени и провали; очертава се образът на добрия законодател. В един момент разговорът се конкретизира, когато критянинът споделя, че му се налага да участва в комисия, която да изработи законите за бъдеща критска колония (III, 702b-d). Събеседниците са помолени да продължат разговора в тази посока, като скицират в рамките на разговора точно това (идеално) бъдещо законодателство. Бихме могли да кажем, че наблягането на факта, че така те създават един словесен образ на истинските закони (III, 702d-e; IV, 712b) представя самите *Закони* като своеобразен продукт на мимесис, въпреки че на местата, където това се тематизира, подражателна лексика не е използвана пряко. Всъщност дори перспективата е и някак обърната: те създават модела, на който следва да подражава реалният законодател. Но все пак жестът събеседниците да „се правят“ на законодатели е определено миметически. Затова, в известен смисъл, приемаме тази диалогична рамка като допълнително основание да изследваме Платоновата концепция за мимесиса основно през това произведение.

Най-напред ще представим няколко свидетелства, в които за подражанието се говори основно неутрално, това не е основна тема в съответния контекст. Струва ни се обаче, че точно през такива пасажии, в които подражателната лексика е главно техническа и просто през нея са въведени конкретни продукти на подражателната дейност (което посочихме като по-рядката ситуация), по-лесно ще се премине към по-усложнените и по-философски тематизирания на мимесиса нататък. Този първи тип мимесис назоваваме условно „прост изобразителен мимесис“, защото, както посочихме, в центъра на интереса обикновено са самите изображения (и те са все визуални и предметни, а не словесни, музикални, перформативен (отразяващ цялостно поведение) или метафизически, ако си послужим с термина на Хелиуел⁷) и за тях се говори по-опростено. Тази употреба на подражателната лексика, освен това, дори чисто формално остава най-близо до темата за образите в религиозната сфера, от

---

⁷Този тип мимесис самият Хелиуел нарича обикновено „формален“ (Halliwell 1986, p. 53, 112, *passim*).

която започва наблюденията си по темата и Вернан, както вече видяхме, като част от свидетелствата, в буквален план, имат такъв контекст.

Първият пример е част от дискусиата върху отровителството (и по-нататък, съответно, върху законите срещу отровителите) от Единадесета книга, като първо се прави разграничение между по-явно, пряко и естествено, и по-косвено отровителство (XI, 933a). Във втория случай основна роля играят различни заклинания, обайвания и други магически действия и предмети, като в тези практики има множество неясноти и много неразбиране, какъвто е и акцентът в по-краткия пасаж, който ни интересува тук:

И не си струва да опитваш да убеждаваш душите на хората, които във връзка с тези неща се боят едни от други, и да им казваш, че ако видят поставени някъде восъчни чучела ([κῆρινα ψιψῖματα](#)) – било по врати, било на троен път, било върху надгробните камъни на родителите си, трябва да отминават всичко това с безразличие, защото нямат ясен възглед за тези неща (Закони, XI, 993b).

Въпреки заявената неутралност при простия изобразителен мимесис, този пасаж в целостта си може лесно да бъде определен като негативен, без това да се отнася до самия факт, че нещо е било създадено чрез подражание, по подобие на друго. Като негативна е оценена обаче по-скоро дейността по ползване на такива подражания, а не самите те – все пак самият краен продукт е неутрален, той дори не се описва по-подробно, което е възможно от друга страна да е резултат и от обичайността на въпросната практика.

Следващият пример е в голяма степен сходен, става дума за явно всекидневна практика, при която се използват художествени продукти на подражателната дейност, но тук общият контекст е позитивен, защото става дума за правилното почитане и надаряване на боговете, а не за някаква необяснима и по-скоро престъпна практика като в случая с отровителството:

Изобщо най-подходящите дарове за боговете са птици и изображения – толкова големи, колкото за един ден един сам художник би могъл да завърши. Нека и всички останали посветени дарове следват този образец ([μεμψιμέννα](#)) (XII, 956b).

Тук, освен това, връзката с изкуството е по-пряка, защото в пасажа е въвличена фигурата на художника. Позитивността на примера може да бъде разбрана и в друг план и да допринесе за доизграждане на Платоновата представата за подражанието: като подражание всъщност е означено не самото създаване на въпросните дарове за боговете, нито самите те, а следването на определения през тях като пример модел, те са просто образецът, като „образцов критерий” е и времето за тяхното изработване. Добиваме усещането, че отново става дума за повтаряне, наподобяване на цяла една ситуация, в която влиза не само изработването на такива дарове, но и поднасянето им (въпреки че така пасажът донякъде излиза извън определението за прост изобразителен мимесис).

Към тази група свидетелства отнасяме и следващия пример от Десета книга, в който за подражание се говори в сложен философски контекст при сравнението на движението на едно място (за разлика от движещото се през повече места, 897e-898a) с движението на Ума, но самото понятие за подражание има отново доста неутрално и техническо значение:

От тези две движения онова, което постоянно се движи на едно място, по необходимост се движи около някакъв център, наподобявайки ([οὐσαν μίμνιά τι](#)) кръговете на струга. И това движение, доколкото е възможно, е изобщо най-близко и подобно на кръжението на Ума (X, 898a).

Основание да причислим този пасаж към „простия” мимесис ни дава още и езиковата употреба, споменаването на продукта на подражанието. Тезата обаче е доразвита на следващите редове, без да присъстват вече форми от корена на мимесис, т.е. по-горе използваното понятие, и стоящото зад него действие, е синонимно (и затова „просто” употребено) наистина на всяко едно създаване на подобие и образ, което може да бъде наречено и другояче, а не задължително мимесис, но по изключение ще цитираме това доразвиване на мисълта:

Сигурно ако кажем, че и Умът, и движението на едно място, се движат според едни и същи правила, по един и същ начин, на едно и също място, около едни и същи неща, в една и съща посока, според един числов израз и в един ред – по подобие на въртенето на струго-

ваната сфера, никога не бихме изглеждали занаятчи, несръчни в изработването на красиви словесни изображения (X, 898a-b).

Обръщаме внимание и на края на цитирания откъс – още едно свидетелство за статуса на самото диалогизиране като подражаване: ако се осланяме отново на синонимността философският диалог е създаване на образи, т.е. също подражателна дейност.

Като последен пример от тази група ще бъде разгледан откъс от Първа книга, с който може да бъде осъществен преход към тематизираната от Платон роля на мимесиса в политическата сфера, най-напред в нейния същностен образователен аспект. Става дума за устойчивата Платонова концепция за образованието, което само по себе си също се опира на подражаване още от детството и през играта. Както видяхме, и Аристотел подчертава (*Поетика*, 1448b, по-горе) склонността на децата да подражават и, оттам, получаването на нови знания и умения именно чрез подражателната дейност, но тук присъства и едни специфично Платонов акцент – дори това „детско подражание” трябва да е специализирано. Разбира се, тук трябва да отбележим, че това е характерно не само за образованието в детството, а много повече за знанията и уменията нататък, за които Платон също настоява, че трябва да са специализирани. Това може, за целите на настоящото изследване, най-добре да се илюстрира с един пример от Държавата, който отново е поместен именно поддржателен контекст, макар и в неговия литературен аспект. В Трета книга се говори хем за допустимостта на поезията в държавата, хем за задачата на стражите. След един първи въпрос дали стражите са подражатели (III, 394e), който първоначално не получава ясен отговор (но все пак такъв получава малко по-късно, в 395b-d – пасаж, представен по-долу), се задава следващ въпрос: „Възможно ли е за един човек да подражава много неща така добре, както се подражава само едно нещо?”, отговорът му е твърдо отрицателен, дава се пример с поетът, който не може да съчинява хем трагедия, хем комедия (395a), а скоро след това се дава и теоретичното обяснение за валидността на това твърдение в сферата на подражанието в най-общ план: „Струва ми се, че природата на човека е разделена на твърде малки частици, така че не е възможно за един човек добре да подражава много неща и да върши самите тия неща, на които подражанията са подобия” (395b). Последното твърдение е доста усложнено философски, но за нашето изследване следва да акцентираме главно върху тематизацията на отношението модел–подражание–подобие. Колер посочва именно този пасаж като повратна точка в гръцкото

мислене за мимесиса, защото за първи път толкова експлицитно отношението между подражаване и подражание се оценява вече и етически. Според Колер така се поставя под въпрос неговата истинност (Koller, 1954, S.17), правилност и обосновааност (но точно в такава плоскост Платон оценява мимесиса, вече по-убедено, и в голяма част от свидетелствата от *Закони*).

Горното отношение модел–подражание–подобие, понякога търпи, освен това, и прена-реждане, създава се впечатление, че чрез подражание се формира не само подобие, но и самият модел, както в известен смисъл е и в пасажа за подражанието при децата от *Закони*, който още предстои да бъде разгледан. По-тесният негов контекст е даването на определение (през тяхното частично разграничаване) на възпитанието и образованието:

... този, който иска да стане достоен човек по отношение на каквото и да било, трябва още от дете да се занимава точно с това, като и на игра, и насериозно се отдава на всичко, което се отнася до съответното занимание. Например, ако някой възнамерява да стане добър земеделец, а друг – строител, то той трябва да си играе, като строи някакви детски постройки, докато първият – като обработва земя; а отглеждащият ги и в двата случая трябва да осигури и на двамата миниатюрни инструменти, подобия (μικράματα) на истинските (I, 643b-c).

Ако се вгледаме в употребата на „подобие/ подражание” тук, бихме могли да кажем, че в случая изобщо не е засегнат въпросът за процеса на създаване на тези подражания, и затова отново бихме могли да кажем, че става дума за случай на „прост изобразителен мимесис”. Тези умалени копия на истинските инструменти, каквито са играчките, просто улесняват извършването на подражателната дейност, без самият факт и акт на подражаване да се тематизира по-подробно. Тук обаче бихме могли да говорим за донякъде обърната времева перспектива: подражанието предхожда истинското действие, осъществяването на съответното занимание като възрастен. И все пак не бихме могли да кажем, че позициите на образец и на подражание могат да се обърнат, т.е. да приемем, че възрастният (продължава да) копира онова, на което най-често си е играл, но така през играта се създават навици и умения, които могат да бъдат използвани нататък. И за да бъде потенциално успешна тази стратегия, оче-

видно голяма роля за него играят всички онези, които се грижат за възпитанието на децата и ги насочват към правилното за тях подражание, за да продължат естествено да го практикуват и като големи, и то с една основна водеща цел, набелязана още в началото на цитирания откъс – детето да стане „достоеен човек”, т.е. да постигне търсената от Платон на всички нива на неговата образователна философия добродетел⁸.

Тук е необходим паралел с посочения важен пасаж от *Държавата*, следващ определението за „специализирания мимесис” (395b), и в който от една страна вече е изказана ролята на възпитанието през подражанието като водещо към добродетел, но и в други аспекти се проблематизира концепцията за мимесиса.

*И тъй, ако искаме да запазим първата наша мисъл, то нашите стражи, като се откажат от всякакво друго занимание, трябва да бъдат грижливи майстори за свободата на държавата; те не трябва да се занимават с нищо друго, което не води към това, т.е. не би трябвало нещо друго да правят и да подражават ([μιμείσθαι](#)). Ако пък подражават ([ἐὰν δὲ μιμῶνται](#)), трябва да започнат още от детство, и то да подражават ([μιμείσθαι](#)) на това, което е близко до тяхната служба, за да станат мъжествени, разумни, благочестиви, свободни и с всички други подобни качества. А това, което не е присъщо на свободата и което е позорно, нито да го вършат, нито да му подражават ([μιμήσασθαι](#)), за да не би от подражаването ([ἐκ τῆς μιμήσεως](#)) да се приобият към подражаваното. Или ти не знаеш, че подражаваните неща ([αἱ μιμήσεις](#)) още от юношество и до по-късно се превръщат в навизи и в природно качество за тялото, гласа и мисълта? (*Държавата*, III, 395b-c).*

Цитираният откъс е действително ключов. В езиков план, многократната употреба на пряка подражателна лексика показва известна терминологизация на самото понятие за подражание, или поне откроява неговата по-специална употреба в случая, която не може да бъде изразена посредством синоними. По този начин са развити и няколко основни момента в Платоновата концепция за подражаването. Първо, отново е подчертана образователната му роля, като и тук, както в пасажа от *Закони*, присъства идеята за неговата специализираност,

---

⁸За по-подробен анализ на пасажа в неговата цялост, а и за общите положения на Платоновата концепция за играта (една също до голям степен подражателна стратегия), отново основно според *Закони*, вж. Панова (2010).

или поне задължителна правилност, за да бъде постигната добродетелност, а и свобода. Начинът, по който Платон изразява тази специализираност и необходимото съответствие между съдържанието на образованието и характера и ролята в общността на онзи, който се образова, тук е както по-абстрактен, така и по-директен, защото ясно се заявява, че на службата на стражите като демиурзи на свободата на държавата отговаря не някакъв друг тип образование, а следването на основните добродетели. Фактът, обаче, че в сходния пасаж от *Закони* Платон дава пример с професии като строител и земеделец, не омаловажава по-късното свидетелство, защото, приемаме, че контекстуално и стилистично този род примери са избрани като по-подходящи за съответната аргументация, но философската стойност на казаното в *Държавата* и в *Закони* е съизмерима.

В разглеждания пасаж от *Държавата*, освен това, като втори основен концептуален момент следва да се определи способността на мимесиса да оставя трайни следи у онзи, който подражава, т.е. да повлиява на неговия характер, като превърне определен род подражание в навик и дори в „природа”. И това се случва независимо от средствата, чрез които се осъществява подражанието – важно е да посочим кои три подражателни модела изрежда Платон тук: подражание със слово, с тяло, с мисъл – важно триделение, по което също могат да бъдат разграничавани типовете мимесис, но тук то има стойност по-скоро на техническа добавка, а не е акцент. Акцент в много по-голяма степен е насочването към случаите, в които става дума за вредни модели, при следването на които горната „привикваща” способност на мимесиса се превръща в опасност за добродетелта, а така вече се озоваваме в полето на едно възможно по-директно негативно оценностяване на мимесиса в политически план и според *Закони*.

Точно в тази посока на теоретизиране върху мимесиса, в началото на Четвърта книга на *Закони*, където се очертава общата както хипотетична, така и препоръчителна скица на бъдещата критска колония, включително в териториален аспект, Атинянина казва, в рамките на обосноваването на сравнителната отдалеченост на държавата от морето:

Добре е държавата да не може лесно да подражава на враговете с порочни подражания ([μυμήσεις πονηρὰς μυμιῖσθαι](#), 705c-d).

Конкретният контекст е аргументирането на желателната отдалеченост на бъдещата държава от морето, за да не бъде тя често безпокоена по морски път от врагове, по-напреднали от нея в морското дело, на които не би могла да им отвърне със същите умения (като пример се използват бедите, дошли за атиняните в миналото от страна на Минос – 706b-c). Бихме могли да се запитаме, обаче, дали, въпреки че враговете нямат добър модел на държавна организация и затова не трябва да бъдат следвани, в някои случаи това е лошо за нас, защото не можем да се отбраняваме от тях със същите средства – не би ли бил оценен положително един мимесис „с отбранителни цели“? Тоест, тук Платоновата аргументация или още не е развита в пълнота в този аспект, или контекстът е частично ироничен, провокативен. Но все пак необходимостта от законодателно отхвърляне на определени подражания е онова, на което набляга пасажът. И затова той не съвсем коректно бе наречен негативен погоре: това е валидно единствено при уточнението, че негативността не е отнесена към самото подражание (и не е обвързана с точността му), а към неговото съдържание, към обекта и дейността, която се подражава – погледът е етически, затова се критикува като „порочно“ и решението да се подражава⁹.

Горният откъс все още стои близо до по-теоретичната и рамкираща първа една трета от текста на *Закони*, в която действително сред водещите тези е и настояването, законодателството по принцип да е ориентирано към цялостната добродетел, по време на мир) а не към войната, както е обичайно (вж. напр. I, 628a). И това в известен план е контекстът, който обуславя „антивоенният“ тон на горния пасаж. По-нататък обаче, сред представянето на отделните хипотетични „идеални“ закони, грижата за правилната военна подготовка (най-вече с отбранителна мотивация) е силно застъпена, често при опирание отново на подражателната лексика. Тук ще дадем само един пример от Осма книга. Неговото начало в известен смисъл продължава темата за двата основни танцови рода, различавани именно по обекта на подражанието, изпълнявано от танцьорите, и назовани „военен“ и „мирен“ танц (VII, 815a-d), доколкото танцуването е обичаен елемент от празничното общуване на общността. В пасажа, който следва, става дума по-общо за „празничните сражения“, които (в мирно време) подражават военни ситуации:

---

⁹В такъв план интерпретира мястото и Шьопсдау (Schöpsdau 2003: 146; там срв. още и за провокаторската роля на Атинянина в този пасаж).

Постоянно трябва да се измислят красиви игри в съчетание с жертвоприношения, така че да се получат един вид празнични сражения, наподобяващи ([μυθόμεναι](#)) в най-голяма степен истинските военни битки. Във всички тези игри трябва да се определят трофеи и награди за храброст и заедно с това гражданите да се хвалят и порицават помежду си. Онзи, който се прояви в състезанията, а се е проявил и в живота си, него те ще смятат за най-достоеен и ще го украсят с похвалата си, а онзи, който се е показал негоден – него ще порицаят (VIII, 829b-c).

Осъщественото подражание ще бъде оценявано и естетически (защото празничният контекст е свързан със сферата на изкуствата), но и етически, и то отвъд празничното събитие: достоен за похвала е не просто отличилият се в подражателния празник гражданин, а онзи, който се проявява изобщо в живота си. Затова можем да кажем, че подражанието тук играе ролята на своеобразно изпитване на гражданите. В такава перспектива нататък (829c-e) Платон говори и за поетите, които ще бъдат допускани да представят свои произведения – това допускане зависи не само от по-тесните им поетически и музикални способности (т.е. подражателни), но и от тяхната добродетел – тоест, онова, което те постигат посредством подражание, би трябвало самото то да е подражание и отражение на общите им достойни качества. А още малко по-нататък, след разглеждане на подтемата за подражателните принципи при спортните упражнения (829e-830b), има връщане към темата за военната подготовка, вече във всекидневен контекст: формулирани са препоръчителните за законодателя детайли в тази област – с какъв тип (и колко чести) военни тренировки трябва да бъдат обвързани гражданите. В резултат на представянето си на тях гражданите, съответно, пак ще бъдат или хвалени, или порицавани – т.е. оценявани не само физически, но отново и етически (830c-831a)¹⁰.

Дотук ставаше дума за възпроизвеждане на определено поведение (или на някакво по-продължително/ поэтапно действие), с цел или някакво вредно влияние да бъде избегнато (в пасажите за враговете и военната подготовка), или, напротив, някакво полезно умение да бъде предварително развито (в пасажите за възпитанието). А една още по-широка употреба

---

¹⁰Вж. малко по-надолу анализа на VII, 806a-c – в откъса отново акцент е (липсващата) военна подготовка, за жени този път, но той е привлечен по-късно, заради обвързаността му и с темата за трансгресиране на собствената природа при определени случаи на мимесис.

на подражателната лексика е представена малко по-рано в Трета книга: обектът на подражанието в края на пасажа е един цялостен етос, една чужда на подражателя природа. Прекият контекст е нарушаването на законите в областта на музиката, но като фон тук продължава темата за принципите (или йерархиите) на властта (въведени в 690a-b), както и за следствията също от тяхното нарушаване:

*Като последица от тази свобода би възникнала онази, при която човек не иска да робува на управляващите, а след нея – онази, при която се бяга от робството и наставлението на бащата и майката и на по-възрастните; а тези, които са близо до края на тази поредица, се опитват да не бъдат послушни на законите, а когато вече са в самия край и нехаят за клетви, обещания и изобщо за боговете, проявяват така наречената древна Титанична природа и като ѝ подражават (*ἐπιδεικνῦσι καὶ μιμούμενοις*), отново стигат до същото положение като титаните, които имат труден и дълъг живот, без някога мъките им да спират (III, 701b-c).*

В този пасаж от една страна до мимесис се стига, след като е нарушен всекидневният ред и организацията на общностния живот – можем по-свободно да опишем и тази ситуация като подражателна, доколкото всеки член на общността, според посочените аксиоми на властта, трябва да заема определена роля, на подчинен или на овластен и да действа, следвайки я. Когато обаче тези норми и роли бъдат нарушени, се стига до картината на една пълна освободеност, при която няма никакъв модел, никакъв образец, който може да се следва, и, съответно, наистина няма условия за реализирането на едно правилно подражание. Така сякаш неусетно¹¹ започва подражаването на едно определено (негативно в случая) поведение, това на титаните. С оглед на езиковите средства, тук е интересно и наслагването на причастия от два глагола, които биха могли да бъдат употребени и синонимно, но в случая очевидно се цели и тяхното разграничаване, допълване и изобщо отнасянето им до два етапа на тази хипотетична отрицателна практика: първо е „показването, изявяването” на черти от

---

¹¹В текста няма такова експлицитно уточнение, това е тълкуване по смисъл, но ако такава смислова добавка би била коректна, дали това е точно подражание тогава, ако не е съзнателен акт – може би да, по силата на навика и на „привикващата” сила на подражанието, за която вече стана дума.

титаничната природа, а после следва и самото „подражание” като явно по-трайното привикване към нея.

Горният негативен пример, конструиран посредством сравнение с митологичен образ, може да бъде допълнен (или по-точно поставен в опозиция) с друг, отново митологичен, пример, и отново в широкия контекст на търсенето в митологичното минало на образци за съвременна държавна уредба. Позитивна натовареност има следният резултат от подражание, тук вече на цялостен държавен строй, от Четвърта книга:

Говори се впрочем, че в сравнение с тези градове, чиито именно поселения разгледахме преди, е била възникнала една власт и едно управление още много по-ранни от тях - много щастливи по времето на Кронос, и е възможно това сегашно най-добро управление да е тяхно подражание ([μίμνηα](#), IV, 713a-b).

Тук лексикално се говори само за продукта на подражанието, и на пръв поглед и този пасаж може да бъде отнесен до случаите на прост изобразителен мимесис, но го коментираме отделно от тях, защото все пак този резултат няма статуса на единичен и ясно отграничим образ, и е пряко свързан с една по-цялостна политическа рефлексия, при която именно Платоновата концепция за подражанието е особено приносна, както посочихме. Освен това, понататък в същия пасаж вече е използвана и глаголна форма, в едни подканящ към следване на същия подражателен модел смисъл:

А и сега всъщност същият разказ, като се опира на истината, твърди, че за всички държави, в които управлява не бог, а някой смъртен, няма изход от злините и мъките. А това означава, че ние трябва да подражаваме ([μιμνεῖσθαι](#)) с всички средства на описания живот от времето на Кронос и доколкото една част от нас е безсмъртна, трябва да ѝ се подчиняваме и в публичния, и в частния си живот и така да управляваме домовете и държавите си, като наричаме това разделяне на мисълта закон (IV, 713e-714a).

Тук подражанието е действително с пределно широк обхват и трудно би било наречено „прост мимесис”. По-специфичен обаче е въпросът за точността на едно такова подража-

ние: то не може да бъде пълно, защото човешкият закон¹² следва да замести ролята на Кронос и на едно божествено държавно устройство, и, наподобявайки очевидно само основния му принцип, да изпълнява ролята на регулиращо начало на човешкото общностно живеене.

Като цяло горното конструиране на едно човешко законодателство „по божествено вдъхновение” е целта на втората, по-голяма и по-практически ориентирана, макар и отново като словесна игра на събеседниците, част на *Закони*, както бе посочено в уводните бележки. В нея отново се доразвива концепцията за мимесиса, както показват следващите свидетелства.

В Шеста книга, например, сериозно място е отделено на задълженията на групите държавни служители. В откъса, който следва, става дума за подражаване на поведението на едни длъжностни лица от страна на други и бихме могли да кажем, че подражанието тук отново е неутрално и техническо, но не е просто, доколкото отразява отношението между отделни групи представители на гражданската общност със засичащо се поле на действие:

*Нататък за нас следва изборът на длъжностните лица агораномии и астиноми. И така, нека трима астиноми следват агрономите, които бяха шестдесет. Те, след като разделят на три дванадесетте части на държавата, като подражават (*μιμούμενοι*) на агрономите, трябва да поемат грижата за улиците, които минават през укрепения град и за пътищата, които винаги се простират от страната към града... (VI, 763c).*

В Седма книга, посветена основно на образователни въпроси, критически е въведена липсата на военно обучение за жени, защото така тази половина от общността няма да е пълноценна в моменти на опасност за държавата. Тази непълноценност е изразена именно като невъзможност да се подражава на образцови женски персонажи (отново божествени и митологични, или просто варварски, в смисъла на далечни и непознати), които притежават военни умения:

---

¹²В този откъс всъщност присъства и едно от малкото определения за „закон”, които текстът на *Закони* изобщо предлага: „...наричаме това разделяне на мисълта закон”: определението е доста абстрактно и тук в опит да го изясним, избираме да се опрем на коментара на Бъри, който от своя страна се опира на двойната езикова игра в пасажа – от една страна между „ума, мисълта”, νοῦς и „закона”, νόμος, а от друга – между „разделянето/ разпределението”, διανομή и демоните от времето на Кронос, δαίμονες (като от корена на „демон” е и прилагателното „щастлив, блажен”, εὐδαίμων, упортебено в първата цитирана част на откъса, за да опише живота при Кронос): така законът идва на мястото на демоните, осигурявали щастлив живот, а божественият елемент у човека е умът (Bury, 1967, p.286 – n. ad locum).

Но [момчетата] не участват във военните дела, така че ако някога възникне някаква ситуация, в която е необходимо да се влезе в битка за държавата и за децата, те не могат нито да държат лък като амазонки, нито да си служат умело с някое друго метално оръжие, нито могат да подражават ([μυτιμασθαί](#)) на богинята, като държат щит и копие, така че благородно да се противопоставят, ако родината им се разрушава, или поне да могат, ако не нещо повече, да вдъхнат страх на враговете, като се изпречат пред погледа им в боен ред, нали? А като прекарват живота си по този начин, те изобщо не биха се осмелили да подражават ([μυτιμασθαί](#)) на савроматидите, след като тези жени биха изглеждали мъже спрямо жените по принцип (VII, 806a-c).

Във втората част на откъса, от друга страна, подражанието е негативно на едно второ ниво: за жените, необучени военно, просто е констатирана невъзможността им да подражават на, т.е. да се мерят със савроматидите, но нататък, макар и вече през синонимна, а не пряка подражателна лексика, за самите савроматиди е посочено, че в сравнение с останалите жени изглеждат мъже, то излиза, че ако би било възможно да им се подражава, би ставало дума за подражание, което не е основано на цялостно подобие, а обратното: водещо, наистина през уподобяване по един признак – военната подготовка, – към постигането на противоположност, към своеобразна трансгресия на собствения пол и етос.

Съпоставима е ролята на подражанието и в следващия откъс: то е отклоняване от собствената природа, макар и при постигане на привидно голямо сходство между поведението на модела и на подражателя, но това сходство не е поначало присъщо на подражателя, а се постига чрез имитирането на нещо неприсъщо и затова тази роля е контекстуално категорично негативна, доколкото е отнесена към „противоестествени“ сексуални практики. Става дума за хомосексуалните практики между мъже, които в актуалните критски и спартански закони са допуснати повече, отколкото в атинските (VIII, 836b); откроява се необходимостта да бъде върнат древният закон, според който „не е редно мъжете и момчетата да се съвкупляват в сексуалния контакт така, сякаш са жени“ (VIII, 836c), като аргументът в полза на тезата за противоестествения характер на тази практика би било отсъствието ѝ в животинския свят, но отново се поставя и въпросът защо би била необходима подобна законодателна промяна.

Отговорът е и общ, и очакван, а и стилистично е представен по типичен за Платоновия диалог модел: чрез поредица от реторически въпроси в рамките на по-дълга реплика на водещия диалогичен персонаж. Отговорът е в необходимостта всеки законодателен казус да е ориентиран към постигането на добродетел, а в случая, и заради постигането чрез подражание на отдалечаване от собствената природа, това не би било възможно:

Смятате ли, че в душата на онзи, който бъде убеден в достойнствата на тази практика, е възможно да се породи мъжествен характер, или в душата на онзи, който го е убедил, да покълне идеята за благоразумие? Или в това никога никой не би повярвал, ами всеки по-скоро ще порицае мекушавия характер на онзи, който се поддава на удоволствията и не може да се въздържа, а заедно с това ще порицае и приликата с жена у онзи, който е тръгнал да се прави на жена ([εἰς μίμησιν τοῦ θήλεος](#))? Та кой човек би подкрепил подобни законодателни решения? Навярно никой, който в ума си носи истинния закон (VIII, 836d-e).

В *Закони*, поне въз основа на този пасаж, Платон е най-краен в забраняването на хомосексуалните отношения, но без да проследяваме цялата дискусия по въпроса и неговата законодателна регулация, тук обръщаме внимание най-напред на пределно широката употреба и активност на подражанието, явяващо се дори средство за доближаване на противоположното на собствената природа, което обаче трябва да се избягва (а оприличаването в случая би било по-уместно да се назовава, следователно, имитиране в съвременния негативен смисъл на понятието). Тоест, перспективата отново е етическа и се опира на вече разгледания основен момент в Платоновата концепция за подражанието: чрез (упорито) подражаване се възпитават (също вредни) навици, а тази опасност законодателят трябва да избягва, както и всеки гражданин, „носител в ума си на истинния закон”¹³.

Като своеобразно заключение към направените до момента наблюдения прилагаме, обаче, едно свидетелство за позитивно оценен резултат от подражание; акцентът е поставен именно върху резултата, а не върху процеса на изработване на подражанието, но в случая се констатира и една по-необичайна (пожелателна) устойчивост на този положителен резултат.

---

¹³Тук, освен това, отново присъства езиковата игра между „ум” и „закон”, т.е. имплицитно присъства разгледаното по-горе определение за закон.

Необичайно, но именно затова ключово за изследването ни, е и обвързването на двете основни сфери на влияние на мимесиса в Платоновата концепция (сферите и на политическата, и на литературната теория) в един словесен образ, в едно сравнение. Първичен контекст е литературният, а темата е допустимостта на определени жанрове и литературни практики в бъдещата държава. Малко преди това комическите подражания са вече приети, но главно за несвободните представители на общността, макар за всички граждани да се препоръчва познаването им, за да не пречат те, неразпознати, на постигането на добродетел (VII, 816d-817a). Когато се преминава към разглеждане на сериозната драма, т.е. трагедията, дискусиата се развива посредством един от честите драматургични литературни похвати на самия Платон: разговор с фиктивен събеседник, защото репликата, която ще бъде цитирана нататък, е част от хипотетичното обръщане на събеседниците към авторите на трагедия, които биха искали да дойдат в новата държава. Така, според нас, чрез този въображаем диалог между законодателстващи философи и поети, се постига допълнително преплитане между двата плана на подражателната проблематика тук:

*Ние самите сме поети на трагедия, по възможност най-красива и достойна. Всъщност цялото ни държавно устройство е изградено като подражание (*μίμησις*) на най-красивия и най-достоеен живот и това ние смятаме, че е в действителност най-истинната трагедия. Поети сте вие, поети сме и ние на същото – ваши съперници и противници за най-красивата драма, каквато само истинният закон по природа може да постигне, както се надяваме (VII, 817b-c).*

Кои са истинските поети, и кои – техните подражатели? Конституираното с помощта на събеседниците бъдещо държавно устройство е подражание на най-красивия живот, но дали трагедията (която би била допустима единствено ако му съответства, както се казва малко по-нататък) следва да подражава на това политическо подражание, или пък двете практики са подражания в еднаква степен и еднакво препоръчителни, ако се изграждат според истинните закони в съответната сфера? Във всеки случай е очевидно, че този пасаж по своеобразен начин е и реабилитиращ Платоновото отношение към поетите: в него ироничният тон е минимализиран, а осъщественото сравнение е определено по-престижно за

литературата¹⁴, която, поне в своите високи (и най-подражателни¹⁵) жанрове се оказва умалено копие, или пък елемент, от „най-красивата драма” на полиското живееене, която отново се развива основно „по подражание” на образцови модели и истинни закони; или дори драмата самата носи моделен характер за случващото се в полиса. Затова и ние приемаме, че този пасаж действително има доста съществена, и в теоретичен план, позиция за реконструиране на Платоновата концепция за мимесиса: мимесис присъства не само във всички отделни сфери на общностния живот, като различни негови аспекти имат различна значимост в различните контексти, както и различни публични фигури са натоварени с представянето и/ или регулирането на препоръчителния мимесис, но именно този феномен, на многоплановото, пластично и динамично подражание, може да играе знакова свързваща роля¹⁶ между тези отделни сфери, и така да съучаства в изграждането на единна общност.

---

¹⁴Фактът, че Платон, в трагедиен контекст, нарича основен обект от политическата сфера „подражание” вече е жест към авторите на трагедия, но от друга страна, и в самия пасаж, експлицитно се казва, че трагичите и законодателите остават конкуренти – в тази посока върви и коментарът на Хелиуел на този пасаж (Halliwell, 1986, p.116-117).

¹⁵Тук несъмнено трябва да се направи препратка към *Държавата* и към една наистина по-тясна и специализирана употреба на мимесиса, която съответства и на Аристотеловата поетическа терминология: в известния откъс за поезията от Трета книга, именно драмата е представена като литературния род на чистото подражание, като под „подражание” се има предвид „изказването”, показването на нещо пряко, през (актьорско) действие, а не преразказано от името на поета (III, 394b-c).

¹⁶Върху „свързващия момент” на мимесиса набляга и Шьопсдау в коментара си към мястото (Schöpsdau, 2003, S.597). Можем да добавим, че по този начин в Платоновата рефлексия върху мимесиса се свързват етическите и естетическите й основания, което обаче би било по-лесно наблюдаемо, ако и тук бяха разгледани не само свидетелства за употребата на подражателната лексика в политическата сфера, но по-подробно и в полето на изкуствата.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел (1975) *За поетическото изкуство (= Поетика)*. Превод от старогръцки А. Ничев. София: Наука и изкуство.
- Аристотел (1998) *Топика*. Превод от старогръцки И. Христов. София: Захарий Стоянов.
- Вернан, Ж.-П. (1998) *Мит и мислене при древните гърци*. Превод от френски Л. Радоилска. София: Критика и хуманизъм.
- Панова, Н. (2010). Политическото като игра според Платон в Закони. *Критика и хуманизъм*, 33 (3), с.237-250.
- Платон (1981) *Държавата*. Превод от старогръцки А. Милев. В: Платон. *Диалози*, т. III. София: Наука и изкуство.
- Платон (2006) *Закони*. Превод от старогръцки Н. Панова (кн. I-IV, VI, VII), Г. Гочев (кн. V, VIII-XII). София: Сонм.
- Aristotle (1966) *Aristotle's Ars Poetica*. Ed. R. Kassel, Oxford: Clarendon Press.
- Halliwel, S. (1984) *Aristotle's Poetics: A study of Philosophical Criticism*. London: Duckworth.
- Bury (1967) *Plato in Twelve Volumes, Vol. 10*. Translated by R.G. Bury. Cambridge, MA & London: Harvard University Press & William Heinemann.
- Koller, H. (1954) *Die Mimesis in der Antike. Nachahmung, Darstellung, Ausdruck*. Bern: A. Francke.
- Plato (1903) *Platonis Opera*. Ed. John Burnet. Oxford: Oxford University Press.
- Schöpsdau, K. (2003) *Platon. Nomoi (Gesetze), Buch IV-VII (Übersetzung und Kommentar)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Zimbrich, U. (2000). Mimesis. In: Cancik, H., Schneider, H. (Hrsg.). *Der neue Pauli, Bd. 8*. Stuttgart & Weimar: Metzler, S. 196-198.

Петрана Петрова

ТЯЛО-ПИСМЕНОСТ. ВИРТУАЛНАТА У-ТОПИЯ

Представяне на проблема

Началото на заложената проблематика изхожда от разглеждането на парадигмата *тяло-писменост* в отношението/ползването им във виртуални начини за комуникация. Тялото и писмеността се възприемат от метафизиката като подчинени спрямо духа и езика, външни спрямо тях, нахлуващи и репрезентиращи ги. Допускам, че постиженията на постструктурализма и конкретно деконструктивизма не променят това вековно мислене в/при преноса му към „новата реалност” – виртуалната.

Виртуалността/мрежата е новата претенция за универсален модел на света. Модел, който се конструира от езика. Работната ми хипотеза в началото беше, че 1. това е резултат от фоноцентричната епоха и метафизика на присъствието, от отсъствието на признаването на писмеността; 2. наблюдава се отелесяване на света. 3. Виртуалното може да бъде четено и описано като явените, видимите фантазми на теорията, науката, изкуството (у-топията на 21 век).

Изследването ми се съсредоточава до анализ и интерпретация на виртуалните канали като публичност – частно пространство, за целта на което ще реконструирам двама автори – Хана Арент (*Човешката ситуация*) и Юрген Хабермас (*Структурни изменения на публичността*). Ще допусна и едно смело твърдение, родено в процеса на изследване: „социалните мрежи” действат перформативно – конструират действителност, която винаги вече има референт в реалността. Тясното изследване е в проследяване парадигмата *тяло-писменост/език*, използвайки концептите за *пърформанс* и *трансформанс* и опит да проследя ефектите им върху реалността в т.нар. виртуално. Възможност, която ще се проявява в процеса на „оголване” на схемата на изследване на виртуалните канали на комуникация в частно-публичното пространство.

На финала би трябвало да се разкрият нови смисли във виртуалните мрежи - как продължаващото отдаване на приоритет на езика-душата във виртуалните начини за комуника-

ция (facebook, skype и e-mail)¹⁷ съграждат нова у-топия с пространствени характеристики, в която времето е сгъстено до миг. „У-топия” (виртуалност, (не)съществуващо място), която ще нарека „глобално воайорство“, поглъщаща тяло, език, писменост, памет. С други думи изводите трябва да рефлектират в позицията за глобално воайорство и следователно за нашия нов „оголен живот” в мрежата като нов универсален модел на света.

Струва ми се, че се случва «оголване» на частното живеене (Агамбен, 2004) – то се преобразува в тотална публичност. Частната сфера е разградена в последния и бастион – лично/интимното, което по-взаимосвързан начин деконструира всяко мислене на публичността, в термините на Хабермас сме свидетели на приватизация на публичността. В тази връзка става видно и аргументирано необходимостта от рамката на релацията публично-частно.

Стеснявайки обхвата на изследването от първоначалната ми хипотеза, тезисът, че Мрежата/ Интернет може да бъде разглеждана като „у-топия” и поради това, че вмести концепти, идващи от различни философски теории и позволяваща съ-съществуването им и тези концепти се деконструират до своето различие, няма да влезе във фокуса на настоящето представяне и разработка. Нека да отбележа, че през цялото време на говорене/писане/изследване ще стои една всекидневно имплицитна предпоставка, че избраният проблем е инспириран и провокиран от собствените ми преживявания/пристрастявания към Мрежата/Интернет/ facebook. С други думи позицията ми има двойствен характер: на участник/потребител и на дистанцирания изследовател/наблюдател. Двойствена позиция, в която ще поставя и участниците си в нестандартизираното изследване за виртуалните канали на комуникация.

Основни предположения

В хода на изследването трябва да бъдат подложени на проверка и евентуално да намерят потвърждение следните твърдения.

---

¹⁷Наблюдение над елементите на facebook, skype, e-mail. ICQ като форма на виртуална комуникация не се поддържа и вече не се използва от потребителите. Това се обяснява с разпространението и набирането на поддръжници на facebook, който обединява в себе си елементите, поотделно съществуващи в останалите виртуални канали за комуникация, включително и формата на чат (бърборене), която се предлага не само от facebook, но и от e-mail-те.

1. Тялото и писмеността споделят и днес общата съдба да не са на себе си, да са заместващи отсъстващи.
2. Реалността/действителността е неналична, а конструирана от системите на писмеността и езика.
3. Езикът и писмеността са заместители и създатели на реалността.
4. Езикът/писмото са видимото като знакът се подменя/измества от образа.
5. Разпростирането във видимото пространство увеличава невидимото; видимостта е граница, граничеща с тялото като граница.
6. „Социалните мрежи” представляват пърформъри и трансформъри на една винаги отсъстваща реалност.
7. Частният живот на другия е достъпен за мен в социалната мрежа, т.е. е станал публичен и частното пространство е станало оголено.
8. Разликата между двете действията пиша и казвам се е стопила. И двете действия препращат към нещо друго, не-към-себе си.
9. Налице е глобално воайорство и пространство на осъществените фантазми.
10. Ние, съвременните хора, сме homo sacer в новия мрежови модел на света

Крайната ми цел е да покажа, че частният живот на другия, в смисъл на личен, интимен живот, става достъпен за мен и всеки друг във виртуалната мрежа, т.е. става публичен. Частното пространство е докрай оголено, изложено на показ в тази публичност на виртуалното. Появило се е глобално воайорство и пространство на осъществените фантазми – у-топия. В термините на Боян Манчев ще се превърне в „ареалност“!

Трансформация на отношението частно – публично във виртуалните канали за комуникация

Търсейки трансформацията на това отношение ще се позова на теориите на двама изключително влиятелни автори: Хана Арент (1997) и Юрген Хабермас (1995). След като проследя основни представяния за сферите на частно-публично, ще насоча вниманието към самите „социални мрежи”. Терминът, който предпочитам да използвам в проекта е

виртуални канали за комуникация или виртуални мрежи. В клиширания вече израз/понятие „социални мрежи”, отнесен към виртуалното, „социален” остава неясно, затъмнено понятие, което ще се озове възел в релацията частно-публичност. Приема се като цялостно понятие, безпроблемно и крупно. Понятието „мрежа” съдържа в себе си потенциала за нейерархичност, за равнопоставеност, равен достъп и обвързване по избор.

Концептите за частно и публично

В търсене на отговора на този въпроса вземам за отправна точка теорията на Райнхарт Козелек (срв. Козелек, 2007), според която понятията са индикатори на социално-исторически промени. Как изглеждат концептите при Хана Арендт, конкретно във втора глава на книгата *Човешката ситуация*, озаглавена *Публичната и частната сфера*. Всеизвестно е, че тя се опира на древногръцката античност и атинското общество. С появата на града-държава човек получава освен частния си живот и един вид втори живот – *bios politicos*. Всеки гражданин принадлежи към два реда на съществуване с рязко разграничение между тях: Това, което е частно – *idiom*. Това, което е общо – *koionon*.

Политическата организация е човешка способност и е различаваща се от естественото сдружаване, чийто център са домът (*oikia*) и семейството. Пряко противоположни са. Дейностите, необходими и налични в човешките общности, смятани за политически и съставляващи това, което Аристотел нарича *bios politicos* са действието (*praxis*) и речта (*lexis*). При теснението за нарушаване чистотата на сферите идва от намесата на трето понятие: социално. „Социално” идва от латински и няма съответствие в гръцкия език или мислене. *Societas* има ясен и ограничен политически смисъл. Съдружие на хора със специфична цел, както в случаите, когато хората се организират, за да управляват други хора или за да извършат престъпление, пише Арендт (пак там, 1997). Терминът „социален” започва да придобива общия смисъл на фундаментално човешко условие, *societas generis humani* „общество на човешкия род”.

Според Арендт погрешното разбиране и отъждествяване на политическа и обществена сфера идва от превода на гръцките термини на латински и тяхното приспособяване към римско-християнската мисъл. Понятията продължават да се смесват, тя казва „объркват” (пак там, 1997) в модерната епоха и модерното разбиране за общество, в което вече е навлязло социалното, т.е. икономическото. Всичко икономическо, отнасящо се до живота на индивида и

оцеляването на вида е не-политическо, домакинството в полиса. Оценъчен подход и настояване да се мисли публично-частно в първоначална чистота. Още по-твърдо казано дистинкцията частна – публична сфера на живот съответства на дистинкцията домакинство – политическа област в гръцкото мислене. Това са различни, отделни единици в полиса, твърди Арент.

Оформянето на социална сфера е поставено извън пространството на частно и публично, тя нито е частна, нито е публична сфера. Тук се усеща близост с анализа на Хабермас на понятието „публичност”. Социалното е ново явление от модерната епоха и намира политическата си форма в националната държава. Получилото се исторически и понятийно заличаване на разликата идва от разглеждането на народите и политическите общности по образеца на семейството. Арент реконструира как това се е случило, без тук да е предмет на внимание.

Публичната сфера възниква *за сметка* на частната в града-държава. Домът е необходимо местоположение, позициониране, за да се участва в делата на света.¹⁸ Налага се разбирането, че има необходимост да се поддържа граница между сферите на частно и публичност; политическо – икономическо; сфера на свобода - сфера на жизненни нужди. Следвайки Хана Арент, може да се направи сравнителна характеристика на публичността през различни исторически епохи.

Античност

- Сфера на равни;
- човекът не е нито властващ, нито подвластен;
- свобода от неравенства и насилие;
- сфера на взаимното убеждаване;
- сфера на рискуване на живота.

Средновековие

- Пропаст между частно и публично
- всекидневен живот – сфера на църквата

---

¹⁸Арент дава пример с *Държавата* на Платон. Въпреки че той предвижда премахване на частната собственост и разширяване на публичната сфера до степен на унищожаване на частния живот, пази и говори с благоговение за Зевс Херкейос, пазител на границата между имоти.

- сфера на светското, отъждествявано с частната сфера в античността. Поглъща всички дейности от домакинството, имащи частно знание

- липса на публична сфера.

Модерността

- Слабо разграничава социална и политическа сфера;
- политиката е функция на държавата; социален интерес с надстройки действие, реч и мислене;

- издигане на икономическата дейност до публична сфера – превръщането и в колективна грижа;

- частните интереси придобиват публично значение – тази характеристика подвежда в посока, виртуалните канали за комуникация са пренос от разбирането за реалност.

Днес частната сфера е свита до сфера на интимността (privacy). Тази модерна частна сфера като убежище на интимността се противопоставя не на публичната, политическата сфера, а на социалната сфера. Това изглежда като изместване на старата опозиция и оформяне на още една сфера: на личното пространство. Релациите, ако е исторически коректна реконструкцията на Арент, вече ще са следните: частно-публично и лично-социално. Къде може да очакваме и да говорим за заместване? Между частно и лично, интимно казва Арент. Заместване, изместване, отместване – резултатът е, че личното обозначава частната сфера и твърдите разграничения публично/социално не са валидни. Социалното, а не политическото започва да образуват публичната сфера с нарастване на населението и с ползване законите на статистиката (т.е. математическото третиране на действителността). Още една подмяна се случва: на действието с поведението. Изводът на Хана Арент е, че социалното е факторът, който променя до неузнаваемост съдържанието на публичната сфера, респ. отражения/поражения са нанесени и на частната сфера (пак там, 1997). Оценъчно твърдение, в посока на дебалансиране обхвата, съдържанието и функциите на двете сфери.

Хабермас сякаш не е толкова краен. Той по-скоро разчленява процесите, влияещи върху понятиятната връзка частно-публично и показва различието в обхват и функции.

Хана Арент обособява два феномена, чрез които изобищо се характеризира публичната сфера: Всичко, което се явява пред публика, може да се види и чуе от всекиго и

придобива най-широка публичност. *Явяването съставлява реалността*. Това е възможен първи отговор какво наричаме, обозначаваме, възприемаме като реалност. Частното на интимния живот прави съществуването призрачно. Присъствието на другите, които виждат и чуват това, което и ние виждаме и чуваме ни дава увереност в реалността на света и нас. Един от аргументите на Арент е в примера с физическата болка. Тя не може да бъде трансформирана за публично представяне и губим в нея чувството си за реалност. Аргумент, валиден за интерсубективното конструиране на виртуалните канали на комуникация и създаване на преживяване за «нова» реалност, чрез даване на достъп на другите да ни виждат. Един от участниците в изследването на виртуалните канали за комуникация допълва, че ако не си «зелен», т.е. не си активен, показан на другите «зелени» във виртуалното пространство, спиращ да съществува за тези други «зелени». Необявяването, че си «вътре», «е синонимно на «несъществуващ». В превода на публично-частно – видимостта се сигнализира и това е картата за достъп в публичността. Реализиране като репрезентиране на частното във виртуалното.

В същото време се разколебава обозначаването на «реалност» въобще, след като тя винаги е била пред/за публика, от присъствието на публика, независимо избрана или случайна. С други думи чувството за реалност зависи изцяло от явяването и съществуването на публичната сфера, т.е. постоянно присъствие на другите. Ако се абсолютизират твърденията на Хана Арент, би се оказало, че частната сфера е публична доколкото животът у дома ти се случва пред някого, т.е. публично – контрааргумент за наличието на частна сфера в някаква чистота.

Какво обаче не понася неумолимата светлина на публичната сфера?

В това пространство е релевантното, достойното да бъде видяно. Но да вземем любовта. Тя, казва Арент, загива на тази светлина. От друга страна нерелевантното може да завладее цял народ, както дребните вещи през 20 в. са влезли в поезията, което Арент интерпретира като разширяване на частното и оттегляне на публичното. Посоката по-скоро отново е на присвояване/приватизиране на ресурси от частното към публичността. Процес, който днес е преобърнат. «Публично» означава самия свят, доколкото е общ за нас и се различава от мястото в него, което е наше частно притежание.

Този свят е различен от природата. Свързан е с човешкия артефакт, с произведеното от човешка ръка, както и с делата, протичащи сред онези, които съвместно обитават

сътворения от човека свят. Виртуалните канали за комуникация също са сътворени от човека свят, нека да се има предвид.

Публичната сфера е наш общ свят, който ни събира заедно без сблъсъци, (спорно твърдение според мен). Виртуалните канали отговарят на това условие за публичност – общ свят. Тогава само пренос ли имаме? От една конструирана реалност в друга? От тялото – живот, живеене към отелесеното без живот?

Публичната сфера се основава на дълготрайност. Преобразува света в общност от предмети, която събира хората и ги ориентира един към друг. Публичното пространство не се изгражда за едно поколение, то надхвърля жизнения цикъл на смъртните хора. Трансцендиране на живота и така става възможна политиката, твърди Арент, държейки пред погледа си постоянно античната ситуация.

Публичността на публичната сфера е това поемане на всичко в себе си – споделяне, траене вечно (проклятието на робството е и, че ще си отидеш без да оставиш следа от съществуването си). В модерната епоха се загубва така разбираната от Арент публична сфера, защото се загубва загрижеността за безсмъртието. Преобладава потребността над присъствието на другите, твърдение, което без угрезнение може да се отнесе към виртуалните канали на комуникация и преди всичко към facebook. Можем ли да говорим за възстановяване на публичната сфера, публичността в този смисъл на «поемане на всичко в себе си». Присъствието е повече от показност, изложеност, разпростиране в ареалността при виртуалните канали за комуникация.

Е, публично ще рече на показ, за пред другите, което е една от началните нишки на връзка с парадигмата тяло-писменост. Втора глава на *Човешката ситуация* може да се възприеме като грандиозен апотеоз на публичната сфера в нейната чистота на политическо пространство.

Какво се случва с частната сфера, сведена до интимност и присъщите дейности на която са отнесени в публичното пространство? Това питане се налага, когато си участник във всекидневието на виртуалните канали.

В направената реконструкция имплицитно върви нишката за реалността, макар и през интерпретацията на публично. Нишка, която е характерна за неопрагматизма. Реалността винаги е „произведена“ – от езика - инструмент за заместване на битието: заместващи, обясняващи, (за)изпълващи отсъствия, но не и отразяващи. Пътеводният път в мисленето на езика,

съответно възприеманото за реалност, че е именно тази неотразителност на езика, защитавана от Куайн, Дейвидсън, Витгенщайн, Остин, Дерида.

В *Структурни изменения на публичността* (1995) Юрген Хабермас поставя въпроса за понятията „публичен” и публичност” от гл. т. на тяхната употреба. Разграничава прилагателното от съществителното, „публичен” от „публичност” като понятия с конкуриращи се значения, които идват от различни исторически фази, но са в синхронно преплитане. Говори за „заварена словоупотреба”, с шампи от жаргона на бюрокрацията, масмедииите, науките, юриспруденцията, разговорния език, политиката и социологията. Хабермас пази връзката публичност – публицистичност. Публично се свързва с изискване за обективност, докато частното остава за субективни проявления.

Публични – организации, достъпни за всички; обществени места (публични), така се казва за публични домове. Има се предвид не само тяхната общодостъпност, а това, че дават подслон на държавни институции и като такива са публични. Държавата е „публична власт”. Тя държи атрибута на публичността на своя задача да се грижи за публичното, общото благо на всички правни партньори.

Започва изместване на значението:

Субектът на публичността е публиката – носител на общественото мнение. Обществено мнение е функция на публичността, в областта на масмедииите променя значението си – превърща се в атрибут на онова, което привлича общественото мнение върху себе си: Public relation – връзки с обществеността

Публичност – обособява се като сфера срещу областта на частното. Понякога изглежда като сфера на общественото мнение в противоположност на публичната власт, т.е. държавата. Нещо, което е видимо, изхождайки само то речниковите значения на думите. Днес частната сфера изглежда като сфера на общественото мнение в противоположност на публичната власт. Частното се насища с нови характеристики, натовава се с нова роля и усещане за реактуализация на опозицията му с публичност

В старонемската правна традиция, както разяснява Хабермас (срв. Хабермас 1995) се откриват категории като „gemeinlich”, „sunderlich”, „common”, „particular” (общ, разединявам, общ и особен), които изразяват известно съответствие с „publicus”, „privates”. Противоположността е в елементи на общинния живот. Общинската мера е публична; кладенецът; пазарният площад – публично достъпни за общо ползване. Това „общо”, от което една езико-

ва линия води към общото или публичното благо (common wealth, public wealth) е застанало в противоположност на „особеното” – об-особеното в смисъл на частното. В рамките на феодализма особеното в смисъл на имане на особени права, имунитет, привилегии – представлява ядро на земевладението и с това ядро на „публичното”. Не общото, а особеното гради публичното пространство.

Имаме „общ” като общностен, т.е. (публично) достъпно за всички и обикновен, т.е. изключен от обсега на привилегиите и на господарските права или изобщо непритежаващ ранг (публичен). Релацията не е в чисто противопоставяне, а през отрицание „непубличен”, нямащ достъп до тази сфера/пространство. Публично като ограничено пространство, защитено от желанията на всички частни лица. Затворено, изолирано и изолиращо публично.

Публичността като самостоятелна, дистанцирана, отделна от частната сфера област не може да се установи във феодалните общества от развитото средновековие социологически, а с институционален критерии, пояснява Хабермас. Публичността не се е нуждаела от име преди това. Хабермас я свързва с обособяването на гражданско общество и публичността принадлежи на гражданското общество, което по това време е област на стокообмена и общественения труд, управляван от собствени закони. И все пак се говори за „публично” и за нещо, което не е публично, а „частно”.

Хабермас, както и Арент, се връща към корените на думите – категории са от гръцки произход с „римска щампа”. Koine – общо за свободните граждани и oikos – сферата на собственото (idia). Bios politicos е публичният живот: на пазарния площад, на агората, без да е локализиран постоянно там. Публичността се конституира в разговора (lexis) под формата на военни съвещания и съдебни заседания и в общата дейност (praxis), било при водене на война и бойни състезания.

Участието на гражданите в публичния живот зависи от частната автономия. И тук Хабермас буквално следва Арент. Хабермас прави допълнителна интерпретация като казва, че бедността и липсата на роби сами по себе си биха били препятствие за включване в полиса. Това е вглеждане и прозорливост отгатак патоса на Х. Арент. Мястото в полиса според интерпретацията на гръцките понятия на Хабермас се базира върху позицията на деспота в ойкоса.

Публичността в себеразбирането на гърците представлява царство на свободата и постоянството; светлина, всичко става видно, получава се признание. В разговора на гражда-

ните става дума за нещата от света и там те придобиват форма – във виртуалните канали за комуникация това е особено видно. Добродетелите, които Аристотел класифицира, се потвърждават единствено в публичността; само там те срещат признание. Публичността се установява с помощта на дефинираните от римското право категории за публично и частно като една *res publica*

През последното столетие Хабермас ще покаже как се променят обществените основи на буржоазната публичност и кое оказват въздействие в процеса на разложение. Тенденциите са за разпад на публичността – тази сфера хем се разширява, хем функциите и се обезсилват. Дълъг социално-исторически път извървява Хабермас преди да стане ясно защо се случва разпад на публичността и какво означава „разпад” на публичността.

Публичност е централната категория и организационният принцип на модерния политически порядък! Централна категория на нашето собствено общество. Непрецизно и безпощадно използвана в иновативността на езика на виртуалното пространство като употреба или така да се каже въвличане в нови употреби и буквализации на метафори.

Частен (*privat*) в немския е заимствана от латинската *privates* и се срещат още през средата на 16-ти век със значението, което са възприели по онова време английската *private* и френската *privé*. Навсякъде това е равнозначно на „незаемащ публична служба”.

„Частен” бележи изключването от държавния апарат; докато „публичен” е отнесено към оформилата се с епохата на абсолютизма държава, която се обективира като нещо различно от личността на владетеля. Противно на „всяко частно дело” публиката представлява „публична власт”. Държавните служители са публични лица, те заемат някаква обществена длъжност, тяхната служебна дейност е публична. Публични (обществени) се наричат постройките и управленските институти. От друга страна съществуват частни лица, частни задължения, частни дела и частни домове; частни люде. Тук ми се ще да заключа, че има широк обхват на частен, частно спрямо днешното стеснено разбиране и твърде тясно значение на „публичен” като прилагателно.

Хабермас успява да разчлени понятието *публичност* през историчните му белези на няколко вида. През средновековието, белязано от феодално земевладение и сеньорно господство, не съществува противоположност между публичност и сферата на частното по модела на античността или Новото време. Налице са нисша и висша „суверенност”, но не са фиксирани с частноправни средства статус, от който частните лица да излизат и да встъпват

в сферата на публичността. За частна собственост върху земята се говори от 18 век. Домашната власт не е тъждествена на частното господство. Според Хабермас тези характеристики не предлагат основа за разделяне на публичната сфера от частното.

Представителната публичност в смисъл на „представен пред”, „изложен на показ” е белег на обществен статус. Статусът на земевладелеца е сам по себе си неутрален спрямо критериите за „публично” и „частно”, неговият притежател го представя публично: показване.

В най-новите учения за конституция се е запазило това значение на представителната публичност. Представителството възниква само в сферата на публичността, не може да е частно дело. Невидимото битие става видимо чрез публичното присъстващата личност на владетеля. Представителството като представяне на нация или на един упълномощител, няма общо с представителната публичност, уточнява Хабермас, която се крепи на конкретното съществуване на владетеля и създава авторитета му. Монархът, духовните владетели, рицарите, прелатите и градските големци представят своето господство, и то не заради народа, а „пред” народа.

Разгръщането на представителната публичност е свързано с атрибути на личността: отличителни знаци и оръжия, външност – облекло, прически, с жестове – приветствие, пози и с реторика – официална реч изобщо. На показ се изобразява, излага добродетел. Представителната публичност сигнализира социален статус. Представителна публичност е равно на престиж, изобразяване на себе си, показ пред публика, т.е. представление. Днес се е запазило и живее в църковния ритуал. Можеш да принадлежиш, но да не си представен, да си изключен от кръга на публичността – пример с литургията на латински.

Нов етап в представителната публичност се наблюдава от 17 век. Концентрира се в двора на княза. Самостоятелността на провинциалното дворянство, което се опира на своето земевладение, загубва силата на представителността. Участник в дворцовата свита става хуманистично образован придворен и успешно замества християнския рицар. Турнирът, танцът, театърът се оттеглят от уличните площи зад оградите на парка, свиват се от улицата в залите на двореца. С това основните черти на представителната публичност не само се запазват, а изпъкват още по-ясно. Демонстрира се величие. Публичност само за участниците и отново е в независимост от частната сфера.

Народът е външен наблюдател, все още той е зрител и се забавлява. Важното е, че народът не е изключен напълно; той запазва своето постоянно присъствие на улиците – представителността разчита на една околна среда, пред която да се разгърне, например при честване на победа, сключване на мир и пр. Буржоазните банкети на градските първенци станали избирателни и се провеждали при закрити врати. В етикета на Луи 14 представителната публичност достига степента на най-рафинираната си концентрация. Представя се вече монарха, не собствено господство или земевладение.

Затвореното пространство се развива като място за общуване едва след като на основата на ранно-капиталистическото търговско стопанство израстват национални и териториални държави и след като се разклащат феодалните основи на господството.

Последната форма на представителна публичност, която се е свила до размера на двора на монарха и същевременно е придобила още по-голяма изразителност, представлява само някакъв резерват сред едно общество, което се отделя от държавата. Едва сега частната и публичната сфера се разделят една от друга в специфичния модерен смисъл.

В епохата на Реформацията религиозната свобода осигурява исторически първата сфера на частната автономия; самата църква продължава съществуването си като публично сдружение наред с останалите. Поляризирането на княжеската власт е маркирано в началото чрез разделянето на обществения бюджет от частното имущество на областния владетел. Посредством бюрокрацията и военщината се обективират институциите на публичната власт. Обособяват се различните сфери от съсловията: елементи на съсловно господство се развиват в органи на публичната власт (част като парламент, част – като съдопроизводство); елементи на професионална съсловност, заложи в градските корпорации и в някои формирования от селски тип – развиват се до сфера на „гражданско общество“, което впоследствие ще се изправи срещу държавата като автентична област на частната автономия, а държавата става публична.

При всички значения на публичност се очертава насоченост навън, обособяване в ясна или частична опозиция с частно, непредназначено за публика. Имайки предвид Хана Арент веднага прави впечатление как публично и общо се превръщат в синоними. Хабермас използва методиката на Р. Козлек за индикаторната роля на употребите на понятието за промените в обществото, наблюдава се трансформация на понятието. Гражданинът в двойно съществуване: политически независим и икономически свободен. Друг особен момент е със

значението на *представителност*: употребена като репрезентативност и като да представляваш другия. Разчита се изместване на публичността срещу държавата. Частната сфера остава сфера на автономията и по-нататък ще покаже и тук очертаващите се двойствени смисли. Последно от към субекта на публичността – публиката: частните лица са публиката за/срещу държавата.

Буржоазната публичност се разгръща в поле на напрежение между държавата и обществото, но така, че самата тя остава от областта на частното. При ВКК този модел на публичност оставащ в областта на частното е особено устойчив. Тук публичната власт се концентрира над обществото в националните и териториалните

Разграничават се частна сфера и сфера на частната автономия, ограничавана чрез държавната интервенция. От автономията си на частни хора се влиза в частния характер на общуване помежду им. Частната сфера, изобщо обществото, бива поставено под въпрос тогава, когато самите обществени сили се сдобият с компетенциите на публичен авторитет. Ако отново отнеса тази характеристика (макар и от буржоазната публичност, при която опозицията е публично в частната сфера срещу публична власт) към изследваните от мен ВКК, преди всичко facebook, сдобиването с такъв публичен авторитет се случва по два основни начина: да станеш активен член на група и да си известна/публична личност в реалното пространство. Намесата на публичната власт в отношенията между частните хора е импулсиране, което произлиза директно от тяхната собствена частна сфера, служеща за регулация. Разширяване на публичния авторитет върху частните области се дължи на заместването на държавната власт с обществената.

Разделението между държава и общество е базата на буржоазната публичност. Тя се *разрушава*, тъй като между двете и като че ли „от” двете възниква една *реполитизирана* социална сфера, изплъзваща се от разграничението частно – публично (Хабермас, 1995:230). В социалната сфера държавните и обществените институции се сливат до един-единствен функционален комплекс, който повече не може да се диференцира според критериите за публично и частно. С това сякаш се разлага и онази специфична част от частната област, в която частните хора, събрали се като публика, съвместно регулират своите общи дела, именно публичността в нейната либерална форма. Разпадът на публичността, който се разкрива в промяната на нейните политически функции, се основава върху структурните промени между публичната сфера и частната област изобщо.

Друга промяна е концентриране на обществената власт в частни ръце. Струпване на власт в частната сфера на стокообмена, от една страна, и от друга – установилата се като държавен орган публичност с нейните институционални обещания за обща достъпност. Какво причиняват структурните изменения? Нарастване на икономическите интереси на различни слоеве от обществото; намесата на държавата в частната сфера; икономическите антагонизми се превръщат в политически конфликти.

Качествено разкриване на публичните намеси в частната сфера –

- определяне на държавни бюджети.
- поверяване публични задачи на частни лица: „частен съдебен изпълнител”

Стига се до невъзможност за разплитане на двете сфери в тези „нови форми на социализиране” (Хабермас, 1995:240). С други думи понятието „частно” се пренасища от вложението и взаимодействия с публичната сфера, която се институционализира.

Как стоят нещата в сферата на интимността? Сферата на интимността някога е била център на частната сфера, сега/днес се измества сякаш в нейната периферия и самата тя се деприватизира. Частния живот в либералната ера се изживява чрез професията и семейството; областта на стокообмена и на обществения труд се числят към частната сфера също както и разтоварения от непосредствени икономически функции „дом”. Тези сфери структурирани по един и същи начин някога, сега се развиват в противоположни насоки. Частната сфера -семеяството става все по-частно, стопява се до неговите мащаби частната сфера, а светът на труда и на организацията става все по-публичен. Процесът на структурните изменения на публичността е доведен до крайност във ВКК, както и изкушението да се разкриеш там, да минимизираш съвсем интимността. Та и семейството се деприватизира в неговия статус от публични гаранции. То се сдобива с частна автономия в потребителските си функции. Автономията днес е способност за удоволствие, не толкова разпоредителна власт на стокопритежателя.

Хабермас има основания да твърди, че става загуба на частната сфера и достъпа до публичността независимо от това дали става дума за форми на живот в големия град или селища в предградията. Ключово разкритие е, че в отношението, в което частният живот става публичен, самата публичност възприема форма на интимност. По-скоро се наблюдава разрушаване на отношението между частна сфера и публичността.

От една страна имаме поляризиране на обществения живот в аспекта публичност – частност. От друга страна между публичността и частността постоянно съществува отношение на взаимодействие. Без закрилата и опората на частната сфера индивидът ще попадне във водовъртежа на публичността, при което самата тя се разрушава от този процес. Моментът на дистанцираност е конститутивен за публичността.

Отново се очертава позиция на необходимост да се поддържа граница между двете сфери, както се видя при Арент. Засегнат е, разбира се, субектът на публичността. Трансформацията е от публика, разсъждаваща върху култура към публика, консумираща култура; от привидно частна област на културното потребление, към псевдопублична област, родена от разпада на литературната публичност. Тази литературна публичност е притежавала характер на политическа публичност. Групите във фейсбук наподобяват тази литературна публичност, еманципирани от жизнени необходиминости; нов вид салони, клубове и читателски общности, макар и с повече „спамове“, тъй като политическото е в общо споделимата страница.

Ще предложа едно разграничение: 1) литературната публичност се вражда в областта на потреблението; 2) заниманията на човека, които се преследват в интерес на индивидуалното възпроизводство на собствения си живот и общуването, което свързва частните хора като публика е праг, който е изравнен според Хабермас. Дали Facebook е публична комуникация между частни хора в двойствения смисъл на Хабермас през либералната ера: като собственици и като човешки същества? Друг любопитен въпрос е, възниква ли публика във Facebook?

Отношението частност – публика

Автономията на частната сфера е изведена по два начина: от частната собственост и посредством публични гаранции. Резултат е участието в политическата публичност. При отсъствието на автономия на частните хора, която вече не се обосновава изначално в разпореждането с частна собственост, тя се осъществява единствено като автономия, следваща от публичните гаранции на частния статус, и то ако хората биха се сдобили с контрола върху условията за собственото си частно съществуване с помощта на една политически функционираща публичност.

Деприватизираната запазена интимна сфера бива подкопана с публицистични средства: медиите. Новите медии – кино, телевизия, радио, осъществяват натиск *Не ми отговаряй*; пленяват публиката в качеството и на зрители и слушатели, но я лишават от дистанцията на „пълнолетието“; отнемат и шанса именно да говори и възразява. Авангардната медия facebook е възможен шанс, но само като частно лице и нямаш публика, а приятели.

Следователно създаденият от масмедии свят е публичен единствено в своята привидност, но също толкова илюзорен е и интегритет на частната сфера, с която тя подсигурира своите потребители. Публичността в новата медия се трансформира в сфера на публикуването на частни жизнено истории, които се наричат „профили“. Загубено е пространството на общото включване, на публичните места. Тогава дали фейсбук не е вид компенсиране на необходимостта от общи места?

Хабермас още през 60-те фиксира регенериране на частната област от масмедии чрез предлагане на изобилие от възможности за идентификация чрез отпускането на фонд за публични услуги по насърчване и събеседване. Всъщност актуално състояние. Проблематиката на частното съществуване в известна степен бива погълната от публичността; разгръща се под върховния надзор на публицистичните инстанции. От друга страна съзнанието за частност се извисява именно чрез такова даване на публичност, при което сферата, която е създадена от масмедии, се сдобива с черти на вторична интимност, с което става още по-привлекателна.

Публиката е разцепена на малцинство от специалисти, превърнати в експерти, които не размишляват публично и голяма маса от публично възприемащи потребители, с което тя загубва напълно комуникативната си форма, специфична за публиката изобщо, твърди Хабермас. Ще се опитам да отида по-нататък спрямо изследвания си предмет. Публичното размишление, доколкото го има, е фрагментарно. По-скоро може да се говори за диалог „от седлото“ (както се използва тази метафора в биографичните изследвания).

Публичността поема функции по рекламиране, процес, който остро изпъква във виртуалността. Един пример, създават се фейсбук страници, подканящи участие в конкурси. Приятелите искат да ги подкрепите. Конкурсът отминава с неясен край. Страницата и нейното име остава и се лее безспирна реклама или новини, още един проводник на комерсиалност. На интеграцията между публичната и частната област съответства дезорганиза-

ция на онази публичност, която е посредничела между държавата и обществото. Разграниченията публична-частна сфера, които са се откривали и вътре в самите сфери, изчезват – публичността престава да бъде част изключително на частната област (Хабермас 1995: 280). Тази сфера бива преструктурирана като една от причините е пресата/масмедиите – най-известната институция на публичността.

Пресата е институцията на дискутиращата публика. Ролята и е да налага убеждения и първоначално утвърждава критическите и функции. Впоследствие превръща частните институции на публиката, съставена от частни хора, в публични учреждения. Държавата овластява публичността, която попада под влиянието на обществените сили. В началото пресата е в същностната си роля на медиатор посредничи и подсилва размишленията на събралата се като публика частни хора, след това обаче започва да определя нейните дебати, които получават привилегированото си представяне, без вече да са репрезентативни за интересите на частните хора като публика.

Едно постоянно казване/понятие използва Хабермас, важно за опита ми за разбиране на виртуалните канали за комуникация: публично размишление на частните хора като публика и публично представяне на индивидуални или колективни частни интереси. Публичното представяне на привилегировани частни интереси е преплетено и с политически интереси и се отнася към разпада на публичността. Да подчертая публичното се конституира от частни лица и от тях се поддържа. Виртуалните канали за комуникация са регенериране на този вид публичност, наричана буржоазна.

Хабермас проследява няколко типа структурни промени в публичността: социални, политически, под възникване на медиите. Това дава възможност за своеобразна класификация на видовете публичност. Подробно разгледах представителната и буржоазната публичност, отнасяйки ги до изследваната от мен тема.

Нека обобщим – основните типове публичност, които различава Хабермас, са: представителна публичност, буржоазна публичност, институционално осигурена публичност, парламентарната публичност е противоположна именно на представителната, публичност, впрегната по определен начин в процеса на интеграция между държавата и обществото. Партиите, масмедиите и съюзите остават частни обединения, но вземат участие в разпределянето на публични позиции. Частни организации на обществото, които упражняват публични функции в границите на политическия порядък (през цялата книга се държи

разграничението държава – общество). Демонстративна публичност – достоверност или действителност на капитала от потенциални решения на избирателите. Демонстративна и манипулативна ефективност на публичността, търсеща виртуална готовност за одобрение на широките слоеве на населението. Политически функционираща публичност – публика, парламент, партии като сфера на непрестанно участие в размишленията, насочени към публичната власт в границите на една-единствена публика. Към тези типове трябва да се добавят още юридическата публичност, плебисцитната публичност, организационната публичност, публичността, свързана с рекламата – функция, която приема завладяната от масмедииите публичност, както и временно създадената публичност.

Произходът на публичността е от частните автономни отношения на публиката. Важното е, че текат задълбочаващи се процеси на отслабване на публичността, поне каквато Хабермас реконструира, че се е формирала в началото на модерността. Същевременно през модерната епоха протича разширяване на публичността. Пред разширената публичност дебатите се стилизират като шоу. Публичността загубва критическите си функции в полза на демонстративните, отговаря се не с аргументи, а с идентификации. Публичността е организационен принцип на държавния порядък: от принцип на критиката (упражнявана от страна на публиката) публичността се трансформира функционално в принцип на управляваната интеграция (от страна на демонстративните инстанции – администрацията, съюзите и преди всичко партиите).

Публичността е принцип на демокрацията – не заради равните шансове на всеки в нея за представяне на личните си склонности, желания и убеждения, т.е. мнението си, напротив, тя можеше да осъществи единствено в степената, в която в размишленията на една публика тези лични мнения биха могли да се превърнат в обществено мнение – и при фейсбук

Частното е изходна база на публичното, те са в непрестанен задочен конфликт, каквито и характеристики да им се приписват/припознават. Опозицията стои и през нея може да се четат трансформациите в живеенето. Интимността е възможна само ако се противопоставя на публично, на отсъствието на публика! Частното е ресурс за публичното, нещо като резервна зона, от която се черпят необходимите енергии за утвърждаване на публичните норми. Хана Арендт констатира, че римляните са имали изключителния политически усет, че тези две сфери могат да съществуват само съвместно. Доколкото успех да разбере двамата

интерпретатори, разликата между тях е в мисленето на Арент, че масовото общество разрушава и публичното, и частната сфера.

Публичността „изпада“ отникъде и навсякъде там, където хората актуално се държат публично, където те актуално „представяват“ публиката, остават нейното тяло и глас. А значи, действат легално и отговорно. „Вътре“ хората са способни ефективно да реагират публично, т. е. да приемат силата на публичните санкции. Извън „кръга“ на тази наглед мистична сила на публичността хората водят своя „интимен“.

Виртуалната публичност

През последните години се засилва изследователския интерес към виртуалната публичност. Особен е интересът към граждански мобилизации, ефективността на действия от виртуална среда към реална и се описват групи във фейсбук, проследява се тяхната динамика, диалогичност, последствия. Ефектите на действието по линията реалност – виртуална среда/живот/мрежа – реалност ще нарека *реактуализация на реалността* (срв. Манчев, Б. 2007). Виртуалното, твърди Ивайло Дичев (Дичев/ Спасов 2011: 16), се е превърнало в нов идеал за публично пространство. Той прави паралел между това „ново, утопично измерение“ и типа литературна публичност, която Хабермас определя като предшественик на демокрацията. Различаването се търси през институционализирания вид публичност: „виртуалната публичност днес не предшества, а идва след една развита и институционализирана през XIX и XX век публичност“ (Дичев/ Спасов, 2011:16).

Дали тези референции са връщане назад или ключ към друго мислене на публичността, респ. частно, респ. конструирана реалност, модел с претенции? Дичев настоява да се чете като „връщане назад“ към „зората на публичността“ (пак там). Ако се проследяват виртуалните канали не през групи и харесвания/присъединявания в тях, а през основния принцип на съществуване на тези канали на комуникация – индивидуални профили и общо споделено пространство, бих допуснала, че може да се говори за публичност, зад която стои не просто колектив, а „приятелска общност“. Виртуалният обрат води към „приватизиране на публичното пространство“ в институционалното му значение, деинституционализиране на социалния свят и идентификации според емоционални подтици, т.е. зад мрежата обикновено стои приятелската емоционална общност. Вече е факт, че индивидите се ангажират като частни лица в множество нови каузи, неупълномощени от никого, превръщат се в нови

социално-политически субекти. Частните лица са деполитизирани – поради фрагментиране на каузите и частния им характер, поради съпротивата на всяко политическо определяне и отгласкване от всяка прилика с познати форми на политическото. Публичността като политическо е важна само във връзка с питането как релацията частно-публично функционира във виртуалното и какво конструира/деконструира. Разпад на публичното ли е или разширяване обхвата на частното? Или трябва да мислим като заменим тези две действия?

„Тенденция към всеобща приватизация” е един възможен отговор и „процес на изместване на тежестта от публичното към частното” (Дичев/ Спасов, 2011:19), тъй като масите са „подменени от представителни индивиди, които изобразяват естетически или ритуално интересите на останалите” (Пак там:19). Дичев вижда връщане към репрезентативната публичност. „Публичността все повече се доминира от нелегитимни малцинства от самозванци, без упълномощаване от старите демократични процедури”, е да си спомним буржоазната публичност – легитимацията се дава от притежаването на собственост. Във виртуалното говорим за оградени, сепарирани частни пространства, виртуална собственост, управляема и управлявана.

Преобладаващо в сборника се използват виртуалните „групи”. Изследва се дали и доколко те във фейсбук (аналогични на медиен образ) пораждат действие (протест) в реалността – тенденция за приватизиране на медийната среда. Доколкото в изследването ми аспекта с групите не е засегнат, то тук използвам полезното за работата ми. Групите защитават универсално валидни каузи, от морален порядък – претенцията за нов универсален модел на света (у-топия). Дичев сравнява с корпоративните интереси, между които има тънка разлика. Главното в групите е да се измисля интересна форма, която да привлича внимание.

Дичев директно посочва процес на оттегляне във виртуалното, което може да се припознае като нов вариант на гражданско отчуждение от публичните дела. Както вече е видно гражданското действие в темата ми е занимателно само доколкото е характеристика на публична активност – сякаш има ново „завръщане” към античното публично на равенство и нейерархичност. Всеки може да участва, да коментира, да подбужда към действие, стига да си е подсигурил „ойкоса” – частното виртуално пространство на пребиваване „по 10 часа на ден”, както твърди едно от изследваните лица. Тогава трудно се приема, че има отчуждение, а по-скоро включеност.

Интернавът – налагащ се термин за пребиваващия в интернет, влиза-излиза от „платформи, петиции, форуми с едно кликване на мишката и без всякакъв психологически човешки товар, с който би обременило личното отношение между членовете на организациите в реалния свят” (Дичев/ Спасов 2011: 22). И по-долу „Виртуалният свят създава усещането, че нищо не е фатално, житейските факти са принципно обратими, всяко отношение може да се разкъса и да се замени с ново”.

От тук може да се извлекат някои недоловими на пръв анализ следствия:

1. Референт на мрежата в основата е реалността, каквито и съдържания да влягаме в този концепт (в следващата глава ще е тема на работата ми във връзка с виртуалната утопия);

2. Включването има за основа знанието от реалността – пренос/ подражание/ перформанс на реалността, с изчистване на онова, което „не харесвам”;

3. Участието/живеенето вътре, изборността кога и как, управлението на това участие, реализира либералния модел за отделния индивид, което подхранва измеренията на частната сфера;

4. Медиумността е през писмеността. Виртуализация на тялото-живот, а писмеността се мисли като „опосредена писмена фирма” (Дичев/ Спасов, 2011:22) и даване приоритет на ситуациите лице в лице.

Друг автор от същия сборник, Боян Юруков (Дичев/ Спасов 2011:65-79), обозначава социалните мрежи като комбинация от профили на много хора, които общуват и споделят съдържание. Утвърждава, че почти мигновеното пренасяне на данни с времето се е развило в среда за бизнес, общуване, социална комуникация и дори водене на цялостен втори живот. Действията в блоговете и социалните мрежи са свързани със споделяне на снимки, линкове, истории, лични съобщения, публикуване на моментни статуси, участие в игри и групи. Популярността на този вид сайтове е нарастваща, с увеличаваща се сложност. Може да се каже, че представлява/ презентира ефективна комуникация в реално време. Х. Драйфъс също акцентира на тази живост на комуникацията, ползвайки различни примери, преобладаващият от които е дистанционното обучение (Драйфъс, 2010).

Всички автори в сборника са съгласни, че всеки потребител има „свое” пространство, което контролира доколкото му позволява платформата. Сравнението е с панелни жилища – всеки има свое пространство, но е в контекста на комуникация с останалите. „Всеки прите-

жава своята информация и коментари, но всичко, което прави, има връзка с действията на останалите” (Юруков). Възможностите за споделяне във виртуалните канали за комуникация са по-наситени и всеобхватни, мигновени и интензивни.

Безпроблемно се използва понятието „интернет общество”, за изграждането на което се иска активност, права в мрежата и установяване на стандарти. Струва ми се, че тук Б. Юруков поставяйки цели и очаквания да се установи „общество”, което да привлича вниманието към конкретен проблем, по подражание, пренася модели от реалност към виртуалност. Заличават се различията между двата реда живеене и се акцентира на предимства на мрежата. Всички публикуваме и коментираме, всички произвеждаме „Новини” и ги споделяме на останалите. Дали е „коренно различен модел” или е финализиране на процеси или фокусирането им на едно общо споделимо място – постоянно се колебае. Ако е модел, то той претендира за нова универсалност. Ако е финализиране на процеси, завършваме модернистичния проект, доведен до своя обозрим край? Изследванията ми убеждават в една сигурност: facebook перформативна и трансформабилна публичност.

Статията на Иван Бедров в сборника неизбежно подхваща раната на актуалността. Не пропуска да коментира казусите във фейсбук (отново през групите), които не правят нищо друго според него, освен да дадат възможност на потребителите да вземат страна и свободата да направиш позицията си видима. Анализът от проучването ми показва, че потребителите боравят с facebook като с пространство за забавление. Блогърът Бедров констатира, че това е място за свободното време и място за забавление. Характерът и употребата на facebook е антисериозна, освен когато се отнася до участие в група с политически теми. Далече е моментът за боравене с „мястото” facebook като ангажиране и отговорност. По-долу ще стане видимо, че потребителите практически прекарват повече от 8 часа на ден в платформата, което по цифро-сметки включва и престой във facebook на работното място.

Друг автор, който в статията си използва релацията публичност-частно и facebook е Леа Вайсова (Дичев/ Спасов 2011: 134-156). В своето следване на нация и етноцентричност допуска, че ако идентификацията на нацията е етноцентрично, „то и публичността ще се етнизират” и още малко по-нататък проблематизира виртуалното включване-изключване: „изключване на другите от достъпа до сферата на видимост и критичност” (Дичев/ Спасов 2011:137). Твърдението е ключ при интерпретация на отговорите от изследователската част на проекта като по-скоро се оборва. Достъпът до включването е хоризонтален и няма избира-

телност. Може да се говори и да се очертае механизъм за придърпване на публичност след вече реализирана включеност – например при едно от лицата се вижда това. Участникът подчертава, че в тематиката на публикациите му присъства ярко и видимо едно от малцинствата. Той не просто споделя, а иманентно въздейства. Публичността се разпада на „частна национална” в мисленето и през нация. Вайсова наблюдава мислене на „частна публичност” в смисъл на „пространство на другия” (Дичев/ Спасов 2011:144). Приложима е Хабермасовата линия на разграничение на публичността като част от сферата на частното; представяне пред другите, не за нас – пак опираме до това парцелиране и (де)приватизиране на публичността като медиатор държава-общество.

Анализът на публичността във виртуалните канали за комуникация е с възможен референт реалността. Може да се каже, че в тази парадигма публичност и противопоставянето на другите е видим, е не-частен само през групирането, само през включване от втори ред – във Facebook групи. Тази разработка на Вайсова поставя още ред възможности като консолидирането на потребителите дали е срещу публичната власт и кога, или се оформя критичността като партньорство (Дичев/ Спасов 2011:145).

Но дали потребителите са публика в смисъла на Хабермас? Според Вайсова се наблюдава разпад на публичността, поради нейното етнизирание през групите. На кого е публичността? Критическите употреби на Facebook са в посока изказване на несъгласие с определена държавна политика и Вайсова продължава в поетата посока. Тогава се очертава, че критическа публика има само когато се говори за политиката на публичната власт, показана през традиционните медии. И дори се задейства механизма на реактуализация на реалност – публичната власт следи исканията на потребителите от facebook и може да ги преповтаря. Традиционните медии се разчитат като друг, конкретен референт на виртуалните канали само ако ги мислим като медии тези канали за комуникация в някакъв обичаен смисъл. Вайсова завършва с едно любопитно заключение: „Мрежата имитира пространство на публичността с граждански субекти и онлайн елит (администраторите)” (Дичев/ Спасов 2011: 154). Твърдение, което е валидно само през мислене на публичността в едно от значенията на Хабермас (вж. по-горе класификация на типовете публичност). Точката на съгласие е, че facebook е възможност да се конструират частни субекти през индивидуална субективност. Включването на частните субекти/потребители в групи показва деприватизация на публичното и завръщането му към първично пространство – на частната

сфера. Отказът да си част/ да принадлежиш на виртуална група те остава невидим извън приятелската общност, която все пак е видимост и изборно напускане на границите на частното като интимно. Виртуалната мрежа е проекция на частното на индивида. Статиите от сборника се обединяват около това, че има репрезентация на референт „реалност”, конструиращ се като такъв от споделянето на краен брой членове/индивиди/приятели.

Самостоятелно социологическо изследване

Виртуалните канали за комуникация предлагат нов модел за репрезентиране, т.е. за произвеждане на присъствие, Манчев ползва понятието „присъствие-в-света” на човешкото тяло. Усетът за това присъствие на тялото в нов модел на света отсъства у участниците, продължаващо загубено различаване на двете среди/контексти/жизнени светове. С оглед тази особеност на виртуалните канали за общуване особена важност придобива въпросът, дали представата за общуване с другия е сякаш той е срещу мен и устно си говорим или има усещане/разбиране за създаване/правене на писмен текст. По-нататък се пита дали виртуалното пространство се възприема като различна реалност и на финала възприемат ли тази реалност като частно или като публично пространство. Един от водещите въпроси при настоящия анализ е свързан с частния живот на другия, доколко е достъпен за мен във виртуалната мрежа, т.е. доколко е публичен. Дали частното пространство е оголено. Налично ли е глобално воайорство и пространство на осъществените фантазми или има само пренос и „споделяне” на интереси? Дали наистина сме *homo sacer* в новия мрежови модел на света?

В търсене на отговори на тези въпроси през периода между 29 февруари и 29 март 2012 г. проведох самостоятелно социологическо микроизследване с приятелите в моята група във фейсбук. Изследването включва 16 въпроса и една сравнителна таблица в заключение за участника с реални и виртуално дадени данни за него. Ето в обобщен вид въпросите, които поставих на респондентите, и отговорите на тези въпроси.

1. Посочи един от трите виртуални канали, които ще наблюдаваш/описваш (skype, facebook или e-mail)

Уточнение: каналите умишлено ги посочвам и запазвам на латиница, както първично са назовани. Само 3-ма от участниците не са избрали да наблюдават facebook, а skype и e-mail. Един от тях забеляза, че въпросите са ориентирани преди всичко към facebook. Може би въпросите не са достатъчно специфицирани за e-mail, но са подходящи за skype, който от известно време има пряка комуникационна връзка с facebook. Друг момент, който може да даде аргумент защо facebook се налага в това изследване е, че FB рефлексивно обхваща елементите на всички останали виртуални канали за комуникация. Предлага се дори версия за мобилен телефон. Напомня за онази картина на Веласкес „Las Meninas” превеждано като „Камериерките” (по Фуко:1992), в която и зрителят бива включен.

Един от участниците прави разширен отговор на 1-ви въпрос, като сравнява трите канала, които използва в еднаква степен, описва последователността на отваряне и преглеждане, на значимост: e-mail, skype, facebook. Последният канал е поставен в междинно положение спрямо останалите два канала. От тази гледна точка са написани някои разлики между тях: в skype се отговаря бързо, има изискване – норма, външно зададена от самия начин на функциониране, „да сте на линия” (участник) и двамата, за да се получи съобщението. При FB се дава възможност и за оставяне на съобщението, което може да се прочети във време по избор, а в чата му има моментност/на момента/ едновременност в пространството. От почти 1 година има и остава съхранено в паметта на виртуалното всяка индивидуална/частна интерактивна комуникация. Facebook е с функция да запазва историята на чата и съобщенията – отпечатъци и следи на общуването.

2. Колко пъти седмично го използваш?

Тук от 12-те наблюдатели/съ-изследователи на FB всички посочват, че го използват всеки ден; трима уточняват кога не го използват: когато са на път или на място без интернет, само един дава отговор 5-6 пъти в седмицата. Ето някои от начините на изразяване на тази честота: *non-stop; всеки ден; ежедневно; по 10 ч. на ден*

С други думи подчертава се дела на участие на този виртуален канал във всекидневие то на участниците. Те „живеят” във facebook, най-слабото казване би било, че интензивно са в него; своеобразен пренос във виртуалния свят. Или може би удължаване/ съ-съществуване на „двата” свята. Това дава основание да се твърди, че има примеси на реалности, взаимно преплитане и зависимост. Така живеенето в Мрежата е реалност за повечето от тях. Макар и много важен за сферата на работата, Интернет се възприема като свързващо звено между

професионалната и личната сфера. Мрежата осигурява възможност за връзка с всеки, за набавяне на информация от целия свят, за контакти. В крайна сметка Интернет се възприема като паралелна реалност, като „втори свят над нашия свят“ (терминологията е на Орлин Спасов, 2011)

3. Най-често употребяваните думи от теб във виртуалната комуникация? (може да си избереш двама от най-честите ти комуникатори и да си отбелязваш тук тези думи – поединично или в контекст)

„Поздравителни формули“ – има се предвид *Здравей, Как си?* и др.

Употреби на думи, свързани със следните теми:

Свободно време

Общуване с други хора

клюкарстване

група

Други думи:

приятели

Тук ли си?

Браво, евала, яко – демонстрира се жаргона на реален устен разговор

влизам, виждам – поддържа се осъзната игра на метафоричност на действието и то не се оставя на буквализиране, макар че може да се твърди, че се създава нов речник.

реалност, градивност, добив, справедливост

Думи, идващи от интересите на участника:

танци, пътуване, роме, бира

каня, ходя

видя ли това?

възклицателни

Повечето от съ-изследователите влизат в директен контакт, сякаш разговорът не е спирал. „Какво става, мило, видя ли това, :D“ – когато говорим за чат. Разделителната линия са думи, употребявани в индивидуалните чатове или за коментар под чужд статус, снимка или за от собствен статус, или са като член на група. По-късно ще кажа за тези групи и какъв език конструира цялостния облик на facebook.

4. Кой глагол по-често използваш във виртуалната комуникация: „казвам” или „пиша”? Самопоправяш ли се? Как си обясняваш това?

5 участника твърдо отговарят, че по-често използват глагола „казвам”, 2-ма – „пиша”. Останалите твърдят, че се самопоправят, като нормализират действието и „с времето се научих” – изграждане на навици. Друг тип израз на нормализиране на самокорекцията: общоприетост, момент на осъзнаване „пишеш”. Запазва се директната връзка с отсрещния друг или „представям си, че човекът е пред мен”, механично. Чатът е близост до устната комуникация – пояснява един от участниците. „*Да звучи максимално добре и разбираемо*”, по-висока степен на рефлексивност е отговорът „*шега с буквалността на действието*” и целенасочено и двата. Един е отговорил „*не се самопоправям*”; един – „*както дойде*”; един – нито един от двата глагола на употребява.

Примери:

„Казвам” за подсилване на ефекта, защото обикновено е ясно, че го пиша
- що се отнася до обещанията от рода на „ще ти кажа/напиша” ги предпочитам с казване. Писмената комуникация е доста ограничаваща за мен и затова обожавам да „казвам” и да ми „казват”.

5. Избери и посочи пример(и) за употребата на двата глагола от твоя реална виртуална комуникация (един или повече по избор)

„е, ти развали всичко, като заговори за пари...” „писмено заекване”
„чуваш ли ме“. Когато някой ми пише и ме пита за нещо, отговорът от моя страна отново е „кажи“ – звучи по-естествено от „напиши“.

Появява се един мотив – за краткостта: „*Освен това е и по-кратко*”. Обяснението е: „*по този начин комуникацията става по-непосредствена*”

„Нали ти казвам” „Е на ли ти казах вчера” а в същото време, пиша – участник се самокоментира

Казвам ти сериозно; бих искал да кажа; казах няколко пъти

- daje moje da pisha na niakoi hora tam

- kakvi gi pisha i az...

- pishi posle...

- no kaji kade ti e nai-udobno

- kaji togaz nestinko da se razberem

и последно: “Виждам” като във “Видя ли?”; “Виждаш ли?” “Влизам” като във “Влезе ли?” – този последен пример с подчертаване на действието по „виждане” е ярка метафоричност на устната реална комуникация.

6. Малки или големи букви използваш, когато пишеш?

Писането с малки букви "като че ли" следва естествения поток на мисълта и създава усещане за непосредствено говорене.

Почти всички участници интерпретират използването на големи букви като вид „крещене”, „викане”, израз на допълнителна емоция, силна и в несъгласие. Други казвания/обяснения са: търсене на внимание, отличителност, неуважение и една интерпретация за неграмотност, ако се пише само с главни букви.

5-ма отговарят, че използват изцяло малки букви, допълването, че при необходимост се използват и главни букви са направили 3-ма. В зависимост от интонацията – 1 и друг тип писане/казване е посоченото от участник наблягане на нещо важно чрез разделни букви. Само при един е без значение – което е отсъствие на рефлексивност и разграничаване на действията. „Често се насилвам даже и да почвам с главна буква изречението.”

7. Какво най-често споделяш в чат? Теми на общуването с другите

Нека да припомним какво целя с изследването:

1. Как се възприема виртуалното пространство;

2. Доколко всеки от нас се разкрива в него, т.е. става ли интимното частно публично

3. Дали начина ни на говорене/писане в това пространство се различава от начина ни на говорене/писане в реалността

Това са обявените цели, намиращи се във формата на въпросите, на които отговарят/изследват участниците. Дали има удължаване на реалността, допълване или пренос? Ще обърна внимание, че не се тематизира понятието „споделяне”, приема се като естествено и на място. „Споделянето” става специфично понятие и става активно и действащо чрез ефективни частни употреби във facebook. Тези „затворени”, частни форми в публичното виртуално пространство, са рефлекторни или още интерактивни, с много динамичност и цялостна неустойчивост.

Share-ване/„споделяне”, импулсивност, мигновеност – всеки интернаут се стреми да бъде автор и генерираното от него съдържание да достига до милиони други по цял свят

Отговори:

Актуално състояние и организиране на делови и приятелски контакти и работа.

- Музика
- Видео линкове и снимки
- Изкуство / пътешествия /танц /събития
- За лични цели/ **канал за комуникация** вместо телефон например

Имаме образ, конституиране на автентична идентичност – интересите на живия човек и виртуалният човек са същите, няма промяна, нито игра. Устойчивост на субекта, в термините на Манчев е преутвърждаване на частния субект.

Планове за деня, общи познати – клюки

Нещата от ежедневието, работа, забавления, пътуване.

Абсолютно всякакви теми

Тривиални подробности от всекидневието, поднесени по възможно най- свеж и хумористичен начин.

Най-често споделям теми свързани с танци, спектакли, фестивали, кое как е минало, хубаво или лошо е било. Обикновено използвам чата за определяне на срещи с приятели и познати, като час, къде, или пък организирам дадено мероприятие и пиша с хората за това какво е, какво ще бъде и т.н

Най-често засяганите от мен теми са свързани предимно с катерене

Нямам разграничение между това, което бих казал очи в очи и това, което бих написал на някого в чата

Общи теми – какво се случва с хората – интерес към другите

като цяло всеки чат е много индивидуален; най-често споделям моменти от изминалия ден, дори какво правя в момента ...

Същият участник подхваща мотив, който при него и при още един се появява:

по-често във фейсбук чатя с хора, които виждам по-рядко на живо;

Едно „сега”, в което има доза перформатив. Реактуализация на всекидневния живот. Може да се обобщат теми, свързани с работа и свободно време. Съответстващи образи, без разлика с действителния човек и се пази преплетеността труд-свободно време. В кой смисъл на частното е това? Отговорите звучат като цялостен пренос на живеенето във виртуалното.

Това дава основание да не се мисли виртуалното като надграждане на реалността. Засега посоката е – откриване/разкриване в публичността.

Както се вижда има тенденция за оформяне на критична публика от частни лица, макар че все още е затворена в частното/лично пространство.

Един по-различен отговор: *Рядко споделям. Обикновено "изслушвам" събеседника си.* Това ми дава основание да обособя два вида „споделяне” в чата – насочено към собственото и повече внимание към отсрещния

8. Какво най-често споделяш на профила си?

Отново да уточня, че чатът е лично пространство за общуване с отсрещния, както и т.нар. facebook съобщения. Профил е видимото за всички твоя приятели пространство, мястото, където публикуваш, сменяш статуса си, даваш достъп до теб на една „публика”, която не винаги е явена.

Доста рядко споделям неща там, най-често снимки, но без хора

Музикални клипове – преобладаващ отговор, забавни картинки, снимки на коли (мотори) и на оръжия

Снимки .. пътувания, моменти мисли и чувства.

Видеоматериали, които са ми харесали

Теми: *танци, ромска общност, купони, забавни снимки от типа на пернишка сауна;*

Харесал: *видео клипове с танцьори-професионалисти, техни хореографии, снимки с танци, няколко интервюта/статии*

Впечатление: *снимка на бира Загорка, изобразена като мартеничка, много споделива ☺, а иначе статия от дневник, за участието на Софи Маринова в Евровизия, много искрена статия за различното и какво живота ни поднася, а ние до колко го приемаме.*

Друг: *предимно смешни постери със често дебелашки хумор. Когато има нещо сериозно и интересно, публикувано от някого, също*

Друго: социални теми, политически теми, текстове – активност и небезучастност

Повтарящо се е: *Авторски снимки*

От една страна се споделят на профила неща, свързани с работа и интереси, от друга страна се търси, култивира и установява публика. Самореклама, отново имаме характеристики на демонстративна публичност, която трудно може да се прецени дали се конструира су-

бект *публика*. Демонстрират се интересите на живия човек. Акцентира се на авторството. Отново се потвърждава конструирането на паралелен жизнен свят.

9. Направи списък какви теми си коментирал, какво си харесал/харесвал, какво във виртуалните канали те е впечатлило за последните две седмици

Съдържанието на списъците препотвърждават отговорите на въпроси 7 и 8.

Различното в отговорите е едно понятие: мемове – *това са карикатури във фейсбук, просто съм в маниачена в тях, защото отразяват реалните ситуации от всекидневието и си имат собствена вътрешна логика + това са използвани лица, които са много точно подбрани* (участник). Всяка игра с всекидневието мигновено създава/обединява публика.

Разкрива се различна степен на активност и присъствие от отговорите. Същественият въпрос отново е типа реалност. Ще въведе още няколко възможности: *течаща* реалност, *флуидна* реалност, *ритуализирана, пренесена, трансформирана* реалност. Частните лица, в написаното като отговори, поддържат/удържат идентификацията си – никъде не откривам вътрешно противоречие в отговорите на едно лице. Изява на себе си и себеразбирането. Изострено внимание към засягащите ги неща: *Харесала съм и съм коментирала картички, в които съм отбелязана; поздравления за рождения ден.*

Харесват се/коментират актуални, наболели въпроси, както се изразява една участничка; използва се диференциран подход спрямо източника на публикуваните теми – оставя се своего рода пространство за невербалност и интерпретацията и: *внимавам обаче да не харесвам статуси само на определени хора постоянно, особено ако те пускат много нови статуси, а понякога, окуражително, харесвам неща заради този, който ги е пуснал – поведение, съобразено с възможни социални норми, внос от външната реалност.*

„Анонимни профили” – симптом на facebook. Обикновено са клиширани статуси, но събират множество почитатели. Ще използвам пример на участник „Фен клуб Котка”. Има основание да се говори за критическа публика: понякога по-активно коментирам някои обсъждания на събития, например, на които също съм присъствала, но то става често случайно, защото влизам често, но за кратко във фейсбук, въпреки че това са лица, които са критически настроени и в „живия живот”.

10. Емотиконите служат ли ти и кога ги използваш? С каква честота и от какво зависи това? (може да проследиш използването на този елемент сред същите избрани от теб комуникатори по първи въпрос).

Емотиконите – малки лица с израз на различна емоция. В skype са дадени като готово подменю, от което избираш. Във facebook трябва сам да напишеш комбинация от черти, от които се ражда емотикона. Сам създаваш/твориш емотикона – сглобката/израз на емоцията. Как участниците възприемат емотиконите? Въпреки че за статистиката не са голям брой съизследователите ми, за качествено проучване се получи насищане на извадката и повторение на интерпретациите. Особено видно е тук, при мисленето върху емотиконите, както имаше идентичност на отговорите за използването на малки и големи букви и какво обозначават те във виртуалния канал.

Емотиконите се интерпретират като:

израз, разнообразие, допълване на текстовото съобщение

Предпазване/определяне насоката на възприемане на текстовото съобщение

Показване на емоция, знак на тялото/невербалното

замяна на невъзможността за директно предаване на емоциите в онлайн пространството. Интересно е, че някои емотикони са в състояние по-точно да предадат моментното ти състояние, отколкото би могъл да ги опишеш – (facepalm) например

.. когато съобщавам нещо, което е с неясен знак, например: сарказъм

Изборът на емотикона, казват лицата, е в зависимост от субекта, от отсрещния, с когото общуваш. Пояснение: само в чата и съобщение могат от знаците да се покаже образ. Това не означава, че не може да се ползват и на профила, но там знакът не стига до образ и се разчита да разпознаеш репрезентираната емоция.

Друга мотивация на ползването е за по-добро разбиране – настроение и реакция.

От към отсъствието се възприемат емотиконите – заместват присъствие.

При виртуалната комуникация прекия контакт между хората, този лице в лице, при който може чрез знаците на тялото да бъде уловено настроението, емоциите, реакцията на другия към външния свят (отсъства – добавка моя – б. изсл.)

Културната пропорция текст-образ се накланя значително в полза на визуалността. Представят се човешките преживявания чрез изкуствени образи, които постепенно заместват реалността. Според преподавател по емоционална интелигентност транслитерирането на

емоциите е продиктувано от стимули, които не са живи и се произвеждат нереални емоции – виждаш екран. Драйфъс също отбелязва този факт и пътищата, по които се търси отстраняване му от специалистите. Емоциите се предават само при непосредствен допир, а не опосредено чрез медия. Е, отваря се възможност да се мисли виртуалността като заместваща реалност. Двойни отсъствия. Опозицията е реална – въображаема емоция, face-to-face – face-to screen-face. Въздействието на емоциите е във връзка с реален контекст.

11. Как приемаш участника във виртуалната комуникация – като присъстващ реално тук и сега срещу теб или като отсъстващ, отдалечен, някъде другаде?

Това е въпрос, който е свързан със следващата част на проекта ми – тяло-писменост. Тук, в първата си рефлексия върху изследването, ще го подчиня на отношението с отстречния в посока частна сфера – публика и въпроса за типа реалност.

Как?

тук-и-сега – 5 участника

отсъстващ – 2

и като двете – 4 участника

Какво отсъства?

прекият допир до другия; контакта лице-в-лице

Правят разлика, границата се поддържа между виртуално-реално, между така да се каже facebook и facelife. Другият, отстречният, с който се комуникира, е достъпният отдалечен.

Конкретни примери:

той просто не е до мене в момента; но все пак най-често си комуникирам с хора, с които добре комуникирам и устно, независимо с каква честота, и често продължавам започнати на живо разговори.

Няма прекъснатост на живеенето – тенденция за продължаваща реалност. Тук и сега; Като присъстващ реално;

Събеседникът във виртуалната комуникация е реално съществуващ човек, който макар и да не присъства лично в стаята, предава част от своята енергия.

Със сигурност никога не приемам човека като присъстващ срещу мен като в разговор “на живо”, а не виртуално

Ето го противопоставянето и чувството за върховна реалност с facelife. Преобладаващо е усещането за тук-и-сега.

Като цяло, с около 20 човека във фейсбук имам толкова близък контакт, че непременно се чувствам част от дискусиата на всички нива, независимо, че не сме един до друг.

Като отдалечен, общуването е в реално време, но не мога да разчета нито тон, нито език на тялото (бележка – тялото не е на себе си, както твърди Манчев? Тялото в невъзможност да е на себе си без писмеността?).

Фиксирано телесно отсъствие – това според мен означава, че другият е плътен в реалността първо през/чрез тялото си.

12. Има ли разлика в общуването ти с един и същ човек, когато сте реално и когато сте виртуално в комуникация?

По отношение на този въпрос – както се вижда методиката на въпросите е те са в бинарности, за да допълват отговорите и да утвърждават и преутвърждават. Може би е начин да се откриват противоречия, ако има такива в отговорите на участниците, както по-горе казах, такива не откривам. Участниците обаче имат усет за това – пример за директно препращане към предишния въпрос: *Да, вж т.11 на живо по-дълго се пази по-сериозен тон, има по-голямо смущение, докато в чата по-лесно се допускат по-свободни реплики, които понякога не се отразяват на вече възприетия тон на живата комуникация на следващия ден. често просто не остава време за водене на същите разговори на живо – дори те да са сериозни, а не закачливи; и в тази всекидневна среда, затова, само понякога споменаваме неща от типа на „да, като тезата ти от онзи разговор снощи”* препращане от едната към другата комуникация.

По-скоро - не

Два твърди отговора „не”

Разбира се. Понякога. Огромна.

Определено има разлика, виртуално сякаш имаш повече време да кажеш нещата, които искаш, описваш ги и разсъждаваш предварително, преди да го кажеш, докато на живо си комуникираш, всичко, което ти идва отвътре на живо, винаги се бърза, има динамика, а и казваш неща, които са много спонтанни, виждаш съответно реакция отсреща мигновено, докато в чата, имаш предположение за реакция

С различни хора е различно. Старая се да поддържам с всички в нета тон, който бих поддържал когато сме заедно на живо „с някои хора си пиша по-добре, с повечето общувам по-добре” – изумително изказване!!! че зависи и до конкретния човек и доколко добре го познавам. Имам приятел, който пише според правилата на формалната писмена комуникация и никога, когато се видим не ми говори така

Оформят се три позиции: „да”, „не” и в зависимост от отношенията, които са създадени с дадения човек в реалността. Важно е да си online иначе хората те забравят, това показва, че си жив като сърдечен апарат. Сигнализацията за online е да си в чата със зелено – ако не си в зелено, означава, че те няма и не съществува.

13. Имаш ли в списъците на приятелите хора, които не познаваш лично?

9 „да” 3 Не

Наскоро правих почистване и излезе, че имам около 10 приятели в листата, които не познавам. Почистване – метафора, която отнасяме към собственото, частното, личното

Получавала съм и получавам покани от хора, които не познавам персонално и обикновено ги приемам. Макар и в много редки и изключителни случаи – изпращам такива на потребители в мрежата, от чиито фотографии или работи съм възхитена – т.е. те са публични лица, които са се обявили и се публикуват. Публикуваща публика!

*по-малко от 5%, но като цяло това са хора, с които имаме доста общи познати (т.е. знам ги кои са), или пък по-публични личности, които споделят важни и интересни неща, които ми се **иска да следя** – ясно разкритие на частното пространство, самооголване, за да бъдеш наблюдаван. Не добавям хора, които не съм срещал или просто защото са ми показани, защото имам общи приятели с тях*

14. Допълваш ли албумите си със снимки след всяко събитие и какво те провокира да го правиш?

Можеш да качваш снимки и да правиш албуми, които позволяват да се допълват. Споделянето им е по твой избор: с всички, само с приятели, с приятели на приятели или само за теб („само аз”). След като се прикачат снимките питането е: „Искаш ли да се публикува на профила ти? или Подмини. При публикуване освен на твоя профил, се появява добавката и на профилите на всички, на които позволяваш. Целта на въпроса е да се разбере какво от частното в реалността се извежда в публичната сфера на виртуалния канал.

Как отговарят съ-изследователите?

или качвам отделни снимки, или правя нови албуми, но доста рядко; не допълвам, тоест, стари албуми; не качвам почти **никога снимки с хора**; а и съм претенциозна към снимките си – искам да са наистина добри и/ или достатъчно интересни, оригинални – управление на самопредставянето-възприемането.

Оправдание през недостиг на време или показване на приятно прекарване на времето. Качването на снимки като казване/показване на нещо чрез тях.

Впечатляващи събития

снимки, които мисля, че ще са интересни за другите или пък такива, които са ме впечатлили мен

кара ме това да покажа на приятели къде съм бил, какво съм видял, както и качвам снимки, които са от дадено обучение, семинар, купон, парти, дори неща, които заснемаш от телефона, които си сигурен, че ще предизвикаш интерес сред твоя списък;.. просто да видят, че са част от обкръжението ми – опит за формиране на публика, която да се моделира. Създаване на символен капитал и тук по-скоро има игра с реалността.

Мотивация и демотивация – оправдание и през техническите предимства/недостатъци. „Предпочитам да споделям самите преживявания, отколкото снимки”

Споделя се под формата на образи самите реални преживявания.

мога лесно да си припомня къде съм ходил и да провокирам и някой да пътува с мен

Памет и отново търсене на подкрепа и публика.

Просто искам да споделя нещо хубаво, което се е случило с мен и разбира се, ако то не е конфиденциално – тази добавка за забраненост е опит да се удържа частното на реалността. Драйфъс твърди, че контролът е един от важните фактори за създаване на усещане за реалност.

Като цяло имам един албум за „всичко”; да споделя видяното през моите очи с моите приятели; колекционирам снимки, но тъй като не мога да съхранявам на личния ми лаптоп – тези албуми играят ролята на цветни складове. Аз си ги гледам когато реша, откъдето реша

Приемане като „визуална комуникация” - значително по въздействаща и говореща.

И твърдо противопоставяне на добавянето на снимки.

15. Често ли се връщаш към собствените си съобщения, за да ги препрочиташ?

6 Не 1 Да 1 Никога

Само при делови/съществени/линк или съхранена информация

Да, дори често се връщам из снимките си да се гледам. На моменти виждам какви страхотни или слаби хрумвания съм имал в дадения момент

Понякога си препрочитам цели чатове, например от емоционални подбуди

Повечето от участниците, ползвайки опита ми на комуникация с тях, поправят грешки или трият съобщения, но в момента на изпращането, на актуалността. Друг вид коригиране на забелязана грешка е препращане наново или сгрешената дума се написва наново със звездичка – ползва се цялата пунктуация на писмената система.

Едно общо възприятие за всички участници е интерпретация на facebook като пространство за удоволствието и забавлението, през смеха градене на публично лице на частното аз. Трудно може да се разпознае интимността, в остатъчния смисъл на частната сфера. Ако има налични характеристики, то тя е видима в частта с таблицата, където в двете и страни са попълнени Реални данни за участника и Посочени данни в профила. В посочванията се затвърждават определени посоки на разкриване на лицата.

16. Коментираш ли съобщенията на другите, или само ги четеш и рядко реагираш, в кои случаи?

Личната интервенция в пространството на другите, разкриване на присъствие през/чрез реагиране на другите/публиката, в смисъла на Хабермас.

Понякога/ само чета/ различно е/ зависи от кого са/ провокация/ засягане на интереси/ при въздействия:

когато са от непосредствен интерес за мен

когато изявената позиция силно контрастира с действителността или просто постингът е интересен и заслужава вниманието ми

когато усещам, че съобщението има пряка връзка с мен, моята философия, знания и вкус.

Фейсбук е платформа, предполагаща по-високо културно ниво. Избягвам да разглеждам канала като политическо пространство, доколкото е възможно. Facebook не се ограничава с държавна регулация и йерархична защита на частното пространство. Смесване на публичност и частно е на хоризонтален принцип. Завръщане на публичността в областта на частното – със същата сила е валидно и обратното твърдение и в този ред на мисли характера на публичното е онова, което свързва общество и държава и се отстоява срещу

държавата/публичната власт. Всички опити да се регулира виртуалното пространство от страна на институции биват обречени и санкционирани от самите потребители на виртуалната мрежа като опит за контрол върху собствени територии.

Харесва ми/не ми харесва – елемент от визитната картичка на всеки потребител, който избира какви позиции да демонстрира пред останалите потребители/приятели във виртуалната мрежа. Претенции за борба за видимост за различни каузи и групи: видимост чрез създаване на публика. Различните изследователи от сборника (Дичев/ Спасов 2011) подчертават, че успехът на конкретните каузи зависи от спазването на традиционните маркетингови правила за „продаване“ на идеи. В тези твърдения прозират три страни: реалност – нов инструмент: виртуалност и преутвърждавана публичност – реактуализирана реалност.

Проблем е, че натискането/избора на *Харесва/Не харесва* не е критично действие. Действието е подменено с маркиране на поведение, публично видимо и оставящо следи за/при/под някой профил. Кратък, динамичен и атрактивен е езикът във виртуалните канали за комуникация. Те са натоварени с големи очаквания и свръхзадачи. Предоставя им се изключително доверие, поради този атрактивно-примамлив език. За него ще говоря в следващата глава. Във фейсбук опозицията е личен-публичен, т.е. във всички надписи, формиращи канала, използваната на български дума е личен, като в „личен профил“. Публичен в буквален смисъл видим за другите, а тези други се разделят на приятели и „не сте приятели“.

Facebook често е наричан „клюкарник“, но можем да гледаме на „клюкарството“ като спектакловост, все повече овладявана до въвличане в групи. Поддаваме се на изкушението да сме видими, сред другите. Е, в резултат отпада претенцията виртуалните канали за комуникации/платформи/ да се възприемат като авангардни технологии, освен ако не решим да ги мислим като минаване отвъд конвенционалните роли и агенти, отвъд/свръх моделност на модерността.

Актуализация на частното като интимно до пълното му вкрязване с фактор на въздействие публиката на/от мрежовата публичност. За дестабилизация на частното може да се приеме начина на провокация за включване в група: Присъедини се, стани част от. При поканите за събитие с трите опции: *Присъединявам се, Може би, Отказ* действията социалната нагласа и възможността да бъдеш санкциониран ако откажеш присъствие. Изпращането на покана за събитие вече те включва в кръга на мрежовата публичност и постоянно напомня за себе си (сигнализация в червено и цифра).

Фейсбук като публична сфера на частно съжителство. Установяване на връзки на солидарност чрез полагане на идентичност по Хабермас. Ако вляза в посоката на интерпретация на интернет от Х. Драйфъс е оголване, избягва на риска, за да се търси нова идентичност или за да не си тук, а някъде другаде. Примерът на този автор е с виртуалната игра „Second life”. Фейсбук се превръща във всекидневна практика на частното, трансформиращо се в публично – достъпно за публика/публиката. Конструкт от употребяеми практики, интересубективно споделени заедно с норми и ценности.

Публиката, субектът тук, във виртуалните канали за комуникация е два типа: видим – приятелите и невидим, скрит – приятели на приятели или други субекти, за които не знаеш, че те наблюдават. Публичността е смляла ресурса на частното като опозиция, погълнала го е, т.е. разпростряла се е до; Разширила е границите си и се оказва не без изход, а обърната към себе си, с изпълнен капацитет. Релацията като опозиция е затворена поне във виртуалните канали и се удържа формално чрез езикови въздействия и употреби. Постига се ефект на оголване. Опитът да се усили частното (чрез регулации и защиты) и да се открие добавъчна стойност за континуитета му, например при призивите за референдумна демокрация, при организиране на протести през виртуалните мрежи, е опит да се обновят/актуализират ресурсите му. Снема се защитата на частното и се предоставя/отваря/излага за пред другите във виртуалното пространство – по избор.

Публичността е ангажирана с бизнес реклама и като частни собственици частните субекти започват да въздействат непосредствено върху частните субекти като публика. „Наводняване на публичността с рекламни публикации..” (Хабермас, 1995:289) и още „нахлуване на рекламни публикации в сферата на публичността, автохтонно издаващи от икономическите интереси” (пак там). Мрежата се превръща в ново удобно място за реклама, това включва и виртуалните канали. Частните хора опосредствано стават потребители под влияние на медиите и тези нахлули, овладели виртуалното пространство стари бизнес интереси. Съвременната публичност е по-скоро пазарна, отколкото критическа публичност; манипулативен фактор, отколкото медиатор на общественото мнение.

Публичността се развива индиректно, по пътя на симулиран общ интерес – тя създава марка, клиента през връзките с обществеността, мобилизира и политическо доверие, от онзи вид, който изразяваме към публичните авторитети.

„Някога под публичност се разбирало разголване на публичното господство пред публичните размишления; сега публичността сумира реакциите на незадължителната доброжелателност. В степента, в която я оформят връзките с публиката, публичността на гражданското общество отново добива феодални черти: „доставчиците“ демонстрират представителен блясък пред клиенти, готови да ги последват. Публичността започва да подражава на аурата на личния престиж и на свръхестествен авторитет, които някога се предоставяли от представителната публичност” (Хабермас, 1995: 297) – интеграцията между масово развлечение и реклама вече е приела политически характер. Аурата на лично представяния авторитет се завръща като момент на публичността; дотолкова и модерната публичност е действително родствена с феодалната. Мнението още не е обществено мнение, а репутация. Публичността се превръща в двор, пред чиято публика може да се разиграва престижност, вместо да допуска критиката в себе си.

Частните интереси на множество индивиди се превръщат в общ публичен интерес и същия интерес се демонстрира като всеобщ – facebook примерите изобилстват.

Дейността на публичността е насочена към това, да усилва престижа на отделната личност. Публичността някога се е задавала от представителността на позицията – не може да се пропусне, че facebook пази тази „йерархичност”. Сигурността се е гарантирала в устойчивата традиционна символика, сега се създава нова символика, съгласно обстоятелствата и според отделните случаи. Непосредственият ефект от публичността не се изчерпва с онова декоммерсиализирано рекламно въздействие от аурата на добрата воля, която създава готовност за съгласие. Тази публичност може да задвижи потенциала на неартикулираната готовност за съгласие в случай на нужда може да го превърне в плебисцитно дефинирано одобрение. Новата/старата публичност остава все още с онази, която се корени в гражданското общество – цялото терзание за виртуално-реалната активност.

Коя е публиката във виртуалните канали за комуникации? По смисъла на Хабермас не е размишляваща публика, поддържана от институциите на светските обществени отношения. През 20 в. тя се е разпаднала. Друга загуба е на комуналната база на публичността, с което губи и своето място; тя загубва ясната си отграниченост спрямо частната сфера от една страна, и „световната публичност” (Хабермас, 1995: 308) от друга; тя загубва своята прозрачност и обзримост.

От собственото изследване и авторите от *Нови медии – нови мобилизации* е видимо, че има претенция за всеобщност на тази публика. Виртуалната платформа facebook създава условия и за критично действие, и за имитация на публичност и публика. Релацията частна сфера – публичност продължава да е неподатлива на крайно дефиниране и диференциране.

Частното като интимното екхибиционистично се излага пред публичния поглед. И тук не става въпрос за рефлексията върху вътрешните преживявания, характерна за буржоазния сантиментализъм - експонират се не психологически ескизи върху чувствата и преживяванията, а тела/ телеприсъствие (Драйфъс 2010), разголени до границите на интимното, сексуални жестове, намеци, актове. Така интимната сфера като последен център на частното пространство бързо се деприватизира.

Това, което устойчиво фокусира вниманието на аудиторията е фотографското регистриране на интимността: от винаги актуалната голота на еротичното тяло до усамотението на смъртта – визуални репрезентации във виртуалните канали за комуникация. Демонстративно изместване на културния акцент от съдържанието към формата, от ясното послание към интригуващия наглед.

На финала на анализа ще консолидирам позицията си за „авангардността” на виртуалните канали за комуникация с тази на Манчев (2007), че има нова форма на живот. Въпреки че се буквализира всяко „отвъд”, споделя се с неорганичното, това са симптоми на съществуване. Участниците в изследването са на границата на съпротива срещу това ново съществуване и обективизиране на себе си. Отсъства трансгерсиране на двете реалности, но не мога да си позволя да универсализирам наблюдението. Тъй като все пак сам избираш да се включиш във вездесъщото неизтриваемо присъствие/пространство/безсмъртие.

ЛИТЕРАТУРА

- Агамбен, Джорджо. *Ното Sacer. Суверенната власт и оголения живот*. София 2004.
- Арендт, Хана. *Човешката ситуация*. София 1997.
- Дичев, Ивайло, Орлин Спасов (съст.) *Нови медии – нови мобилизации*. София 2011.
- Драйфъс, Хюбърт. *Интернет*. София 2010.
- Козелек, Райнхарт. *Студии по история на понятията*. София 2007.
- Манчев, Боян. *Невъобразимото. Опити върху философия на образа*. София 2003.
- Манчев, Боян. *Тялото-метаморфоза*. София 2007.
- Хабермас, Юрген. „Модерността – един незавършен проект”, в: сп. *Критика и хуманизъм*, бр. 3/1993.
- Хабермас, Юрген. *Структурни изменения на публичността*. София 1995.

Томислав Евтимов

МЕДИЙНИЯТ ОБРАЗ НА ДПС

Когато става дума за ДПС, обект на говорене неизбежно става председателят на тази партия, Ахмед Доган. Затова и ще е най-уместно да се има предвид, че при говоренето за ДПС, вниманието е насочено към Доган. Смисълът на това говорене ще цели да покаже как се изгражда публична идентичност през обществени практики в една демократична държава. Като става дума за идентичност, това на което акцентирам и без което не би могла да се мисли идентичността, намира израз в два процеса.

Първият процес е самото представяне на Доган. Идеята е да се проследи какво го прави такъв, какъвто е, да се види позицията, от която говори, както и практиките, които изграждат поведението му. Това са типизиращите черти у Доган, у обществения, публично видимия Доган.

Вторият процес на изграждане на идентичност е отразеното, схванатото присъствие на политика Доган в медиите. Тази част ще покаже какво отразяват медиите, как тълкуват и кога, като вероятно трябва да излязат експлицитно някои от предразсъдъците на обществото (например че той е арогантен, корумпиран, овластен и др.)

В началото е необходимо да се отърсим от всякакви мнения, които биха предрешили изследването. Целта е да се схване процес, а всяка предварителна оценка би била пречка за разгръщането на чисто механичните предпоставки.

Следва да въведе един парадокс. Общественото мнение за Доган е изключително критично, дори константно отрицателно. Медиите постоянно ни затрупват с новини, предизвикани от Доган (най-точно казано предизвикани). От друга страна социологически ДПС получава все по-голяма подкрепа от избирателите. Необяснимо остава това как медиите, които имат власт да изграждат образ дори от нищото, боксuvat при желанието си да подчинят Доган, изграждайки му негативен образ. От една страна е видимо, че всичко, което Доган прави, е морално осъдително, от друга страна медиите претърпяват крах в желанието си да

провокират негативно мнение у обществото. Дори и да сме наясно, че голяма част от обществото не приема сърцато Доган, то тази част не се разширява с всяка статия за Доган. Стига се до парадокса, че колкото повече се пише за Доган, толкова повече той става медийна звезда. Несъмнено желаното и реалното се разминават.

Тук може да се изведе положението, че идентичността на Доган е спорна и не подлежи на окончателно дефиниране. От една страна той е успешен лидер на политическа партия с тенденцията да става все по-успешен, но от друга страна е все по-мразен. Това, което ще твърдя е, че успешността му се корени в две главни причини - ораторските му умения и неспирните опити да се очерни неговия образ. Омразата към Доган е косвен резултат от медийната немощ пред очернянето му и неутоленото желание на част от обществото той да бъде дисквалифициран.

Процесът на изграждане на идентичност минава през очертаване на типични черти и практики, в случая обществено значими. Затова ще разгледам лицето Доган като обществена фигура, медийните му изяви, като ще удържам встрани от анализа чисто медийните вмешателства и критики по адрес на Доган.

По-рано казах, че Доган притежава умения за провокиране на обществено мнение. Затова ще кажа нещо за полето на реториката, разбирана като техника за справяне с общественозначими проблеми.

В реториката се появява понятието реторическа ситуация, която се характеризира с това, че представлява специфична ситуация, указваща нуждата от прояснение. Реторическа, с други думи, е всяка ситуация, която не е ясна, но се нуждае от прояснение. Само в реторическа ситуация може да възникне реторически дискурс – нуждата от говорене, и то реторическо говорене. Така се стига до момента, че този, който е извикан да говори, се подчинява на ситуацията. Тази ситуация е извънредна, тя не търпи отлагане, не е разбираема от само себе си. Ораторът, който е ангажиран да обясни ситуацията, е начетен, знаещ, той е авторитетен, доколкото има разумно обяснение. Работата на оратора се смята, че е повече практическа, отколкото рефлексивна. Неговата функция не е да развива теории, но да реагира, да успокоява, да дава обяснения. Така се вижда, че такава интервенция е по-скоро физическа, отколкото интелектуална.

Не всяка ситуация е реторическа. Но когато е налице такава ситуация, се предполага, че е нужен съответен реторически дискурс – някой да излезе публично и да обясни какво се

случва. И обратното, ако някой обяснява какво се случва, то явно ситуацията е била необяснима и чужда за обществото. И друго – този, който говори пред обществото трябва да знае адекватното обяснение за нещата; разбира се и обратното е очевидно – щом някой дава обяснение за нещата – публично, то той е знаещ – експерт.

В случая с Доган се наблюдават стриктни позовавания на тези технически познания за реториката. Доган излиза рядко да говори пред обществеността. Неговата поява е истинска рядкост. За разлика от останалите политически фигури, които излизат на всяка възможна сцена, за да обясняват всяка възможна ситуация – интервюта, срещи с избиратели, „първи копки“ и прочее, Доган очевидно не намира подобни ситуации за „реторически“.

Няма нужда да говоря за това, как Доган се справя с конкретните теми, как говори и пред кого. Очевидно е, че избирателите му нарастват, очевидно е, че медиите „чакат“ всяко появяване на Доган. Това очакване е повече от новина, то е направо чудо. Съзнанието на обществото се блъска с въпроса за важността на събитието. Например се раждат спекулации от рода на: щом Доган е излязъл да говори по тема X, то тази тема е много важна. След като показвах какви са реторическите индикации, горната спекулация не е далеч от истината, тя лесно може да се породи в главите на хората. Разбира се, този подход на Доган е интуитивно асимилиран от неговите избиратели и от всеки човек, който няма предразсъдъци към него. Практиката на появяване „от дъжд на вятър“ му изгражда образ на умел политик, виден познавач по редица проблеми и какъв ли още не. Избирателите го обичат, както и самата партия (или поне са наясно, че умелостта му е гарант за просъществуването на ДПС).

Доколкото зависи от Доган, всичко е изпълнено адекватно. Той е рядка птица, рядко каца на обществен подиум, рядко отговаря на провокации, сякаш е сам за себе си, в услуга на себе си и в полза на избирателите. Всичко е добре, докато не се появят медиите с тяхното желание да съобщят чудото на появата на Доган.

Второто ниво на изграждане на идентичност е през медиите. Тя е лесно проследима, ако се погледнат на случаен принцип публикации за Доган. Всяка публикация и отзвук с участието на лидера на ДПС гарантират изграждането на този медиен образ. Ето няколко извадки:

Първата е от в-к Дневник от 2 ноември 2011 г. „Румен Овчаров: “Целувката на Доган беше за Бойко Борисов“ (Дневник, 2011). Той обвини лидера на ДПС, че е мобилизирал едва 100 000 души при положение, че на първия тур подкрепата от тях е била около 500 000 гласа.

В изборната нощ на първия тур Доган обяви, че движението ще подкрепи двойката Калфин-Данаилов, а на въпрос какво ще искат в замяна на подкрепата, отговори : "Една хубава целувка". Репликата му предизвика поредица от разменени обвинения между Станишев и Борисов.

Изказването на Доган предизвиква обществената агресия. Както е ясно, ДПС е либерална партия, заемаща Центъра в парламента. Овчаров, представител на Левицата, обвинява лидера на ДПС, че силната мобилизация на скорошните избори е била висока на първи тур, докато на втори – гласувалите за подкрепения от ДПС кандидат на Левицата получава едва 20% от предишната активност. Ироничното изказване „Една хубава целувка“ е не само гавра с политическия морал, но е и предизвикателство към самото общество. Негодуванието към Доган идва от нарастващото съмнение у неговата искреност. Вероятната двойна игра, която левите привиждат у Доган предизвиква остри нападки и опит са се разобличи спекулативните машинации, които ДПС предизвикват. Това доказва не само, че левицата е слаба и, че Доган е ловък, но също така показва огромната роля, която ДПС играе на политическата сцена. Негодуванието не е насочено към двуличието на Доган. То показва нестабилността на левицата и е израз на чувството на страх от един силен партньор, който може не само да подкрепя, но и да решава съдби. Именно с ниската избирателна активност сред избирателите на ДПС, ГЕРБ печели изборите.

На интернет страницата на в-к Труд за анализи, се появява въпросът „Какво става с Доган?“ (Грозданова, 2011). „В неговата партия думата му е закон, който слуша - получава, който слуша повече - получава повече. Трети вариант просто няма. Затова и в ДПС не се говори за демократичен вътрешнопартиен живот. Там всеки се натиска как по-добре да лъска чепиците на Шефа. Затова и не се учудваме, когато на открити форуми, например, железната дама Емел Етем припка, за да отвори вратата на Шефа или загрижено му подава чаша с вода. Иначе ще има да дреме с денонощия пред кабинета му, когато се редят партийните парламентарни листи...“ (Грозданова, 2011).

Във Vesti.bg четем: „Борисов: Аз или Доган - това е изборът.“ (Vesti.bg, 2011) „ДПС ще ни изненада в неделя, когато в големите градове ще станат опашки и смесените райони ще ни атакуват тогава, каза премиерът. „Аз истински съжалявам, че толкова сме различни с Доган. В политическата класа няма такъв като него. Всички те мълчат и се снишават, защото

знаят какво им прави Доган“, заяви Борисов по повод думите на Доган на пресконференцията след изборите, че „нощта е бременна“. Доган си игра с тях.“ (Vesti.bg, 2011).

Близка е позицията на премиера с тази на опозицията. Независимо, че левицата определя ролята на Доган чрез спекулации и интригантства, Борисов предусеща мъглявия резултат от подкрепата на ДПС. Противопоставяйки Доган на себе си, Борисов се опитва да насочи избирателите към вярното решение. Доскорошните управляващи БСП и ДПС се явяват на избори отделно. След като ДПС вече не са в коалиция, те биват нарочени и обвинявани за двойна игра и пресметнати машинации. Опитите на Борисов са да настроят колебаещите се избиратели да не гласуват за предишните управляващи. Интересното е, че подобен ход се наблюдава и у левицата, която, за да измие лицето си, за да изчисти името си, хвърля горещия картоф в ръцете на ГЕРБ заявявайки, че ГЕРБ са подкрепяни от Доган. Сравнително несполучливата антикампания срещу ДПС носи незавидни резултати и за двете политически формации. БСП остава втора след ГЕРБ. Единственият печеливш е Ахмед Доган. Това е възможно поради видимо важната роля на Доган в политическата обстановка. Борбата на политическите партии за подкрепа от ДПС означава силна зависимост от ДПС и политиката ѝ. Тази борба за избирателите им донася само негативи на борещите се, а единствения печеливш е Доган. На парламентарните избори през 2009г. Той цитира проучване, според което избирателите на Движението се увеличават с всеки следващ изборен ден. С предоставянето на възможността на другите политически формации да се борят за избирателите на ДПС, се открива възможността да се спечелят нови гласове. Антикампанията, която се подема срещу ДПС всъщност допринася за развитието на подкрепата към партията и засилва несполуките у противниците.

Както се забелязва, отношението към Доган, циркулиращо във всички медии, е не само негативно, то е опит да се дисквалифицира ДПС от публичната сфера. Не само управляващи, но и анализаторите са склонни да мислят Доган през понятия като „игрички“, „който слуша – получава“. Обобщено казано – всички много задружно обясняват какъв злодей е Доган, как манипулира и контролира здраво общественото мнение, избори или каквото и да е. Така в очите на хората изниква един образ, далеч от онзи образ, който се опитвах да покажа през личните качества, необходими за всеки политик – прецизност в изказа и умереност в реакциите. Това, което определих като добре издържан реторически образ в очите на

неговите избиратели, медийно не се припокрива. Той е всичко друго, но не и положителен персонаж.

Ако пожелаем да определим кой от горните е истинският образ на Доган, бихме изпаднали в борба с фактите. Затова е неуместно да се пита дали определена идентичност е истинска или не. Очевидно и двете идентичности се появяват и имат основания в затворени дискурси. Невъзможността да се определи нещо повече около една публична идентичност, какъвто е случая с Доган, не говори нищо против самата практика на изграждане на подобна идентичност. Това обаче поставя проблема по друг начин. След като няма една единствена, истинска идентичност, то трябва да допуснем две възможности за обяснение на този феномен. Или понятието „идентичност“ не трябва да се схваща откъм психологическите му аспекти (иначе трябва да приемем, че Доган има раздвоение на личността или че е майстор на прикритията и поддържа всякакви шизофренни форми на съзнание), или трябва да въведем идентичността в полето на практиката, доколкото трябва да мислим идентичността като придадена стойност. Практическата обусловеност на понятието ще отхвърли първата възможност - за шизофрения на обекта.

Очевидно изводът на този кратък опит е да покаже, че идентичността не бива да се търси, а да се конструира. Практиката допуска възможността да се конструират безброй образи на едно и също събитие, като тези образи бива да се мислят изграждащи идентитета на нещото и доколкото има подобни хипотези и перспективи към един и същ обект, дотолкова може да се говори за идентичност. Подобно на настояването в областта на реториката, че определянето на един факт е винаги в ръцете на оратора, трябва да се смята и при случая с изграждането на идентичност - по същество принципът е същият.

Парадоксът, който въведох в началото, се оказва напълно оправдан и нерешим. След като могат да се създадат различни образи на един обект и всеки образ има свои основания (някаква практическа обусловеност – време, място), обявяването на един от образите за действителен би било насилие над практиката. Очевидно обществената среда не е хомогенна и не може да се повлияе изцяло от реч на Доган или от реч за Доган. А след като обществото не е хомогенно, то и принципно различните образи на Доган ще бъдат толкова, колкото са и позициите на изграждане на тези образи. Никой няма привилегирована позиция да говори от името на обществото или държавата, или медиите, какъв и какво е Доган.

Наистина се оказва, че медиите не могат да създават властващ образ, който да унищожи всяка друга мислима гледна точка. Това показах теоретично като извод, но е изведено и социологически. В началото посочих, че ДПС трупат с проценти повече избиратели: факт, цитиран и от Доган през парламентарните избори 2009.

Проблемът около изграждането на идентичността би се развихрил, ако се опитваме да съвместим всички образи, които практиката е изхвърлила на сушата. Събирането на тези образи е полезно, но насилственото им напасване не води до по-точно обяснение и по-голяма научност. С поддържането на различните образи около един обект се очертават възможните граници на мисленето за идентичността. Това, което може да се събере като форми на поведение на Доган, не може да определи кой е Доган, но може да определи какво е допустимо да се мисли за Доган, кой може да е Доган. Защото, настоявайки, че сме открили правилния образ, най-много да влезем в тежка битка с други хора, претендиращи че са разбрали „истинската същност на Доган“. Този спор не би имал решение, защото Доган, подобно на всеки образ, е публично изграден конструкт, който е подчинен на практическата аморфност и постоянната променливост на ситуациите. За да определим кой е Доган, трябва да повдигнем претенцията, че можем да удържим един момент в неговата цялост и непроменимост, както и да признаем, че Доган е просто скулптура, която няма свобода на действие.

Нека на фона на тези съображения разгледаме няколко примера. В онлайн изданието на в-к. Сега от 27 октомври 2011 четем: „Факт е, че на първи тур избирателите на ДПС се въздържаха да гласуват за президент. Това се вижда особено ясно от нивата на избирателната активност в смесените райони. В Кърджали за местни избори са гласували с 25% повече, отколкото за президент. В Разград и Шумен разликата в активността между двата вота е десетина процента, отново в полза на местните избори. Очевидно Доган е издал директива да остане на първи тур скрит резерв, който да бъде изваден на втори. Но е малко съмнително доколко той има искреното намерение да подкрепи Ивайло Калфин. А това, че обяви тезата за решаващата роля на ДПС на президентските избори за мит, би могло да означава, че той самият не вярва особено в победата на кандидата на БСП.

Присъствието на ДПС в общинските съвети също е горе-долу такова, каквото беше и в предишни години. Очевидно е, че монополът на движението в смесените райони, срещу който мнозина твърдят, че работят, продължава с пълна сила и това не е добра новина за българската политика“ (Обретенов, 2011).

Според News.bg „ДПС се представило изключително добре на парламентарните избори и има голям ръст, каза председателят на ДПС Ахмед Доган на влизане в НДК... "Ние сме с растеж около 20%, ДПС ще има 550 000 подкрепа. Представихме се изключително добре", изтъкна лидерът на ДПС Ахмед Доган на влизане в НДК... По въпроса за формирането на правителство Доган каза: „Аз съм притеснен. Не съм оптимист"... Помолен да коментира думите си от преди няколко дни, че той е инструмент на властта, той уточни, че е говорил за общините, в които управлява ДПС. (News.bg, 2009).

Цитираната статия излиза скоро след парламентарните избори. Тогава ДПС заема трето място по вот и се нарежда след ГЕРБ и БСП. На самата пресконференция Ахмед Доган говори дълго за невероятния подем, който бележи партийната подкрепа от българите. Това се оказва акцента на голяма част от изявлението на ДПС пред медиите. Важното тук е отношението на ДПС към спечелилите изборите ГЕРБ. Притеснението, което той заявява пред аудиторията е недвусмислено. Според него вотът е бил “иррационален”. Това негативно отношение към ГЕРБ и обстановката могат да се четат многояко. От една страна Доган открито напада Борисов, че с “месиански мотиви” се опитвал да завладее властта. Подобна обществена нападка може да значи единствено заявяване на опозиционна позиция в следващия парламент. От друга страна, останалите политически формации привиждат двойната игра, при която ГЕРБ и ДПС ще получат желаното мнозинство в парламента. Разбира се, притесненията и прогнозите на всички не са от особена важност за Доган, който цели да окраси изборните резултати. Добре свършената работа от щаба на ДПС за мобилизиране на гласоподавателите по районните центрове допринася за завидните резултати. Това гарантира важна роля на ДПС в новия парламент. Така те заемат позицията на една важна политическа сила.

Със следизборната си реч Доган бива замесен в спекулациите, че участва в масирана кампания за подкрепа на Бойко Борисов. В статията “Доган „подбутва” Бойко към властта” (Божилов, 2009) се твърди, че Доган и ГЕРБ са две лица на една монета:

“Първо Доган каза, че той бил инструментът на властта. След това добави, че той управлявал управляващите. Първият план на тези събития е истеричната реакция на противниците на Доган, които намериха повод да натрупат рейтинг чрез атака срещу него. Но реалният план като че ли убягва на тези политици и реално ги превръща в пионки. Защото единственият логичен смисъл Доган да прави подобни изказвания, е ако иска с тях да помогне на някого. Електоратът на ДПС е твърд и максимално мобилизиран. ДПС реално няма

нужда от кампания. Дори да я направи, избирателите му са податливи на друг тип послания, а не на философски разсъждения за инструментариума на властта.

Всъщност с последните си изпълнения Доган вероятно се опитва да „помогне” на ГЕРБ да получи властта. В последните месеци станаха ясни 2 неща – властта след изборите ще е много трудна по чисто бюджетни причини, и второ - поради тази причина, ГЕРБ даде „заден” в стремежа си да спечели изборите безусловно. Новата им цел стана да са първа сила, но без да имат самостоятелно мнозинство, за да имат оправдание да не съставят правителство.” (Божилов, 2009).

В крайна сметка, изказванията на Доган са факт, доколкото могат да се чуят, но тълкуването им остава непосилна задача, ако целта е да узнаем какво казват. Всяка интерпретация дава сила на определени възможности за истинност. Но тези възможности са толкова много, колкото и интерпретаторите. Оказва се, че Доган подкрепя една огромна част от политическия елит, безусловно и неморално, неустойчиво и преднамерено. Противоречивите интерпретации, напротив, не накърняват Доган, те заливат образа му с нови и нови окраски. Медийният образ се изгражда на базата на отложените впечатления. Колкото медии, толкова мнения, толкова образи. Оказва се, че Доган винаги знае какво върши, че е голямото зло на България, че решава съдби и заслужава съд, че без него не може, че е корумпиран и че знае как да печели избори.

Във вестник Стандарт на 2 Юли 2009 четем: „Доган: Мога да управлявам и управляващите“ (Василева, 2009). „Бъдете убедени, мога много работи, включително и да управлявам тези, които управляват. Това отсече на среща с избиратели в кърджалийското село Чорбаджийско лидерът на ДПС Ахмед Доган. Той е мажоритарен кандидат на ДПС за района.

"Убеден съм, че този мандат ще ни даде много по-големи възможности и ние ще се докажем по друг начин като компетенции, като опитни политици, като силна партия, позиционирана много достойно в парламента", заяви пред множеството Сокола. По думите му нещата вървели нататък, че без него пак нищо нямало да могат да направят. "Аз съм мажоритарен, знаете, ще представлявам целия Кърджалийски регион. Ако питате защо точно аз - защото аз най-много ставам тука, не виждам никой друг", заяви лидерът. Той убеждаваше електората, че пред него са представителите на "една много силна и сериозна политическа сила, която може да носи отговорност за това, което е направила и което не е направила... ГЕРБ е

временно политическо явление, днес ги има, утре ги няма", каза пък Лютви Местан." (Василева, 2009).

Последната статия изважда на показ внимателната и безпогрешна кампания на ДПС за парламентарните избори през 2009. с настояването, че без него не може да се гради политика се цели елиминирането на останалите претенденти в изборите, а освен това, повишаване на избирателната активност през стабилизирането на образа на Доган. В Стандарт са наблегнали именно на самовъзхваляването на Доган. Припознаването му от страна на избирателите е необходимата стъпка за влизането на ДПС в парламента, а след изборите се видя, че тази политика и кампания донася резултати. От подобно естество е и следващия материал от vestnik.bg:

"Властта е в моите ръце", заявява лидерът на ДПС пред жители на с. Кочан, община Сатовча. Записът от изказването на Ахмед Доган се появи в Интернет сряда вечерта. "Аз съм инструментът във властта, който разпределя порциите на финансирането в държавата. Искам да сте много наясно с този въпрос." Изказването е направено на 18 юни т. г. според в. "Дневен Труд". Срещата с Ахмед Доган в селото е започнала в 11 ч и продължила до 15 ч. За целта са били затворени училището, детската градина, кметството, горското стопанство и всички служители били "закарани" в читалището за предизборната среща с Ахмед Доган. Присъствал и целият актив на ДПС от областта.

В записа лидерът на движението разяснява на присъстващите, че депутатите нямат власт, за да решават проблеми. "Как депутат ще реши проблема за проектите и тяхното инвестиране? Не е възможно! Властта е в моите ръце", казва пред присъстващите той. И завършва: "В мен е концентрирана властта, не е във вашия депутат, искам да го знаете това." (Труд, 2009).

Силата на подобни изказвания е в нарушаването на предварителните очаквания на индивида към конкретни действия. Нарушаването на определени очаквания и разтърсването на чужди авторитети е печелившата стратегия, говорейки за Доган. Защото след като разрушаваш авторитета на депутатите, след като избирателите вече не виждат у тях силата, която са виждали, то разрушителния Доган заема празното пространство, заявявайки - "Властта е в моите ръце". Шумотевицата след това изказване е бесспорно голяма. Всяка политическа партия се ангажира с изказването на Доган и се опитва да го обвини в популизъм, непозволена игра, лъжа и подобни. Тази атака срещу Доган не носи нищо друго, освен реклама. Всяка

медия си пълни рубриците за кратко с теми за Доган, с негови реплики, твърдения, но така и не се стига до компрометиране. Единствената реакция, която Доган си позволява да направи по повод нападките срещу него е да каже, че не е разбран правилно.

Ето и реакцията на ГЕРБ: “ГЕРБ: Доган не е инструментът във властта, а продукт на сбъркания преход“ (Христова, 2009).

“Лидерът на ДПС Ахмед Доган не е инструментът във властта, а продукт на сбъркания ни преход, заяви на пресконференция в Благоевград водачът на листата на ГЕРБ в Пиринско Атанас Камбитов в коментар на предизборните изявления на Доган в Сатовчанско преди дни. Защо официалните институции в лицето на президента, премиера и председателя на Народното събрание не взеха становище по случая, попита чрез медиите Камбитов. Според него думите на Ахмед Доган пред избиратели в община Сатовча, че цялата власт е в ръцете му и че той единствен е инструментът във властта, не са сензация или нещо необичайно за хората в Пиринския край, а ежедневие. В случая въпросът е не толкова какво е казал Доган, а защо всички мълчат, смята Атанас Камбитов. По думите му обаче зад мълчанието на българските институции се крие единствено безсилие. Цинизмът, според Камбитов, е достигнал застрашителни размери и се е превърнал в държавна политика.” (Христова, 2009)

В бързината да опровергае и очерни образа на Доган, ГЕРБ разпалват “скандалната” реплика и раздухват огъня по всички възможни посоки. ГЕРБ се опитват с мащабен ход да обобщят “прехода” някак предизборно, като всеки гласоподавател би забелязал интуитивно, че Доган е рожба на СДС, защото “прехода” визира един период и обрат в историята на страната, под управлението на СДС. Така чрез изказването на Доган ГЕРБ опитват да добият достатъчно позитиви, като отграничат своята партия от другите доскоро опозиционни партии в дясно – СДС, ДСБ и др. Разбутването на политическите противници от дясно е сполучлива тактика, особено след като минат изборите и се забележи, че доскорошните десни сили се борят за влизане в парламента, докато ГЕРБ се бори за мнозинство. Отново безспорния печеливш е Ахмед Доган.

Последните примери не бива да изглеждат нехомогенни и странични на тезата. След като в началото стана ясно, че един образ не бива да се мисли като реална същност, неподлежаща на промяна и трансформации, а доказателството беше, че това, което реториката на Доган говори не би могло да се отъждестви с реакциите на останалите политически играчи. Остана възможността да проследим как самите опоненти коват идентичността на Доган. Ве-

роятно трябваше да се допусне, че реакциите срещу и относно неговите изказвания ще бъдат подобни, особено след като обществото има толкова отрицателно отношение към лидера на ДПС. Оказва се, обаче, че самите противници на Доган, както и медиите, които им дават трибуна, не могат да покажат някаква твърда основа, която да гарантира устойчив образ, обясняващ ролята на Доган и ДПС.

Примерите са показателни. И леви и десни разчитат на подкрепата на ДПС за предстоящи и настоящи избори. Твърдата подкрепа, обаче, не е гарантирана. Както видяхме, Доган е обвиняван, че говори едно, а върши друго. За тези опасения свидетелстват реакциите на представители на БСП, че ДПС обслужва ГЕРБ, след като на изборите малка част от твърдия електорат на ДПС е отишла да гласува за публично подкрепения кандидат на БСП за президентските избори за 2011г. Противно на тези нападки, ГЕРБ обвиняват ДПС в купуване на гласове, които да осигурят победата на кандидата на левицата. Изводите са мъгляви. От една страна ДПС публично подкрепя кандидата на БСП, от друга – подкрепа няма. Това се оказва в полза на ГЕРБ, които не срещат особена конкуренция и печелят изборите. Независимо от това, отново мишена на нападки е Ахмед Доган. Затова с изводите трябва да бъдем внимателни, защото нито медиите, нито опонентите са единодушни и надеждни корективи взети сами по себе си.

ЛИТЕРАТУРА

- Божилов, Д. (2009). Доган „подбутва“ Бойко към властта. *Коментари* [онлайн] 03. 07. 2009. Достъпно на <http://www.komentari.com/index.php?option=com_content&view=article&id=363:319&catid=20&Itemid=49>.
- Василева, Г. (2009). Доган: Мога да управлявам и управляващите. *Стандарт* [онлайн] 02. 07. 2009. Достъпно на <http://www.standartnews.com/balgariya-politika/dogan_moga_da_uravlyavam_i_uravlyavashtite-36668.html?unmobile=1>.
- Грозданова, Д. (2011). Какво става с Доган? *Труд – Анализи*, [онлайн] 02. 11. 2011. Достъпно на: <<http://m.trud.bg/Article.aspx?Id=1099512>>.
- Дневник (2011). Румен Овчаров: Целувката на Доган беше за Бойко Борисов. *Дневник* [онлайн] 02. 11. 2011. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/izbori2011/2011/11/02/1194123_rumen_ovcharov_celuvkata_na_dogan_beshe_za_boiko/>.
- Обретенов (2011). Доган иска целувка от опозицията, докато играе за управляващите. *Сега* [онлайн] 27. 10. 2011. Достъпно на: <<http://www.segabg.com/article.php?issueid=10403&sectionid=5&id=0000901>>.
- Труд (2009). Доган не разпределял финансирането, твърдят от ДПС [видео материал]. *Труд*, [онлайн] 25. 06. 2009. Достъпно на <<http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=162223>>.
- Христова, Е. (2009). ГЕРБ: Доган не е инструментът във властта, а продукт на сбъркания преход. *Darik News* [онлайн] 25. 06. 2009. Достъпно на: <http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=369039>.
- News.bg (2009). Доган: Притеснен съм за новия кабинет. *News.bg* [онлайн] 05. 07. 2009. Достъпно на: <http://news.ibox.bg/news/id_945105752>.
- Vesti.bg. (2011). Борисов: Аз или Доган – това е изборът. *Vesti.bg*, [онлайн], 28.10. 2011. Достъпно на <<http://www.vesti.bg/bulgaria/politika/borisov-az-ili-dogan-tova-e-izboryt-4249391>>.

Лина Георгиева

ДУМИТЕ КАТО СРЕДСТВО ЗА МАНИПУЛАЦИЯ В МЕДИИТЕ

Въведение

През 19 век пресата вече се смята за установен критичен орган на политически размишляващите. Това я превръща в четвърта власт, смята Хабермас. Журналистиката може да се разглежда като триумф на демократичните общества. Тя неизменно води до разширение на публичната сфера, а самите журналисти са поели задачата на посредник между обществото и света. Подобно положение концентрира голямо количество власт и доверие в ръцете на медиите. Но както е добре известно от прегледа на историята – там, където има концентрация на власт, там и възникват морално-етични проблеми. Злоупотребите с информация сякаш стават част от политическата игра, а медиите са получили централна роля. По този начин доверието на публиката и свободата на словото биват поставени пред изпитание.

Положението се влошава с появата на масовите медии. Средствата за комуникация бележат своя триумф по време на двете световни войни. От технологична страна постиженията са невероятни, но в същото време се превръщат в средства за масова манипулация и пропаганда. Това им приложение е особено засилено в тоталитарните държави. Именно чрез масовите медии, пропаганда и дезинформация тоталитарните политически движения успяват да привлекат масите от политически неактивни хора. През годините на тоталитарно господство медиите са единствено средство за масова манипулация и дезинформация. Всичко, което се съобщава на обществото е с цел да се закрепят едностранните системи на управление. За по-голямата част на Европа след края на Втората световна война нещата поемат в по-добра посока. Тези, попаднали зад Желязната завеса, ги чакат повече от 40 години режим на манипулация.

Така за демокрацията става ясно колко е важна свободата на словото, което започва да се явява като водещ принцип определящ демократичното управление като такова. Но

всеобщата радост покрай отпадането на цензурата, бива бързо помрачена от един нов феномен. Мнозина политически и социални дейци забелязват, че свободната информация както дава лична свобода, така и отнема. Съществува голямо количество методи за филтрация на предаваната информация и умело използване на манипулативни техники. Потокът на информация днес е голям и е трудно за публиката да прецени на кое би трябвало да му се отдаде доверие и на кое не, затова тя избира да се довери на всичко, което чете, чува и вижда в медиите. Или обратното. Така политиката и политическите интереси често стават подвластни на медиите. Медиите избират кое събитие да поставят в центъра на общественото внимание, чрез което да бъдат спечелени симпатиите или недоволството на масата. В зависимост от личните интереси на медийната компания. Медиите оказват влияние там, където решат, според политическата обстановка. От друга страна седи въпросът за политизирането на медиите, което е по-честото явление в модерна България. Много медийни компании приеха за покровители политически партии. Моралните и етически принципи са поставени на второстепенно ниво, след перспективата да се изкара допълнително финансиране на съответната компания. Това отново е свободно решение на самата фирма, но коректността и точността, които се очаква да са част от предаваната на обществото информация, често липсват. Работещите лица по медийните агенции не рядко си позволяват да формулират лично мнение там, където трябва да присъства само чиста, неподправена информация. По този начин волно или неволно се диктува личното мнение на наблюдаващия, слушащия или четящия субект, там, където то трябва да бъде формулирано на базата на чиста информация.

Казус

Субективността при тематизирането на определени събития дава възможност за манипулация над общественото мнение, което е насочено в полза на самото медийно издание или по-скоро политическата страна, зад която то е застанало. Дори когато не фигурират думи, а има просто подборка на редица кадри, отново проблемът е на лице. Когато този процес стане постоянен, публиката губи способността да различава кога мнението бива манипулирано и кога се предлага чистата истина. В България така наречената сензационна или „жълта“ журналистика, започва да хвърля сянка и върху информацията от политически характер. Този вид журналистика си служи с явни средства за убеждаване, за да пропагандира различни интереси, които излизат извън контекста на реалната ситуация, към която би

трябвало да бъде насочена новината. Гражданското общество бива оцетено за сметка на определени политически интереси. Но и самата политическа сфера си служи с недемократични методи за конкуриране с опонентите. Така, че вредата, която подобни практики нанасят над съвременната демокрация е сериозен проблем, който занимава световната политическа общност.

Парадоксално свободата на словото всъщност сама унищожава себе си и достоверността. Макар и останали в миналото, тоталитарните режими все още не са напълно изчезнали в някои сфери от обществения живот. Средставата за манипулация все още са тук, но вече биват използвани по-умело. Взаимовръзката между медии и масови комуникации не е в полза на гражданите. Интересно е, че методите, които позволяват политизирането на медии са законни. Поставянето на акценти върху определени места от новините и тематизирането пък биват рядко забелязвани и коментирани. По-скоро се коментира скандалността в тях, ако е имало такава. Тази демократична „цензура“ поставя гледната точка от една страна. Девизът на централните новини по българска национална телевизия е „Всички гледни точки“, но именно те успяха да застанат в центъра на редица национални протести за некоректно отразяване на събитие. Недоволството на участниците в протести бе събудено от явното изкривяване на реалността и то в предаване на живо. Съответната медия може спокойно да бъде обвинена в субективна позиция към събитието и лозунгът „Всички гледни точки“ губи своята стойност.

Злоупотребата с информация вече отдавна е напуснала сферата на новинарството и се е прехвърлила на места, където биват давани експертни оценки, критики и др. Разликата е, че там се очаква даваната информация и мнение да притежават известен субективен характер, докато в новинарските емисии и колони, очакванията са напълно различни. Всичко това успява успешно да обезсмисли журналистическия етически кодекс, както и запазването на човешкото достойнство. В тази област многократно родните медии са показали, че нямат никакво уважение към интимната сфера на гражданите. Неуместна намеса на медии и потъпкване на личния избор на човек, са вече водеща черта на емисиите за много телевизии. Тук се потъпква още една основа, на която се гради демократичното общество – правото на неприкосновена лична сфера.

Опитите до момента за решение на тази ситуация са неуспешни. Първо, защото е много трудно да се изгради еднородна обективна преценка кога се нарушават моралните и ети-

чески норми, така че да има последици за изданието, което ги е нарушило. Второ, подобно действие би предизвикало обвинения в цензура, което не само няма да реши парадокса, но и ще го изведе до нови висоти.

Практическо изследване

Като първа стъпка към разглеждането на проблема с медийната манипулация в България е важно да се конкретизира в какво точно се състои тя и кои медии най-често си служат с неморални средства. За целта в настоящия проект бе проведено практическо проучване сред най-големите медийни агенции и издателства в България през периода на 1.08 – 20.08. 2012 г. Подбрани са двете основни български национални телевизии – ВТV и БНТ, по статистика най-преглежданите български новинарски онлайн сайтове – News.bg, Vesti.bg, Dnes.bg и трите най-тиражни (с ежедневен тираж надхвърлящ 10 000 бр.) български национални вестника – Новинар, 24 часа и Стандарт. Вниманието е съсредоточено върху заглавията от рубриците за световни новини на съответните медии (БНТ – „По света“, ВТV - „Светът“, News.bg – „По света“, Vesti.bg – „Свят“, Dnes.bg – „Свят“, 24 часа – „Свят“, Новинар – „Свят“, Стандарт – „Свят“). В продължение на 20 дена бяха прегледани всички световни новини на заявените медии. Тези новини, които будеха съмнение за достоверност или не предаваха коректно информацията, биваха отделени и сравнени със заглавието и съдържанието на същата информация по световните медии (BBC, CNN, Reuters, Businessweek, Euronews, AFP, CBS). *Резултатите могат да бъдат прегледани от приложението в края на текста.*

Заклучения от практическото изследване

На база на резултатите от изследването могат да се направят няколко теоретични заключения. Проблематиката в представянето на световните новини у нас може да бъде сведена до шест основни точки: скандализиране на политически новини, изместване центъра на информацията, неморално или неетично използване на изрази, проява на религиозно отношение и лично мнение по повод новини и дезинформираност. Тези феномени бяха наблюдавани най-често в следните медии подредени както следва: Dnes.bg, „24 часа“, „Новинар“, News.bg, „Стандарт“, Vesti.bg и ВТV.

Интересно е наблюдението, че представянето на новините в българските интернет медии оглавява списъка с некоректно и неточно представена информация. Българска Нацио-

нална Телевизия, която общественото мнение е набедило като носител на социалистическия дух сред родните медии, е единствената компания, която не влезе в списъка с примери в това изследване. Тази констатация е притеснителна с оглед на това, че интернет медиите придобиват все по-голяма популярност и не малка част от политически активната публика разчита за своята информираност именно на тях. Свободното слово, за чийто пазител в момента се смята именно интернет пространството, дава предпоставка за най-силна медийна манипулация.

Коментар върху практическото изследване

В Пример 1 и 2 от 1.08.2012 се откроява търсенето на скандалността пред предоставянето на информация. Пример 2 от същия ден даже не дава ясна представа за случилото се, а набляга на драматизма.

Примери 3,4 и 5 от 02.08.2012 показват неетично представяне на световна политическа и икономическа информация. В Пример 4 може да се спори дали заглавието не носи ироничен характер в зависимост от дефиницията на думата „барака“. Пример 6 отбелязва изместването на акцента на новина от основната и важна политическа информация към скандалната и жълта подновина, която се съдържа в основната. Отново „жълтото“ е изведено в заглавието, а същинската информация сякаш седи на заден план.

Пример 7 не би представлявал никаква новина, ако не беше използването на думата „просна“.

Пример 8 представя погрешно информация, която може да доведе до дезинформация. Немският политик е изказал скептицизъм относно приемането на България в Шенген. От заглавието на новината се разбира нещо различно. Подобно боравене с думи освен всичко останало може да бъде счетено за шовинистко и да се предположи, че предизвиква междукulturна нетърпимост. Представената информация в заглавието е преувеличена и неточна.

Заглавието на Пример 9 няма общо с текста на новината, която представлява изследване върху работната сила в Турция и Южна Корея. Заглавието реално не дава никаква информация освен, че става дума за семейни жени от турски произход. Също така некоректно намеква и генерализира, че омъжените жени в Турция са нещастни и това нещастие е измерено в цифри, което само по себе си е нелепо.

Пример 10 е подвеждащо заглавие, което дезинформира заради претенцията си да бъде изказано „оригинално“ и така да привлече вниманието на публиката. Тук отново прозира проблематиката за това, че от първо значение не е коректното предаване на информация, а по-скоро привличане на вниманието към двусмислица или подсказка за някакво събитие. Същото важи и за Пример 11.

Пример 12 е откровен призив към шовинизъм и опит да породи политическо и културно напрежение сред публиката. Съответната новина обхваща всички проблемни точки, които бяха изброени по-горе.

Пример 13 е заглавие, което е тотално несвързано с информацията в самата новина. Акцентът е поставено върху личностното усещане на журналиста към ситуацията, което засенчва предаването на информация към публиката. Тук по-скоро се забелязва литературно творчество, отколкото опит за информиране на публичността.

Пример 14 също съдържа известно творческо мислене и не дава ясна представа за информацията, която трябва да бъде предадена.

Пример 15 е със същата тематика като Пример 8 като изказа е в един и същ дух. Тук изказването на информацията е още по-некоректно и неетично построено. Предвид, че заглавията на пример 15 и 8 са извадени от две различни български медии може да даде основание за размисъл дали тук не става дума за повече от търсене на скандалността и намеса на лично отношение от страна на журналиста. Информацията е от световен политически характер, от голяма важност за България, а представянето е крайно неморално.

Примери 16 и 17 представляват некоректно представяне на световна политическа и икономическа информация. В новините е направен опит да бъде вкарана известна артистичност с цел причличане на внимание, но за сметка на информацията, която трябва да бъде предадена.

Пример 18 буди множество въпроси, но основният е какво прави подобна новина в рубрика за световна политика. Сякаш акцентът от значимите събития на световната политическа сцена бива изместен към личния живот на известна личност от интернет пространството.

Пример 19 носи повече художествена форма отколкото представлява заглавие на актуална новина. Така информацията, която трябва да се съдържа в новината е некоректно представена на публиката. Същото се наблюдава и при заглавията от примери 21 и 22.

Пример 20 е смесица между религиозно и лично отношение в заглавие на новина за природно бедствие.

Заключение

Проблемът за манипулацията в медийното пространство трудно би придобил лесно и едностранно решение. Изход, или по-скоро положителна стъпка в тази посока, би могло да дойде от моралните принципи и професионализма на редакторите и журналистите в медийните компании, от една страна. В България тази кауза е допълнително усложнена от икономическото състояние на държавата. Повечето независими медийни компании търсят начини и средства да продължат своята работа. Най-лесният начин за това е чрез скандализиране на иначе сериозни и значими тематика. Това ясно личи и от резултатите в направеното проучване. От друга страна, влияние има и търсенето от страна на публиката. Когато интерес представляват новини, носещи предизвикателни заглавия, изразяващи лично мнение, което да афектира читателя или изместен акцент върху по-маловажната, но затова пък пикантна страна на информацията, тогава медиите, често пъти с цел оцеляване, са длъжни да се съобразят с подобно търсене.

Проблемът също така е добре познат на обществеността, но за него рядко се говори и самите медии избягват да признават публично съществуването му. В безкрайния поток от информация, ако вниманието не е съсредоточено върху това, е трудно да се открие къде има изкривяване на истината или проява на отношение. Техниките за прикриване на подобни практики са добре известни на журналистите. Ако тези практики зачестят и продължат, границите между „чиста“ и „замърсена“ информация съвсем ще се размият. Така публиката съвсем ще загуби способността си да различава истинно от неистинно.

Друга сериозна последица от медийната манипулация е подклаждането или предизвикването на политическо и междуетническо напрежение. В опитите си една медия да заеме страната на общественото мнение, тя губи способността си да отразява безпристрастно събития. Така автоматично общността добива представата, че тя е в правото си, което я ентузиазира да предприеме още по-драстични мерки в защита на своята кауза. Но и морализаторската функция също не е препоръчителна за медийното пространство, защото рядко съществуват еднозначни и бързи решения на обществени и политически проблеми. Много медийни компании се възползват от събития в живота на частни лица, които стават публично

достояние с цел морализиране на общественото мнение. Така обаче се достига до обратен ефект – проблем от публичната сфера се свежда до проблем от частната сфера, неговите мащаби се губят и вниманието на публиката се съсредоточава върху събитията на една личност, губейки представа за цялостното измерение, довело до конкретната ситуация.

Манипулацията в медиите е изпитание от световен характер. Трудно е да се говори за него, а още по-трудно е да се премахне. В България частните медии са сравнително ново явление с кратка история и те все още се учат да боравят с техниките и практиките на западните медийни компании. Но най-важно е първо да се спазва професионализмът и вече установените етически и морални норми в журналистиката като цяло.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Ден 1 (1.08.2012)

Пример 1:

24 часа – 1. “Обама - потомък на роб, любил бяла господарка”

(<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1487264>)

Пример 2:

Новинар – 2. “Сандвич с игли сюрпризира в канадска авиокомпания” (http://novinar.bg/news/sandvich-s-igli-siurprizira-v-kanadska-aviokompaniia_Mzk5ODszOQ==.html)

Сравнени с:

ВВС – 2. “Needle found in Air Canada sandwich” (<http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-19081953>)

ВВС - 1. “Genealogy site says Obama linked to first US slaves”

(<http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-19079649>)

CNN – 1. “Historic ancestor for President Obama”

(<http://edition.cnn.com/video/#/video/bestoftv/2012/07/31/exp-point-shumway-obama-descendant.cnn?iref=allsearch>)

CNN - 2. “Passenger finds needle in Air Canada sandwich”

(<http://edition.cnn.com/2012/07/31/travel/air-canada-needle/index.html?iref=allsearch>)

Ден 2 (2.08.2012)

Пример 3:

Новинар – 2. “Сирийската опозиция се обзавела с ракетни комплекси”

(http://novinar.bg/news/sirijskata-opozitciia-se-obzavela-s-raketni-kompleksi_Mzk5ODs4NQ==.html)

Пример 4:

Новинар - 3. “Париж строи бараки за ромите” (http://novinar.bg/news/parizh-stroi-baraki-za-romite_Mzk5OTs5OQ==.html)

Пример 5:

Стандарт- 1. “Шефът на CNN хвърля оставка” (http://www.standartnews.com/svyat/___cnn___-158959.html)

Сравнени с:

CNN – 1. “After 30 years, 10 at helm of CNN Worldwide, Jim Walton stepping down” (<http://edition.cnn.com/2012/07/27/us/jim-walton-letter/index.html?iref=allsearch>)

Reuters – 2. “Syrian rebels acquire surface-to-air missiles: report” (<http://www.reuters.com/article/2012/07/31/us-usa-syria-missiles-idUSBRE86U1T920120731>)

Ден 3 (3.08.2012)

Пример 6:

24 часа – 1. “Световни звезди дават рамо на Pussy Riot” (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1491411>)

Пример 7:

24 часа - 2. “Испанският крал се просна пред военни (видео)” (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1490303>)

Сравнени с:

BBC – 1. “Pussy Riot trial: Putin urges leniency for Russia punks” (<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-19104001>)

CNN – 1. “Putin asks for court to show leniency in Pussy Riot trial” (<http://edition.cnn.com/2012/08/03/world/europe/russia-pussy-riot-trial/index.html?iref=allsearch>)

Ден 4 (4.08.2012)

Пример 8:

News.bg – 1. “Получаваме и германски "стоп" за Шенген” (http://news.ibox.bg/news/id_1838837182)

Пример 9:

Vesti.bg – 2. “Турските отчаяни съпруги в цифри” (<http://www.vesti.bg/index.phtml?tid=40&oid=5031151>)

Сравнени с:

businessweek.com - 1. "Friedrich Skeptical of Schengen Entry This Year, Rheinische Says"
(<http://www.businessweek.com/news/2012-08-02/friedrich-skeptical-of-schengen-entry-this-year-rheinische-says>)

Ден 5 (5.08.2012)

Пример 10:

BTV- 1. "Златен медал за Туитър на Олимпиадата в Лондон" (<http://btvnews.bg/svetut/zlaten-medal-za-tuitr-na-olimpiadata-v-london.html>)

Сравнен с:

Reuters – 1. "With Olympics backdrop, Twitter goes for gold in ad strategy"
(<http://www.reuters.com/article/2012/08/02/net-us-usa-twitter-advertising-idUSBRE8710A220120802>)

Ден 8 (8.08.2012)

Пример 11:

Vesti.bg – 1. "Чудесата в Гърция нямат край" (<http://www.vesti.bg/index.phtml?tid=40&oid=5039151>)

Пример 12:

News.bg – 3. "В България няма българи, изцепиха се отново от Скопие"
(http://news.ibox.bg/news/id_1644778858)

Пример 13:

Dnes.bg – 2. "Как приказката стана ад" (<http://www.dnes.bg/redakcia/2012/08/07/kak-prikazkata-stana-ad.165659>)

Пример 14:

Стандарт- 4. "Хванаха трети Жокер в САЩ"
(http://www.standartnews.com/svyat/hvanaha_treti_zhoker_v_sasht-160201.html)

Сравнен с:

businessweek.com - 1. "A raid against illegal recipients of pensions and allowances has begun"
(http://www.grreporter.info/en/raid_against_illegal_recipients_pensions_and_allowances_has_begun/7437)

Гръцка медия - 1. "Greece Cleans Insurance Funds from Fake Pensioners"

(<http://www.keeptalkinggreece.com/2012/08/06/greece-cleans-insurance-funds-from-fake-pensioners/>)

ABC - 4. "Attorney: Ohio Moviegoer Had Gun for Protection"

(<http://abcnews.go.com/Entertainment/wireStory/police-ohio-man-gun-knives-batman-showing-16947109#.UCLI9KCDmSo>)

NBC - 4. "Man armed with gun, knives entered Ohio theater showing Batman movie, police say"

(http://usnews.nbcnews.com/_news/2012/08/07/13164209-man-armed-with-gun-knives-entered-ohio-theater-showing-batman-movie-police-say?lite)

The Province - 2. "Eastern Europeans flee Syria's war"

(<http://www.theprovince.com/Eastern+Europeans+flee+Syria/7050453/story.html>)

Yahoo News - 2. "Eastern European wives of Syrians fleeing war" (<http://news.yahoo.com/eastern-european-wives-syrians-fleeing-war-170744154.html>)

Ден 9 (9.08.2012)

Пример 15:

Dnes.bg – "Втори германски шамар за влизането ни в Шенген"

(<http://www.dnes.bg/world/2012/08/08/vtori-germanski-shamar-za-vlizaneto-ni-v-shengen.165733>)

Сравнен с:

Reuters – 1. "Germany voices doubts over allowing Romania and Bulgaria in the Schengen area"

(<http://www.balkans.com/open-news.php?uniquenumber=153414>)

Ден 11 (11.08.2012)

Пример 16:

News.bg – 3. „Ромни си избра пестеливец за вицепрезидент"

(http://news.ibox.bg/news/id_1904658570)

Пример 17:

Dnes.bg – 1. "Гръцкото правителство размаха брадвата над чиновниците"

(<http://www.dnes.bg/es/2012/08/11/gryckoto-pravitelstvo-razmaha-bradvata-nad-chinovnicite.165940>)

Пример 18:

24 часа – 2. “Мистър Фейсбук гол до кръста на парти” (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1501521>)

Сравнени с:

ВВС – 3. „Republican Romney names Paul Ryan as running mate” (<http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-19224423>)

Euronews – 3. „Reps Romney and Ryan in race for White House” (<http://www.euronews.com/2012/08/11/rebs-romney-and-ryan-in-race-for-white-house/>)

Reuters – 1. “ EXCLUSIVE - Greece to revive public servants dismissal plan – sources” (<http://in.reuters.com/article/2012/08/09/greece-layoffs-idINDEE8780BX20120809>)

1. “173,522 less Civil Servants until 2015!” (<http://www.happeninggreece.com/173522-less-civil-servants-until-2015/>)

2.” Near Naked Pictures Of Mark Zuckerberg Leaked From Facebook”

(<http://www.entertainmentwise.com/news/84445/Near-Naked-Pictures-Of-Mark-Zuckerberg-Leaked-From-Facebook>)

Ден 12 (12.08.2012)

Пример 19:

Dnes.bg – 1.” Изчезналите деца на Аржентина”

(<http://www.dnes.bg/world/2012/08/12/izcheznalite-deca-na-arjentina.165754>)

Пример 20:

24 часа – 2. “Господ прати дъжд в Атон, изгаси огъня” (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1502452>) (религиозно отношение в официална новина от български национален ежедневник)

Сравнени с:

ВВС – 1.”Argentine 'stolen' baby reunited with relatives” (<http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-19178562>)

Ден 17 (17.08.2012)

Пример 21:

Dnes.bg – 1. “Напред с моторната резачка!” (<http://www.dnes.bg/world/2012/08/17/napred-s-motornata-rezachka.166352>)

Пример 22:

Новинар –2. “Закъсал за гориво авиоекипаж врънка пътници за пари”
(http://novinar.bg/news/zakasal-za-gorivo-avioekipazh-vranka-patnitci-za-pari_NDAxNDs4MA==.html)

Сравнени с:

CBS – 2. “Air France asks passengers for gas money in Syria” (http://www.cbsnews.com/8301-202_162-57495340/air-france-asks-passengers-for-gas-money-in-syria/)

AFP – 1. “Arrests, breasts, chainsaws: Punk world backs Pussy Riot”
(<http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5gliBFLd5ozcDj0xoMyd3lBotf6jQ?docId=CNG.aecbd662d77fe1aaff8529efdade4379.2c1>)

1. “Pussy Riot Trial: Topless FEMEN Activist Chainsaws Memorial Cross In Ukraine”
(http://www.huffingtonpost.com/2012/08/17/pussy-riot-trial-femen_n_1798009.html)